

Bijbels ABC

K.H. Miskotte

Bijbels ABC

Eerste druk 1941
Tweede (herziene) druk 1966
Derde druk 1971
Vierde druk 1973
Vijfde druk 1977
Zesde druk 1980
Zevende druk 1992
Achtste druk 2016

2016 – Uitgeverij Kok, Utrecht
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.kok.nl

Omslagontwerp Garage BNO
Opmaak binnenwerk ZetSpiegel, Best

ISBN 978 90 435 2736 1
ISBN e-book 978 90 435 2737 8
NUR 700

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INLEIDING

De A van het Bijbels ABC – lezen in bezettingstijd

Hebben de woorden van de bijbel echt niets meer te zeggen, of krijgen ze de kans niet? Bedekt onder een dikke laag stof, verstopt onder eeuwen dogmatisch christendom, of juist onderwerp van hervertelling of toneelbewerking, lijkt de bijbel zelf af te stevenen op bijzetting in het museum voor primitieve kunst. Immers, de vertelkunst van de bijbel ligt vaak niet erg lekker in het gehoor. Het vertelde is historisch op z'n zachtst gezegd onwaarschijnlijk, en de woorden, vooral in hun vertaalde vorm, klinken hopeloos ouderwets.

Dit boek was en is bedoeld om als een windvlaag het oude stof van de bijbelteksten af te blazen. Het is geen knappe hervertelling door een romancier noch een kinderbijbel door een dominee, maar een poging om aandacht te vragen voor de woorden zelf: Hoe zijn de 'echte' bijbelteksten opgeschreven, met welke woorden en beelden? Miskotte zoekt in dit boek naar het eigen karakter van de bijbelverhalen, naar de eigen taal van het verhaal, naar de vorm dus – die naar zijn overtuiging uiteindelijk alles zegt over de inhoud.

'Poetry is what gets lost in translation' (Robert Frost): precies die poëzie van de bijbel is het die Miskotte op het spoor wil komen. Ook vandaag de dag zijn we vooral gewend aan hervertellingen. Zelfs in de literatuur lijkt er steeds minder aandacht voor de samenhang van vorm en inhoud te zijn, en lijkt navertellen het hoogste goed te zijn geworden.¹ Ook in de kerk zien wij die

1 Kees Fens, 'De bevrijdende troost van het ochtendlicht' in de Volkskrant, 23 maart 2008: 'De analyse van de vorm is in de literatuurbe-schouwing en literatuurkritiek op de achtergrond geraakt. De inhoud heeft het gewonnen, het navertellen is het hoogste geluk, in plaats van

tendens. Zondag aan zondag worden er in de kerken bijbelvertalingen gelezen, in ‘gewone taal’, die het navertellen van het verhaaltje tot kunst hebben verheven. Ook daar overheerst de gedachte dat de ‘inhoud’ in een nieuwe, namelijk eigentijdse, vorm moet worden overgebracht. Maar bij goede teksten zit het geheim, de inhoud dus ook, in de vorm.

Bezettingstijd

Om die reden heeft Miskotte in 1941 zijn *Bijbels ABC* geschreven, in de overtuiging dat de vorm van de bijbelse teksten en verhalen alles zegt over de inhoud. Dat de grammatica van de bijbel een ‘geestelijke grammatica’ is. Toen het er in bezettingstijd écht op aankwam, wendde Miskotte zich tot de ‘vorm’. Hij stelde zich de vraag: hoe spreekt de bijbel? Welke woorden zijn daar van belang? En welke woorden komen in het geheel niet voor? Gaat het in de bijbel om *Blut und Boden*, om ras en religie, deugd en ideaal, of om de ‘Naam’ en de ‘namen’ op ‘de aarde onder de hemel’? Dit geschrift van K.H. Miskotte kan dan ook zonder meer als verzetsliteratuur omschreven worden. Het is met grote haast opgepend in het eerste oorlogsjaar voor gebruik in de Amsterdamse kerkelijke gemeente. Miskotte was in de veertig en predikant geweest in Kortgene, Meppel en Haarlem toen hij in 1938 in Amsterdam werd beroepen onder andere voor het kerkenwerk onder ‘buitenkerkelijke’ intellectuelen en kunstenaars. Nederland werd kort daarna bezet door nazi-Duitsland en Miskotte was direct in verzet. Al ver vóór de bezetting had Miskotte gewezen op het on-bijbelse, onchristelijke karakter van de ideologie van het fascisme. Hij zag al vroeg in dat deze ideologie welhaast de ondergang móest betekenen van vele met name joodse mensenlevens.

Juist in deze bezettingstijd trokken veel mensen naar de kerk; ze hoopten daar iets te vernemen dat hen kon sterken in het verzet,

even enkele gegevens aan te raken tot triomf van de vorm. De literatuur is in veel opzichten een sociale gelegenheid geworden, zeker de roman. De vorm is er helaas vaak een van willekeur.’

dat hen kon helpen te verstaan wat er gebeurde. Deze kerkelijke kringen moesten geleid worden, maar de mensen die deze kringen gingen leiden moesten zelf ook 'toegerust' worden. Daartoe was dit cursusboek *Bijbels ABC* bedoeld. Het zijn dan ook eigenlijk niet veel meer dan aantekeningen in aforistische stijl, en het boek leest niet altijd even makkelijk weg. In geconcentreerde pennenstreken zet Miskotte het wezen en de aard van de bijbelse teksten neer: Welke begrippen en woorden zijn eigen aan de bijbel, en wat onderscheidt de bijbel dus van alle andere literatuur en filosofie?

Bijbels ABC is dan ook geen uitgebreid naslagwerk voor bijbelstudie, maar een richtingwijzer voor iedereen die de bijbel gaat lezen: een karakterschets vooraf. Het is dus ook geen goed doorwrocht dogmatiekboek, geen systematische uiteenzetting over de bijbel. Het is slechts bedoeld om de lezer gevoelig te maken voor de eigen woordwereld van de bijbel.

Miskotte zelf schrijft in het voorwoord: 'Want wij hebben geen tijd te verliezen. Ik zou ook wel eens heel rustig een boek willen schrijven in gedragen stijl, en wel eens verder mij wagen van de kust en naar de diepte afdalen. Maar alles heeft zijn bestemde tijd; en de tijden verschillen, de tempo's en de doeleinden van de tijden verschillen. En er is zoveel in te halen en goed te maken en recht te zetten. En liefst op korte termijn'.

Nergens in *Bijbels ABC* wordt de nazi-ideologie, het fascisme, expliciet genoemd. Het verzet is echter impliciet nog veel krachtiger. Want wie gaat verstaan wat de begrippen en grondlijnen van de bijbel zijn, die gaat ook de modewoorden, de begrippen die bij óns vereerd worden, doorzien en verstaan. Wie de grammatica van de schrift gaat spellen, die gaat onmiskenbaar de machten van onze eeuw doorzien. Dát was Miskottes programma.

Gewaagd wordt het, als Miskotte in het elfde hoofdstuk 'Verwachting' de woorden en idealen van zijn tijd zet tegenover de bijbelse groundbegrippen. Ogenschijnlijk nog zonder met een oordeel klaar te staan zet hij woorden als 'natuur, religie, deugd, ideaal' (woorden die ook bij de fascistische ideologie in zwang waren) tegenover bijbelse noties als aarde, hemel, gerechtigheid, gebod. Wie het goed leest, hoort dat hier een bijbelse,

diepgaande weerstand geboren wordt. Maar de bezetter las zo niet.

Wel was Miskottes studie *Edda en Thora* (1939) meteen aan het begin van de oorlog verboden. Daarin hanteert Miskotte eigenlijk dezelfde methode, de ‘fenomenologie’: het ‘formeel’, naar de vorm, vergelijken van het heidense epos Edda met de Thora, de vijf boeken van Mozes. Maar *Bijbels ABC* kwam wel door de censuur. Na de oorlog, in 1966, is het boek opnieuw uitgegeven. Miskotte heeft er toen van afgezien het geheel te herschrijven. Wel heeft hij het hier en daar aangepast of uitgebreid. De onderhavige uitgave is gebaseerd op de tekst uit 1966.

Vorm en inhoud

Waarom zouden we dit boek, ontstaan in de oorlogsjaren, ook nu nog ter hand nemen? Het doet hier en daar ouderwets en zelfs wollig aan. Ook de typografie, met al die hoofdletters en uitroep-tekens, roept vragen op. En toch wil dit geschrift ook nu nog een belangrijke boodschap op de lezer overbrengen. Miskotte waarschuwt ons als lezers om niet te veel ónze woorden en ideeën en vragen aan de bijbelse teksten op te dringen. Wees op je hoede, zegt Miskotte, laten we eerst maar eens goed kijken naar de structuur van de teksten zelf, en hóren naar wat dáár, in de wereld van de bijbel, de woorden zijn die er werkelijk toe doen. Een prachtig voorbeeld daarvan is wat Miskotte de A van het bijbels ABC noemt.

Je zou immers kunnen denken dat de A van het bijbels ABC natuurlijk ‘god’ is. Het gaat tenslotte over de bijbel? Maar niets blijkt minder waar.

De A van het bijbels ABC is het woord ‘Naam’, aldus Miskotte. Dát is de hoeksteen van het gehele gebouw van de bijbel. Het gaat in de bijbel om namen, en te midden van die namen om dé NAAM (=JHWH) in het bijzonder. Al onze ideeën over ‘god’, over het goede, het heilige, het schone mogen en moeten wij als lezers loslaten, achterlaten, om ons te laten gezeggen door een boek dat spreekt van de Naam en de namen. Hoe primitief dat ook klinken mag.

Blijkbaar gaat het in de bijbel niet zomaar over ‘god’. Want goden zijn er vele, naar bijbels besef. Goden en machten genoeg. Maar te midden daarvan onderscheidt zich die Ene, JHWH.

Uit deze ogenschijnlijke ‘vormkwestie’, namelijk dat het in de bijbel niet over ‘God’ maar over de Naam gaat, leidt Miskotte belangrijke dingen over de inhoud van de bijbel af. Een van de hoofdpunten van *Bijbels ABC* is de stelling dat de bijbel helemaal geen monotheïsme verkondigt. De vraag of er maar één God is, daarin is men in de bijbel totaal niet geïnteresseerd. Het gaat helemaal niet over de vraag of er maar één God is en of niet alle mensen het ‘eigenlijk over dezelfde God hebben’. Integendeel, in de bijbel wordt beleden: te midden van alle goden en machten die mensen vereren kunnen en steeds weer vereren zullen, is deze God de enige die die naam waardig is. JHWH is God en geen ander. Men is daarmee niet monotheïstisch, integendeel. Deze belijdenis heeft er weet van dat er telkens weer goden en zaken zijn waarvoor mensen de knieën buigen. Het bestaan van die goden wordt niet ontkend, zegt Miskotte. Of die goden objectieve werkelijkheden zijn of subjectieve waandenkbeelden, dat zal te zijner tijd wel blijken. Maar met de verering ervan hebben we in elk geval te maken. Ze zijn er dus wel, maar ze zijn hét niet.

Lezen in bezettingstijd: ook nu?

Door zijn nadruk op de taal opent Miskotte mensen de ogen voor de goden van de tijd. Als in de bijbel wordt beleden: De HEER (JHWH) is onze God, dan heeft dat direct politieke implicaties: niet de Führer, niet de totaalsoverheid, niet bloed of ras hebben het voor het zeggen, maar een Stem die menselijk spreekt in de zwijsende kosmos.

Deze ‘betere weerstand’ van Miskotte is op een bepaalde manier vergelijkbaar met het werk van de joodse filoloog Viktor Klemperer, die vanaf de jaren dertig in nazi-Duitsland bijhield, hoe de nazi-ideologie de taal misvormde: hoe woorden werden misbruikt, van nieuwe betekenissen voorzien, in dienst genomen van een heel ander verhaal. In Klemperers ‘LTI: Over de taal van

het Derde Rijk²² wordt pijnlijk duidelijk dat ‘taal meer is dan bloed’ (Frans Rosenzweig).

Niets minder dan dat heeft Miskotte voor ogen gehad toen hij zijn *Bijbels ABC* schreef: de woorden van de schrift spellen als verzet tegen het gestamp van de laarzen en de schreeuw van bloed en bodem. En zo gaat Miskotte in *Bijbels ABC* dan verder, met woorden als ‘Woord’, ‘Rechtvaardigheid’, ‘Weg’, ‘Heiliging’ en ‘Verwachting’. En al woorden spellend nadert hij het geheim van de bijbelse teksten.

Ook al leven wij gelukkig niet onder een bezettingsmacht, deze benadering van de bijbel heeft bepaald niet aan actualiteit ingeboet. Integendeel. Elke tijd kent zijn taal. Iedere tijd opnieuw wordt bestookt door taal die het denken vormgeeft. De taal bepaalt voor een groot deel de termen waarin wij denken en de manier waarop we naar elkaar en naar de wereld kijken. De taal van de economische markt leert ons de wereld om ons heen te verstaan in termen van product, winst en productiviteit bijvoorbeeld. Een meer spirituele taal zal mens en wereld in termen van ‘persoonlijke ontwikkeling’ proberen te vangen. Een nationalistische taal zal de mensen bezien in termen van hun afkomst of geloof. En zo bepaalt de taal waarin we spreken ons denken en ons doen. En de vraag blijft actueel: welke taal is dat? Door welke taal worden wij vandaag de dag ‘bezet’? Is dat een taal die spreekt van recht en gerechtigheid, van *sjalom* op de aarde onder de hemel? Want de taal die er wordt gesproken verradt welke machten zich over ons groot maken, ten koste van de menselijkheid. Volgens Miskotte zou het ons, in welke tijd we ook leven, kunnen helpen om de bijbelse grondwoorden te spellen – en ze te leggen tegen de heersende taal van onze tijd: de taal van de marketing of de taal van de religie, de taal van de haat of de taal van de macht.

Want er komt een moment dat deze machten zwijgen. Er komt een moment dat de heersende taal haar failliet onder ogen moet

2 Viktor Klemperer, *LTI, Over de taal van het Derde Rijk*, Amsterdam 2000 (oorspr. uitgave: *LTI, Notizbuch eines Philologen*, Berlijn 1947)

zien. En dan is het te hopen dat er nog plekken zijn waar een andere taal gespeld wordt, waar de woorden van vrede en gerechtigheid, van Naam en Weg bewaard worden, voor een betere weerstand. Daarom: neem en lees. En om met Miskotte zelf te spreken: daarbij wensen we de lezer van de woorden heil, de dader van de woorden zegen!

Mirjam Elbers

Aanbevolen literatuur:

- Herman de Liagre Böhl, *Miskotte – Theoloog in de branding, 1894-1976*, Amsterdam 2016
- Willem van der Meiden, *Om de kracht van het weerwoord*, Gorinchem 2006
- H.H. Miskotte, *Niet te vergeten Miskotte*, Kampen 1981
- K.H. Miskotte, *Verzameld Werk, inmiddels 14 delen*, uitgegeven bij Uitgeverij Kok, Kampen/Utrecht
- Ad van Nieuwpoort, *De kleine Mensengod*, Amsterdam 1997

WOORD VOORAF

bij de tweede, herziene druk

Naar dit geschrift schijnt veel vraag te zijn; vele jaren was het niet verkrijgbaar en had toch goede diensten kunnen doen. Nu een nieuwe uitgever zich het lot van het wicht heeft aangetrokken, is de verleiding groot te trachten het een sterker gestel te geven en betere kleur. De schrijver had een kans om nu het verlangen te volgen, waaraan hij al uiting gaf bij de eerste uitgave: 'Nu hebben wij *geen tijd te verliezen*; ik zou ook wel eens heel rustig een boek willen schrijven in gedragen stijl en mij wel eens verder willen wagen van de kust en naar de diepte afdalen, maar alles heeft zijn bestemde tijd; en de tijden verschillen, de tempo's en de doeleinden van de tijden verschillen.' Dat was toen wij de dreiging van de nazi's zagen naderen. En nu? Weer staan we in tijdnood vanwege de nood der tijden; er is zoveel in te halen en goed te maken en recht te zetten en liefst op korte termijn. Dit boek zou grondig moeten worden herschreven, dacht ik. Ik weet niet of het dan nog zou functioneren, zoals het in zijn eerste gestalte heeft gedaan. Bovendien heeft het, zegt men, een zekere waarde als *document* van de tijd omstreeks 1940, toen stormenderhand de scheiding der geesten zich begon te voltrekken, toen plotseling de vraag naar de zin van de bijbel acuut werd en een stille lekenbeweging op gang kwam; nieuwe kringen werden gevormd voor huisgenoten, buurtgenoten, wijkgenoten. (Zo ging het vooral in Amsterdam). Men was vol geestdrift en tegelijk verlegen met de zaak. Er bleek kader nodig voor de leiding. De leiders moesten ergens centraal worden geïnstrueerd. In de Nieuwezijdskapel en al spoedig in een zaal, behorende bij de Nieuwe Kerk op de Dam, waagde ik een cursus op te zetten over de grondlijnen, de kapitale begrippen die de bijbel eigen zijn en hem onderscheiden van andere religieuze literatuur. Uit die cursus ontstond het boek: Het bijbels abc, geschreven in de

winter 1940-1941, verschenen in het najaar van 1941. Het was niet kerkelijk gedacht, neen, als ik het zo mag zeggen: voor het volk. In de voorrede stond toen al: 'Laat niemand zich verstouten een *menselijke, al te menselijke grens* te trekken tussen kerkelijke en onkerkelijke mensen en minst van al, indien hij weet wat kerkelijk onderricht eigenlijk is.' Dit is namelijk evenzeer bijzonder in zijn thematiek als universeel in zijn strekking; al moet ik toegeven, dat deze notie van uniek-én-universeel na de oorlog en de bezetting eerder verduisterd is dan verhelderd voor het algemeen bewustzijn. Moeten wij hierin berusten en ons tevreden stellen met een antithese, waarin de solidariteit niet als het primaire besef wordt of – omgekeerd – ons verlopen in een ondoordachte aanpassing aan een even ondoordachte allemanswijsheid, die op den duur tot extremen van onredelijkheid leidt, omdat ze metterdaad het machtige begin en beginsel van ons geestelijk leven verdróngen heeft. Men heeft gezegd, dat het 'bijbels abc' nu niet meer tegen de achtergrond van het heidendom moest gesteld worden, maar tegen de achtergrond van het '*nihilisme*', maar ik aarzel toe te geven, dat hier voor ons Europeanen een tegenstelling ligt. Dit is mede de reden waarom ik ervan afgezien heb een nieuw boek te schrijven en volsta met een hier en daar ingrijpende, maar doorgaans lichte bewerking van het oude abc. Intussen zoeke men hier vooral niet een dogmatiek in zakformaat, ook niet een lekendogmatiek. Het geheel is en blijft formeel, in zover als de aandacht gericht blijft op de *taal* van de bijbel, zonder de waarheidsvraag rechtstreeks te stellen en zonder zijn inhoudelijk gezag op de voorgrond te stellen. Dat met het verstaan van die eigen taal dan tegelijk hoogst belangrijke *inhouden* aan de dag komen, is niet een oneerlijk-verworven resultaat van deze cursus, maar hoort tot de eigenaardigheden van het Boek, tot zijn immanente overtuigingskracht tegenover alle ja- en neen-zeggers. Het dringt zich niet op, maar het heeft een identiteit die men – eenmaal goed ontmoet – niet meer kan vergeten. Dit geldt reeds van het abc, van het gebinte der grondwoorden als zodanig.

Wanneer hier het *Oude Testament* het uitgangspunt van onze overwegingen is, zal men daaruit niet afleiden, dat wij de voor-

keur geven aan de wet boven het evangelie, of van de belofte boven de vervulling. Dat zou willekeur zijn en bovendien zó niet te omschrijven. We hebben in feite geen keus van volgorde. Het gaat in dit boekje om de 'taal', om beeld en begrip, die de gegevens verbinden. Die taal moet worden geleerd in de bijbel, van het begin af en het zal ons blijken, dat de taal van het Nieuwe Testament eigenlijk vrijwel geheel in die van het Oude Testament wortelt.

In 1940 namen wij de *Statenvertaling* tot grondslag, omdat die zo getrouwelijk 'overgezet' heeft uit de grondtalen en daarbij de stammen van de woorden en hun afleidingen in onze taal laat doorschemeren. Later verscheen het machtige werk van Buber-Rosenzweig, dat daarin nog consequenter is. Het was niet mogelijk daarop over te gaan. Het scheen ons genoeg, als wij de 'vaderen' door deze en andere vertalingen hier en daar konden laten corrigeren. De nieuwe vertaling van het Nederlandsch Bijbelgenootschap was in de oorlogsjaren ook nog niet in een definitieve vorm bij de hand.

Zo moge deze 'kadercursus' opnieuw uitgaan en, hopen wij, velen helpen om het unieke gaandeweg als het universele te verstaan. En nu: den lezer geluk, den hoorder heil, den dader zegen!

K.H.M.

1. DE OMGANG MET HET BOEK

Tot de kenmerken van de kentering der tijden die wij doormaken, behoort een nieuwe opmerkzaamheid voor het bijbels getuigenis. Bij gereformeerden, roomsen en vrijzinnigen vinden wij een concentratie op de uitlegging van de bijbel van intenser aard dan – mogen wij zeggen – sinds eeuwen. Allereerst hoort men gewagen van de band die er tussen Europa en de Schrift bestaat en van de bijbelse noties die de rechtsstaat vermogen te funderen. Wij zagen hoe in de donkere winter van '40 mensen van kerkelijke huize en van onkerkelijke afkomst elkander zochten rondom het licht en de schaduw die opdoemen uit het geopende boek. Tientallen 'bijbelkringen' werden in de grote steden gevormd. Dat zijn geen stichtelijke kransjes noch dispuutgezelschappen; meestal zullen het ook geen studieclubs zijn. Wat het dan wel is en waarom het gaat voor het besef der deelnemers, valt niet zo gemakkelijk te zeggen, omdat het samenhangt met het geheim der kerk zelf. En het geheim, der kerk is, dat daar iets uitzonderlijks gebeurt.

HET WOORD GESCHIEDT

Rondom dit binnenste altijd jonge geheim ligt een brede zone van bezinning, van nadering, van benadering. Afgezien van het Woord dat inslaat, bestaat er een bezig-zijn met de neerslag ervan, met de Schrift als getuigenis van dat Woord, als sfeer van wijsheid, als geleider en gids, als hulp en steun, als draagkracht en stuwkracht. Namelijk daar waar de bijbel niet wordt afgescheept met een formele gezagstoekenning, waar hij niet slechts als arsenaal van argumenten wordt gebruikt en niet als grazige weide hier en daar voor het ontsteld gemoed, waar dus niet enkele bewijsplaatsen en enkele stichtelijke woorden worden opgevist uit een onoverzichtelijk geheel, maar waar

DE SCHRIFT OPENGAAT ALS EEN WERELD

om erin te verkeren, om eruit te leven, om zich werkelijk te bergen en om zich werkelijk te wapenen.

De schuld der kerk, ach, er is alle reden geweest en er zijn nieuwe redenen om die breed uit te meten. Verwaarlozing van haar zendingsroeping, halfslachtigheid in de sociale bekommernis, een diep tekort aan gemeenschapszin en aan offervaardigheid, een verburgerlijking, een verslapping, een zelfgenoegzaamheid, een struisvogelpolitiek aangaande de werkelijke machten die de wereld en het mensenleven beheersen, een blindheid voor de goden van de tijd, die 'ons niet zouden hebben' en die ons reeds bezaten met huid en haar – maar de eigenlijke schuld en de eigenlijke nood liggen toch elders, namelijk dat zij, de kerk, *geen* autoriteit meer heeft erkend voor zich zelf en geen autoriteit heeft uitgeroepen in de wereld. Want het gezag Gods te beperken, de invloed van Christus te kanaliseren, het werk des Geestes op het 'innerlijke' leven te betrekken, dat is een beleefde en voorzichtige vorm van ontkenning en een zeer werkzame ondermijning van de waarheid waarmee de kerk staat en valt. Wanneer er dan ergens een eerste geruis van nieuw leven is, een ontwaken, een zich de ogen uitwrijven, een tasten naar houvast, een vreugdevol herkennen van het half-geziene en halfbeledene, wanneer er nu een pijn ontstaat van pure spijt over de verloren tijd en de verspeelde kansen en als die eerste levenstekenen nu dwars door alle richtingen gaan en mensen bijeenbrengt die tevoren naar elkan- der niet omzagen, wanneer de indolentie doorstoken wordt met nieuwe voornemens, dan komt dat nergens anders uit voort dan uit de Ahnung, het vermoeden van de

PRESENTIE DER WAARHEID.

'Zie, Hij staat midden onder u, dien gij niet kent' (Joh. 1:26). De schande van het eigenlijk en ten slotte 'niet-erkennen' wordt echter *overtroffen* in gloed door de dagende erkenning: 'dit woord, dat ik u heden gebiede, dat is voor u niet verborgen en dat is niet

verre. Het is niet in de hemel, zodat ge zeggen zoudt: wie zal voor ons ten hemel varen, dat hij het voor ons hale en ons horen late, dat wij het doen. Het is ook niet aan gene zijde der zee, dat gij zeggen zoudt: wie zal voor ons overvaren aan gene zijde der zee, dat hij het voor ons hale, en het ons horen late, dat wij het doen. Want dat Woord is zeer nabij u, in uwe mond en in uw hart, om dat te doen. Ziet, ik heb u heden voorgesteld het leven en het goede en de dood en het kwade' (Deut. 30:11 v.v.). - Dit nieuw vermoeden, deze erkentenis is onder brede kringen van ons volk een aanvankelijk feit geweest. In het lichten der reformatie over deze landen, in de opstand tegen Spanje... en in het verzet tegen de dreigementen van het Derde Rijk. Ik spreek van een 'vermoeden', van een 'erkenntenis' en van een 'aanvankelijk feit'. En men kan er zich in alle tijden over verheugen, al is het maar een begin en al kan men elkaar van verre niet beoordelen. Velen leven (terecht, m.i.) in de overtuiging, dat de overmacht van de totaalstaat deze inzetten en, kernen van het 'leven' en het 'goede' niet zal kunnen vernielen. Men leeft dan tegelijk in een eigen wereld met een simpel vertrouwen en, een soort vertrouwelijke afspraken aangaande wat vanzelfsprekend als waarheid zal gelden, als begeleidende belichting zich zal handhaven.

MAAR NU HET GEVAAR!

Dat wij de hele zaak in het stichtelijke laten verlopen, dat wij met een soort atavisme zouden terugvallen tot colloquia pietatis, tot conventikelen en conventikelgeest, dat de geest van vorige geslachten, die bijbelvast waren, maar niet bijbelgetrouw, zoals het nu van ons gevraagd wordt, zou gaan terugkomen en rondwaren door de dreven van dat nieuw-ontloken leven. Of nog erger: dat wij heel opnieuw leren discussiëren en disputeren, zonder dat we zijn gedoopt, d.i. ondergedompeld in de presentie der waarheid, der waarheid die uit niets kan worden afgeleid, en die, als Gods waarheid, niet kan gefundeerd worden, die zich zelve stelt en doorzet en rechtvaardigt en verheerlijkt; dat wij gaan praten en nog eens praten en geloven in ons eigen gepraat en gelijk-hebben of gelijk-willen-hebben, voordat wij hebben gezien, persoonlijk en tezamen, dat

HET GEZAG VOOROP GAAT.

Want dat zou betekenen, dat wij, eenzaam-geworden, prijsgegeven aardekinderen, opnieuw in onze eenzaamheid gelaten worden en ons zelve zouden moeten opvoeden in plaats van opgevoed te worden, ons zelf een weg zouden moeten banen door de wirwar der meningen in plaats van overgezet te worden in de wereld, in het Rijk van Hem die de 'Vader der geesten van alle vlees' heet. Zelfopvoeding is géén opvoeding; wij kunnen niet tot de Schrift komen, wij moeten ervan uitgaan; er is een vruchtbare beweging naar alle zijden in het ontzaglijke leven mogelijk, maar alleen wanneer wij onze positie kiezen, of liever (want hier valt niets te kiezen) verkoren worden om plaats te nemen in het hart van deze waarheid en der werkelijkheid. Zeker is het honderdmaal eenvoudiger om het gezag der Schrift te beredeneren dan het gezag van de totaalstaat of van een heidense wereldbeschouwing. En toch mág het niet, omdat het in láátste instantie niet kán. Gods Woord zou niet Woord van *God* zijn, indien het wél zou kunnen. Het gezag gaat voorop! Maar nu, anderzijds en positief, wat is nódig? wat snijdt aan onze kwade neigingen, ons zelf te rechtvaardigen door middel van de bijbel, de pas af en bewaart ons voor particuliere, sektarische strevingen? Hoe vinden wij echte vrijheid *uit* het gezag?

Wat is in staat te verhinderen dat wij dit gezag misverstaan? *Gezag is hier het gezegde zelf*, als het zich in zijn eigen aard aan ons aandient. Het wordt ons niet opgelegd, maar aangeboden. Het treedt aan het licht en trekt ons tot het licht. Het legt beslag op ons, méér zoals een kunstwerk dat doet dan zoals een betoog dat zou doen. Het wint ons hart niet door het te onderwerpen maar door het te bevrijden. De Schrift ontnemt ons niet onze zelfstandigheid, maar zij betekent een inwijding in haar hogere oorspronkelijkheid. Het gezegde komt daarbij tot ons in een eenvoud die onze complicaties beschaamd maakt. Wanneer dit zo ervaren wordt, hoe komt het dan tot al die twistgedingen en haarklove-rijen, al dat raisonneren en muggenziften, al dat beknibbelen en knoeien, al die chicanes van partijen en groepen, voortrekkers en achteruitduwers?

Daarover zou veel te zeggen zijn, psychologisch en sociologisch. Als er iets is, dat dit verhinderen of genezen kan, dan moet het het begrip zijn van de geestelijke *grammatica* der Schriften.

HET BEGRIP

nl. het begrijpen van hetgeen wij lezen, ons voegende onder zijn greep. Wil het gezag zich uitwerken tot duurzame leiding, dan moeten we gedurig horen en ons aantrekken die eigenlijke vraag: 'verstaat gij ook, hetgeen gij leest?' (Hand. 8:30). Niet vooraf als beproeving, of wij gezag zullen toekennen, maar achteraf van uit de inhoud der Schrift, van uit de presentatie der waarheid moeten wij leren nauwkeurig te verstaan, het wezenlijke te zien, verschillen op te merken, grenzen te trekken, vormen en contouren af te tasten en ons in te prenten, ons laten onderrichten door de grondlijnen, de grondwoorden, de geestelijke *grammatica* der Schriften. Dát is de zin van de moderne bijbelkring en van het vormingswerk, waar alle andere nuttigheden en stichtelijkheden aan ondergeschikt behoren te zijn. Begrip van de záák waarom het gaat! Maar dat zal immers onmogelijk zijn, als er geen begrip is van de eigen taal, waarin de zaak zich aan ons opdringt. Lezen is een zakelijke functie, een openheid voor het gegevene, waarbij wij onze eigen gedachten op de achtergrond schuiven.

LEZEN IS LEREN

Het gaat daarbij om zo elementaire dingen, dat we ons beledigd voelen, ze ons voorgezet te krijgen, terwijl we dan toch al spoedig ontdekken, dat ze inderdaad goeddeels onbekend zijn en onbeproefd, dat we er nog niet mee geleefd en gewerkt hebben. Dat heel de Schrift één anti-heidens getuigenis is, terwijl het heidendom toch de natuurlijke religie is van het mensdom, in duizend vormen en één bedoeling, kijk, dat waren we toch eigenlijk kwijt. We trippelden al van zaal tot zaal in de academie van het geestelijk leven en overtroefden elkaar in hoge en hogere, diepe en diepere, fijne en fijnere en allerfijnste wijsheden, le-

ringen, beginselen – en hadden de lagere school, ja, de bewaarschool overgeslagen. Nu begrijpen we waarom we vaak geplaagd werden met het gevoel, dat we, hoewel we alles begrepen, toch het eigenlijke niet grepen, hoewel we het zo mooi vonden, toch niet wóónden in die schoonheid, hoewel we overtuigd waren van de waarheid, toch ergens in een hoekje van ons hart altijd een steunsel zochten voor ons zelf, om de waarheid steun te verlenen. Daarom

TERUG NAAR HET ABC

naar de simpele orde van de grondlijnen der. H. Schrift en het leven daaruit.

Vooraf ook het *denken* van daaruit; want denken is een levensakte. Ons leven komt, door het denken, pas op het peil van het ons bestemde mens-zijn, van geestelijk bewustzijn en verantwoordelijkheid. En toch kan het verdwalen en zich verstrikken in onvruchtbare problemen. Zo zag de grote Franz Rosenzweig niet alleen in het ‘lernen’ der Talmoedscholen, maar ook in de moderne uitbouw van een ‘Wissenschaft des Judentums’ een doodelijk gevaar. ‘Bildung und kein Ende’ heet de beroemde brochure die de stoot gegeven heeft tot de stichting van ‘das jüdische Lehrhaus’ te Frankfurt. Nu is het wel zeker, dat wij ons met het overwoekeren van de specialismen in de wetenschap niet kunnen gaan bemoeien. Heel anders staat het geschapen met het leven. Want daar streven we niet naar een eenheidsconceptie; integendeel, we gaan ervan uit. De eenheid van ons bestaan blijft het *veronderstelde* bij al wat wij denken en doen. Eertijds, toen wij nog in een cultuur woonden – hoeveel eeuwen is dat geleden? – gold hetzelfde van een volk, zelfs van een continent. *Denkende over het bijbels abc*, worden we gewaar, hoezeer *dit* – denk aan de oecumene en aan de zending – continenten in hun controversen van moraal, volksaard en taal *verbindt*. Het ferment van die verbinding blijft (ondanks de misverstanden) de sprake der Schrift, de taal, die ons tot een *gelijkgestemde* eenvoud brengt. Men weet dan b.v. hoe de mens eraan toe is in zijn bestaan, hoe hij niet boven zich zelf uit kan, hoe hij zelfs niet over zich zelf spreken

kan; hij kan zich slechts uitspreken; en als hij zich binnenste buiten zou keren, zou het nog slechts een gebaar van noodweer zijn, een vertwijfelde greep naar de zin van zijn bestaan en misschien tegelijk een de vertwijfeling doorbrekend vertrouwen op hoop tegen hoop. Zo is de eenvoud, die door de bijbelse eenvoud wordt gewekt een vrucht van, geen voorwaarde voor het horen en voor het spellende verstaan van de waarheid, die zich present stelt. Dat moet het geheim zijn van de grote eenvoud die in deze grote tijd over velen vaardig werd.

Over eenvoud bestaan intussen zonderlinge misverstanden. De 'eenvoudigen' zijn vaak het verst van de eenvoud der Schriften verwijderd. De eenvoud is de eenvoud van het oog, dat de éénheid ziet, de éne bedoeling, de heilsbedoeling, het wélgemeende, het hartelijke. Aan waarachtig eenvoudigen wordt wijsheid geleerd; en dan blijken zij zeer dicht bij elkaar te leven en dicht bijeen te zijn zelfs in hun schijnbaar tegenstrijdig streven.

De betekenis van de beweging in ons land, om de gemeente te 'activeren' allereerst in geestelijke zin, de zin dus o.a. van de bijbelstudie van 'leken' lag en ligt in deze door God (via het lot) ons opgedrongen wending naar

DE EENVOUD

DE EENHEID

DE EENDRACHT.

Er is meer eenvoud nodig; maar zij kan niet worden geforceerd door samen te stormen naar de dáád.

Er is meer eenheid nodig; zij kan zeker niet worden verkregen door camouflage van geschillen.

Er is meer eendracht nodig; zij kan echter zonder de ware eenvoud en de ware eenheid niet bestaan.

Daarom moeten wij elkáár verstaan; maar om elkaar te verstaan, moeten we *eerst samen* de *Schrift* verstaan, hét grondbestek, het bestel, het gebinte, het patroon, het weefsel, en wat daar scherping en inslag is. Samen lezen; samen leren; en allereerst dáárin samen léven, daaraan ons hart ophalen. En van daar uit aan de samenleving, samenwerkende, bouwen, zo het ons nog vergund

wordt. Men zal zeggen, dat dit een zaak van lange adem zal zijn: samen de Schrift te verstaan! De eeuwen zijn ermee bezig geweest en de mensen zijn het niet eens geworden. Dat is zogezegd niet waar; wat ons verenigt als christenen is veel meer dan hetgeen ons scheidt. We ervaren dit tegenwoordig weer.

Ik zou verder willen gaan: we ervaren weer hoezeer we met Israël verbonden zijn door het heilig Onderricht, dat wij hebben ontvangen van Godswege.

Maar ik zeg bovendien: het zou niet de eerste keer zijn dat de nood in een onverwacht tempo de geesten dreef van een heel volk, van een kerkgemeenschap, van een jeugd, om te grijpen naar het wezenlijke, om van hart tot hart te verkeren met de Boodschap en de Leer. Zo was het in de eerste opgang van de reformatietijd, waarover wij ons nooit genoeg kunnen verbazen. Waar kwam het vandaan, die geestdrift, die persoonlijke zekerheid, die gemeenschappelijke vreugde en martelaarsmoed? Niemand heeft het 'historisch' gepeild. Mij dunkt: van een ongetelde schare, geleerden en ongeletterden, is in meerdere of mindere mate te zeggen, wat Karl Barth zegt in zijn 'Luther-feier' (1933): 'Luther war *einfältig*. . . gerade in den kritischen Momenten seines Lebens (und diese waren sogleich die der ganzen Kirchen- und Weltgeschichte). . . einfach wie ein Kind, das ein auswendig gelerntes Sprüchlein aufsagt und in diesem Augenblick nichts anderes zu sagen weiss als eben dieses Sprüchlein.'

Dat kan alleen als een mens in hart en nieren gegrepen is door het Woord Gods, dat alle religieuze pronk van eigenwillige of overgeleverde zekerheden doorklieft. Maar als men het geloof zelf voor ook een religie houdt, is er geen doorbraak, geen uittocht uit het boze of gemoedelijke huis-van-bewaring, dat traditie genoemd wordt, mogelijk. 't Is toch zo eenvoudig, zou men menen: lezen is leren, leren is denken, denken is uiteindelijk horen. Langs dit touw, bevestigd aan onze tralies, laten we ons zakken en zijn op vrije voeten gesteld. Om in het open veld hórende te staan.

Velen roepen om de dáád; het zou kunnen zijn, dat de oerdaad het hóren is, het hóren, waaruit ook eertijds het verzet tegen de

tirannie, het martelaarschap, het nieuwe lied, een nieuw diaconaat, een nieuw belijden en lijden en doen is voortgekomen. En nu: al is het abc niet zélf het *wezenlijke*, het is de grammatica, onontbeerlijk, om dat wezenlijke ten slotte niet mis te verstaan, zó mis, dat ook de beste verwachting aangaande de daad instort. Voor de hoogste dingen kunnen wij geen plannen beramen. Bereid-zijn is alles!

Veel boeken te maken is vermoeyenis des geestes. Leren uit het éne, dat is beslissend!

Het is tijd, het is de allerhoogste tijd, daarmee ernst te maken, opdat wij sterke weerstand zouden bieden in de boze dag, 'en alles verricht hebbende, staande blijven' (Ef. 6:13b). -

2. LEER

1

Het woord: 'leer' komt in de Schrift veel vaker voor dan wij op het eerste gehoor zouden denken. Om te beginnen staat het overal waar in de Statenvertaling Thora met 'Wet' is vertaald. Maar dat moet misverstand wekken, althans bij ons, voor wie 'wet' onmiddellijk samenhangt met recht, rechtsregel, rechtspleging, rechtshandhaving.

Thora betekent Leer, heilige (d.i. bijzondere, gewijde, goddelijke) *Onderwijzing*: daar hoort de wet wel bij, zoals alles daarbij hoort, wat erin vervat blijkt te zijn; maar de intieme strekking van het geheel is en blijft toch de goddelijke onderrichting, leiding, tucht, terechtwijzing, lering. Een levende stem die niet rust, een waakzaam oog dat noch sluimert noch slaapt. 'Ik zal raad geven, mijn oog zal op u zijn' (Ps. 32:8).

Let op Ps. 119, die lange, schijnbaar eentonige lofzang op de Leer. De synoniemen en varianten luiden: getuigenis, gebod, in-zetting, weg, woord, getrouwe rede (v. 43), raad, 'Weisung', rede (v. 11). Maar 'Thora' blijft het omvattend hoofdbegrip, waarvan de synoniemen de ontvouwing en waarvan de varianten de nadere toepassing zijn. Die Leer wordt geprezen, bezongen, gekoesterd, beoefend, uitgedragen. Ze is een licht op ons pad, een lamp voor de voet, ze is ons gezelschap, ze is ons vermaak, ze is onze aanspraak in eenzaamheden en vreemdelingschap, in wildernissen en chaos en donkere streken. Zo gaat die zang, die lofitanie voort en wordt niet moe.

2

'Leer' in deze bijbelse zin is *noch 'heidens' noch 'joods'* te verstaan. Het heidendom als natuurlijke religie van het menselijk hart brengt naast mythe en cultus in latere bezinning 'leer' voort,

maar steeds als wereldverklaring, als doorlichting van het wereldraadsel. Het jodendom hanteert de leer als zedelijke vermaning, als uitbreiding en toepassing van het rechtsbestel van een sacraal volk.

Thora is wijder, is warmer, is persoonlijker, ligt in de hand van Iemand die met de mensen een zaak heeft te vereffenen, en die met hen omgaat op een onuitsprekelijk-ingrijpende en onpeilbaar-innige manier, om hun geest te verlichten tot mondigheid. Thora, Leer, is zo wijd, dat de verhalen van de aartsvaders en het lijden in Egypte en de tocht door de woestijn er een geladen element van zijn, hoe Iemand (zullen we hem wel 'God' noemen, zolang de mensen daaronder een Macht, een Almacht verstaan?) op aarde is omgegaan met de aardekinderen, ergens op die weg, zus of zo, in heil en onheil. Zij hebben Hem 'Jahve' genoemd, d.i. 'Ik zal zijn die ik zijn zal'. En dit mag men in het geheel van de Leer als de grond van alle vreugde beschouwen: dat Jahve *het initiatief heeft en houdt*. Wanneer de moderne mens opbotst tegen Hem die 'God' genoemd wordt, dan is hij inderdaad mondig geworden en rijp voor het abc. Maar wanneer hij Jahve het initiatief wil ontnemen om zelf weer creatief te zijn in religieuze en morele ontplooiing, dan wordt hij een *rebel tegen het heil*, een speler met het hoogste goed. En de ondermijner van die zekerheid, waarvan wij allen weten: dat deze God, onze God is, onze Gezel en Bondgenoot krachtens *Zijn* initiatief (Ps. 48:15), en dat Hij het blijft krachtens Zijn trouw. Ziedaar de 'vooronderstelling' van de bijbelse geschiedenis; hier ligt de verbinding tussen de verhalen en de leer in de Thora. Gods vóórrang, Gods voorgang, Zijn creatief bewegen van het bestaan altijd weer, van voren af aan in de geschiedenis, dóór zijn eigen bestaan. 'Ik zal zijn, die ik zijn zal' (Ex. 3:14; Ps. 113:5; Jes. 44:6). Deze is het waarvan de Leer spreekt, getuigt, zingt:

Aanschouwende en bevroedende in
elk uiterste einde 't oerbegin:
De grond van alles, méér gezeid
maar nog niet al: *Gods eerstigheid*.

ONDERRICHT

van Godswege, woord aangaande het Woord, dat er ‘geschied is’ – dáárom is het te doen. Want in dat onderricht is Hij-zelf bezig ook ons te leiden op de weg, de ‘eeuwige’ weg, d.w.z. op de weg, die ‘in de eeuwen der eeuwen’ bestand en geldigheid heeft, de weg die dwars door de grenzen van de gebieden dezer wereld loopt als een verse en levende weg, waarop ook de van nature blinden niet dwalen zullen. –

3

Tot de Thora in engere zin rekende Israël de *vijf boeken van Mozes*, een verzameling van verhalen uit de oertijd, geschiedenis van de vaders, liederen, wetten, cultische voorschriften, geslachtsregisters. Dit alles tezamen is léér, is heilig onderricht, hoewel het niet de vórm van een onderricht heeft, geen stofverdeling en geen methode toont als die bij onderwijs passen en voor onontbeerlijk plagen gehouden te worden. Het onderrichtende, het lichtgevende is een inklevende kwaliteit, die aan de meest verschillende vormen eigen is. Dat gaat voor de Schrift in al haar gestalten door. In het N.T. wordt het Oude samengevat als ‘de Wet en de Profeten’ (de derde afdeling: de Geschriften, wordt meestal niet genoemd, maar mede bedoeld). Soms wordt het hele O.T., de drie bundels tezamen, kortweg genoemd: Wet, dus *Leer*. Joh. 10:34: is er niet geschreven in uwe Wet: ik heb gezegd, gij zijt goden (een aanhaling uit Ps. 82!, dus helemaal niet uit Mozes’ boeken).

4

In het N. T. treffen wij een dergelijke verhouding aan tussen de verschillende inhoud en de overeenkomende strekking, indien wij letten op de verschillende betekenis van het woord: evangelie. *Evangelie* = 1) de *boodschap*, 2) het *verhaal*, aangaande woorden, werken, wonderen van de Messias Jezus, Zijn zelfgetuigenis, Zijn lijden en sterven, 3) het *geschrift*. Door het geschrift ontmoeten wij het verhaal, door het verhaal de boodschap. Het geschrift dient het verhaal, het verhaal dient de bóódschap. Het

gaat om een perspectivisch doorzicht van het een op het ander. In het verhaal zelf bestaan spreuken, gebeurtenissen, gelijkenissen, verwijten, nodigingen náást elkaar. Zo is het geschreven, dus zo is het gezegd, dus dit is de boodschap. Lezen wordt zien en zien horen. En horen: doen wat er te doen valt, dulden, wat er te dulden wordt gegeven. Het verhaal is leer, waaraan ondergeschikt zijn spreuk, gelijkenis, gebod, raad. En het geheel is gekwalificeerd als heilig Onderricht, opdat wij zouden vinden 'het leven en het goede' (Deut. 30:15).

5

De Leer is een *trionf* op het donker des levens; wel ligt er een glans ook over het epos b.v. over het heldendicht van Homeros, een glans verworven door het afzien-van-de-dood. Maar de Leer onderstelt de dood, de duizend doods vormen. In zulk een wereld staat de leraar, de rabbi, om het leven uit te roepen, het jaar van het welbehagen des Heren, het aangename jaar (Lucas 4:19). De echte rabbi verheft zich tot profeet, en de profeet tot priester en de priester tot koning, dat is de Messias. Evenwel liggen de ambten ingevouwen in het onderricht. 'En Hij leerde ze.' 'En Hij sprak tot hen het woord.' 'En het woord wies en nam de overhand.'

Waar de leraar is, daar moeten de leerlingen zijn; en zij komen; waar 'geleht' wordt, daar moeten wij 'leren'. 'Lernen' niet alleen datgene wat zich naar de vorm als leerstof opdringt, maar alles wat 'uit Zijne mond uitgaat'; en niet alleen wat ons ligt, maar ook wat ons dwars zit. Want wie Mij (de Wijsheid) vindt, die vindt het *leven*; allen, die Mij haten, hebben de dood lief (Spr. 8:35 v.).

6

Te 'leren' is een *heilzame plicht*; wij kunnen niet ons zelf opvoeden; wij zijn ook niet gediend met een opvoeder die zijn arbeid aan ons zó gezellig weet te maken dat wij de dwang en drang van buiten niet meer bespeuren. Er móet geléérd worden; wij móeten ons inspannen; wij zijn niet in het paradijs en niet in de hemel. Leer onderstelt altijd tucht en orde. Ons moet iets

WEDERVAREN.

Het ergerlijke daarin, dat wij moeten luisteren, ons laten leiden, ons laten inprenten, het hinderlijke van de profeet of apostel, van de geestelijke vader (zie het Spreukenboek: mijn zoon... neem de tucht aan en word wijs; mijn zoon, geef mij uw hart, enz.) behoort tot onze positie als Adams kinderen en als geroepen door God. Onkerkelijk is elk onderricht, al is het nog zo officieel-kerkelijk, dat niet de moed heeft uit te gaan van dit gezag en dat de hand licht met de kans, dat de mensen hier allen iets hebben te leren. 'Wij weten weinig, te weinig, Heer' is een klacht die minstens een wederwoord van dankzegging moet wekken: wij hebben veel te leren! er is een en ander te vernemen: 'alle schrift is van God ingegeven en is nuttig tot lering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwijzing, die gerechtigheid, (de rechte verhouding tot God) bewerkt, opdat de mens Gods, (de mens, die in deze verhouding staat), volkomen zij, tot alle goed werk volkomen toegerust' (2 Tim. 3:16 v.).

7

Leer is onderricht van Godswege, waarin samen zijn a) *het rechte*, b) *het gericht*, c) *de, ons gewezen, richting*. Waarheid dient niet om beschouwd te worden, zij maakt scheiding, zij dwingt tot beslissingen, tot een keuze, links of rechts. Waarheid is de open actie van God, die onze geest tegemoet treedt, die ter plaatse is, die zich als tegenwoordigheid voordoet, die de bestaande toestand van onze gesloten eenzame, verwilderde geest komt oordelen, komt verwerpen, komt genezen. Waarheid is ten slotte toeleiding tot het open, nu geopende, nu bepaalde leven. De Leer wijst de ruimte, maar in die ruimte niet de absolute lege mogelijkheid, doch juist de bepáalde, vervulde mogelijkheid. 'Aan alle volmaaktheid heb ik een einde gezien, maar uw Leer is zeer wijd' (Ps. 119:96).

Wijd en volmaakt is de actieradius in deze drie opzichten:
het RECHTE boven
het GERICHT over
de RICHTING aan ons leven te geven.

7a

Dus moet de aangesproken mens bereid zijn zich te laten gezegen, verbeteren, veranderen. Dat de meerderheid der kerkmensen zich zo moeilijk laat gezegen, is een voortdurende last gebleken, die met name het protestantisme drukt. Het *betere*, het meer of min klaar vermoede betere, laat men zich niet welgevallen, *omdat* het ‘van buiten’ komt, omdat het ‘opgelegd’ is. Op de heimelijke ontkenning van alle geestelijke autoriteit, de anarchie in het hart van de goede burger, moeten wij opmerkzaam worden. Waar deze houding overheerst of gerespecteerd wordt, is geen bijbels onderricht mogelijk. Werkelijk leren betekent ook gehoorzaamheid leren van degenen die over mij gesteld zijn. Werkelijk onderwijzen onderstelt dat de leraar geen gave hoger stelt dan zélf te mogen leren (‘lernen’). Als wij mensen, en juist wij, moderne mensen iets mogen afwijzen, dan is het juist het onderricht dat géén gezag meebrengt, dat *niet* van buiten komt, maar ons vleit met de voorstelling dat wij bekwaam zijn van meet af aan, om op eigen voeten te gaan, met eigen ogen te zien, zonder deze behulpzelen. Onernstig, onvruchtbaar onderricht is de leer, die wordt opgesteld als een ladder die wij, nadat wij haar gebruikt hebben om op zekere hoogte te klauteren, kunnen omverwerpen, om voorts ons zelf te redden, om langs een omweg ‘autonoom’, (ons zelfde wet stellend), te worden. Dat geldt nergens in de cultuur, maar het is voluit onmogelijk in het volk Gods. We zijn en blijven ‘Hem horigen’ (Buber).

8

Onderricht is gericht worden onder de heilzame macht van Hem die alleen het richtige weet, die alleen recht heeft te richten, en alleen in staat is richting te geven aan ons leven. Alle andere onderricht is in de breedste zin genomen technisch, ook de filosofie. Even noodzakelijk als ‘eerste hulp bij ongelukken’ – en evenzeer geen uiteindelijke hulp; even ernstig te nemen als vakkundige bekwaamheid – en evenzeer onbekwaam om ons blijvend te binden, in vruchtbare en onvruchtbare jaren, in voorspoed en tegenspoed, in de rechtsstaat en in de machtsstaat, in leven en in sterven, in de vrijheid en onder de tirannie der goddeloze men-

sen. De Leer bindt door duurzame leiding, door nooit aflatende zorg, door nimmer-falende wijsheid. De Leer gaat mee de diepten door en over de hoogvlakten. De Leer is een verwoesting van onze eenzaamheid. Zij zendt ons in het open leven. En stelt ons daar als mondigde mensen!

9

Let op Ps. 19:8 v.:

De Leer des Heren is volmaakt bekerende de ziel;
de getuigenis des Heren is gewis
de eenvoudige wijsheid gevende;
de bevelen des Heren zijn recht verblijdende het hart;
het gebod des Heren is zuiver verlichtende de ogen.
De vreze des Heren is rein,
bestaande tot in eeuwigheid.
De rechten des Heren zijn alle vertrouwen waard
te zamen blijken zij rechtvaardig,
Ze zijn begeerlijker dan goud,
ja, dan veel fijn goud
en zoeter dan honig en honigzeem.

10

Het komt dus hierop aan, dat wij zien:

HEEL DE BIJBEL IS LEER.

Zoals de Mozesboeken in hun gehéél 'leer' heten, zodat het verhaal van Abrahams offer léér is, en de geslachtslijst van Genesis 5 léér is en het onwillig getuigenis van Bileam léér is, zo geldt van heel de Schrift, van Oud en Nieuw Testament, dat het leer is, in die rijke geest-richtende, leven-bewegende zin, die wij getracht hebben aan te geven. Overal valt iets te leren, valt leven te leren, is te leren wat leven is en leven wekt, en hoe wij leven moeten. Niet eenmaal – en dan worden wij geacht het wel te weten – neen, telkens weer: de godvruchtige overdenkt de Thora, dag en nacht (Ps.1:2; Ps. 25:4,5; Ps. 86:11). Zijn mondigheid is te kunnen luisteren.

Uit de Schrift *verheft* zich verkondiging, aanspraak, scheppende aanspraak van God tot zijn volk, tot zijn mensenkinderen. Dat is méér dan leer! Dat is het wonder van het ogenblik, het gebeuren van het eeuwig Woord. Maar de Schrift, zoals zij daar ligt, is leer, in zich zelf rustende, in zichzelf voltogen, in rijkdom en kracht eigensoortige onderrichting aangaande de werkelijkheid waarin wij staan, aangaande Hem met wie wij te doen hebben. Zoals naast de tempel in Israël de synagoge stond en naast de synagoge het beth-hamidrasch, het leerhuis, zo staat naast Woord en sacrament de catechese; in zekere zin zelfs onderstellen de heilgeheimen van Woord en sacrament een volk dat geleerd heeft en voortgaat te leren.

11

Leer (in deze zin) is wat wij nodig hebben, zulke leer is wat ons aangeboden wordt. *Waarlijk onzinnig is het, te menen, dat de catechese met de 'aanneming' ophoudt.* De spottende vraag van de liberale geest: wat eigenlijk het verschil is tussen leer en leer (leder), moet nog altijd zo beantwoord worden: de overeenkomst is nog makkelijker aan te geven dan het verschil: beide zijn nodig om stevig in je schoenen te staan. -

'Zij volhardden in de leer der apostelen' (Hand. 2:42), dat wil niet zeggen: ze hielden vast aan de waarheid daarvan, maar: zij bleven bezig zich door de levende stem der apostelen te laten onderrichten. Dat behoeft geen schoolmeesterij te kweken (evenmin als toen), het kan en mag en zal kunnen leiden tot een groeien in de kennis van God, de levende God. Het leven gaat voort; de leer gaat door. Nooit zijn wij verlaten; altijd is er dit stil gezelschap; God zelf regeert ons door zijn Woord en Geest. En er is geen einde te zien. Daarom heerst er in het leerhuis een stilte van eerbied en van verwachting.

12

De kerk als Gods knecht op aarde is tegelijk *subject en object* van dit onderricht, zij is bezig te 'lehen' en zij is bezig te 'lernen'. Soms in deze zin, dat de één leer vertolkt en de ander leer aanneemt, nu eens in ambtelijke dan weer in meer persoonlijke ver-

houding – maar doorgaans zó, dat de kerk, als leer-horende, lering biedt, als zelf horende anderen doet horen. En altijd zo, dat het bevrijdt door te binden, mondig maakt door ons open te maken.

Wij zijn als enkeling niet alleen gelaten, maar *evenmin* als gemeenschap; wat het geval zou zijn als we de kerk met het Godsrijk gelijk stellen en het kerkelijk gezag met het goddelijke gezag. Neen, de kerk zélf blijft discipel, hoewel zij het apostolaat bekleedt. Zij is ook nu niet aan haar eigen wijsheid overgelaten. Wij zijn met wat wij verwierven niet achtergelaten, weerloos tegenover de nieuwe vragen die op ons afstormen. De antwoorden, die nodig zijn, behoeven we niet zelfstandig uit het verworvene af te leiden. De Leer *blijft*, niet alleen als een depositum, maar ook en veel meer als een geleide. Zo is er voor ons alle reden, om naar de gelijkenis van het synagogale feest van de vreugde der wet, de

VREUGDE DER LEER

te beleven, te vieren. Het doelwit van het leren is een bestendige vreugde. God is goed, dáárom zal Hij de zondaren onderwijzen in de weg; Hij leidt op de rechte baan degenen die zich buigen onder de leer van Zijn recht (Ps. 25:8v.).

‘Hij zendt zijn woord op aarde, zijn woord loopt zeer snel... Hij doet zijn wind waaien, de wateren vloeien henen; Hij maakt Jacob zijne woorden bekend, Israël Zijne inzettingen en zijne rechten. Alzo heeft Hij geen volk gedaan en Zijne rechten, die kennen zij niet! Hallelu-jah!’ (Ps. 147:16, 19v.).

‘Want alle schepsel Gods is goed en er is niets verwerpelijk, als het met dankzegging kan worden aangenomen, want het wordt geheiligd door het woord van God en door het gebed. Als gij deze dingen aan de broederen voorstelt, zo zult gij een goed dienaar van Jezus Christus zijn, opgevoed in de woorden des geloofs en der goede leer, welke gij nagevolgd zijt; maar verwerp de ongodelijke en oudwijfse fabelen en oefen uzelve tot godsvrucht’ (1 Tim. 4:4v.v.). ‘En verwerp de vragen, die dwaas en zonder lering zijn, wetende, dat zij twistingen voortbrengen’

(2 Tim. 2:23). 'Heb acht op uzelve en op de leer; volhard daarin, want dat doende zult gij én uzelve behouden én die u horen' (1 Tim. 4:16).

Zo is de leer, d.i. de Schrift onder het gezichtspunt der lering, óók de burcht en de schutswaar van de geméenschap, van de eenvoud, de eenheid en de eendracht dergenen, die leren.

En daarom is de leer, wat zij ook verder zij en wat er verder van haar te zeggen valt

niet eenzelvig,
niet eenzijdig,
niet eentonig.

Dit kunnen wij zeggen ook zonder de waarheidsvraag te stellen. Of wij het geloven of niet, zó presenteert zich aan ons allen het onderricht, dat pretendeert van zo uitzonderlijke aard te zijn. Zo ligt daar de Schrift, in zover niét te misduiden.

De leer in de zin van Thora is niet *eenzelvig* d.i.: zij vormt nooit een wereld die als waar of schoon in zich zelf rusten zou; ze omvat in zich zelf en als zodanig de kiemkracht en de stuwkracht tot alle *goede werken*, tot werken, die waarlijk goed mogen heten, omdat ze God tot eer, naar Zijn gebod, uit echt geloof geschieden en 'niet op ons goeddunken of menseninzettingen gegrond zijn'.

De leer is niet *eenzijdig*, d.i. ze staat niet stram in haar vorm; de vorm bedoelt een *diens* te zijn aan de waarheid, gelijk *wij* die kunnen verstaan; ze kleeft niet aan de woorden, maar gebruikt ze om de rijkdom van Gods Heerlijkheid aan te duiden; geen menselijke tegenstelling mag vat op haar hebben; ze sticht geen partij, ze vergadert een volk, en dat volk is de nieuwe mensheid.

De leer is niet *eentonig*, d.i. de eenheid, waardoor zij *de* leer is en waardoor ze te herkennen is en te onderscheiden van andere leringen, hangt niet aan de herhaling van hetzelfde; de eenheid ligt in het samenstreven en samentreffen van een *veelstemmig geluid*: de leer is als een symfonie; vele partituren, één werk; als een orkest, vele instrumenten, één muziek.

Waarin rust de kracht der Schrift, om *leiding* te geven aan de

geesten? Hierin, dat zij in eerste instantie voorbijgaat aan de problemen, die *wij* opwerpen, om de onbeleden nood van het van-God-vervreemde leven te lijf te gaan; dat zij zó ergens wel eenzellig, eenzijdig en eentonig spreekt van het blote feit: *God is!*, dit duizelingwekkend factum waardoor het leven niet slechts anders belicht wordt, maar *verandert* van richting. En van uit *deze* eigensoortige eenzelligheid, eenzijdigheid en eentonigheid blijken dan in laatste instantie onze problemen zo duf en zo ijdel. En de leer neemt voortaan het woord, rijk, vruchtbaar, veelkleurig, boven onze voorstelling en verwachting. -

Want ze is vol van universaliteit, al lijkt het voorlopig beperkt van gewicht en strekking. Ze kan niet onmiddellijk universele pretentie voeren, omdat haar taal in eerste instantie alleen gevat wordt door de receptiviteit van het geloof. Maar ook omdat zij niet het Absolute vereert, geen absolute waarheden leraart noch absolute wetten stelt. Nu het geheim: juist die *onttroning van het geduchte Absolute* geeft ruimte aan de eenvoudige intocht van het bepáalde, dat als algemeen geldig ontdekt moet worden. Wie in het leerhuis zit, wordt nu en dan door een hoge naveteit gekenmerkt. Hij denkt: 'ik zit, aan de bron die, als de rivieren van het paradijs, de ganse aarde, de wereld der volken doorstromen en bevoeien met woord en rede, met een stroomnet van gemeenschap van God en mens, van de Here en Zijn volk.'

Dat deze *God is*, betekent dus niet alleen dat Hij bestaat, maar dat Hij in de dáád zich geeft en onder ons woont (Jahve Bekirbenu: de Heer in ons midden (Ez. 20; Jer. 14:9; Ez. 48:35)).

Misschien is het psychologisch waar wat de ene dichter de ander toevoegt 'in ernst', in de gekwalificeerde ernst van de laatste vragen:

'Tel van uw brein licht ook de rijkste vangst;
Het edelst in uw denken blijft uw angst.
Wie 't Eeuwig Wezen loochent, kán nog groot zijn,
Wie 't zonder wanhoop doet, is derderangs.'

En toch kan het, volgens de heilige leer, een hoopvol teken zijn, als iemand het 'Eeuwig Wezen' loochent, namelijk als hij ver-

staat, dat God voor ons in de *tijd* is en dat het ons goed is de onttroning van het 'Absolute' mee te maken. Het geloof is nader verwant met het atheïsme (waarover later meer) dan met het idealisme en zijn religiositeit.

UITKIJK

Dit alles heeft een dwingend accent gekregen in deze tijd.

1

Wat de wereld aangaat

- a* Vele intellectuele zekerheden zijn tot op de grond afgebroken.
- b* Uit het instinct, uit het bloed komt een nieuwe anti-redelijke leer op, die ons troosten en domineren wil.
- c* Er is gevaar, dat ontledigde levens, verbitterde harten, twijfelzieke geesten zich daarvoor buigen of daarin vluchten.

2

Wat de kerk aangaat

- a* Het confessionalisme, als vasthouden aan de 'belijdenis', bevredigt in de strijd der geesten niet meer; het gaat om een akte van belijden, een daad, waarbij hoofd, hart en hand betrokken zijn. De belijdenis kan alleen verstaan worden als neerslag van zulk een, te herhalen en te vernieuwen, daad.
- b* De 'activering' der gemeente brengt voor de verstarring, de vervreemding-van-het-leven, de 'verburgerlijking,' geen genezing, zolang wij niet weten wat de kerk eigenlijk *is*, waar haar heil ligt en wat haar eerste roeping is nl. te leren en te leven uit de heilige leer.
- d* Alle actie, alle arbeid der gemeente behoort uit te gaan van en gedragen te worden door de nieuwe inwijding in een nieuwe bijbelse kennis, zij het van het abc.

3

Een simpele terreinverdeling valt al moeilijker, want

- a* De kerk zit vol werelds onvermogen-tot-geloof en onwil-om-te-leren.

b De wereld zit vol heimwee-naar-geloof en bereidheid-om-te-leren.

c De moderne staatsontwikkeling schijnt te gaan in de richting van een totalitaire *heilsleer* te proclameren door een werelds gezag.

d De ontwaakte kerk hérintert zich onder de druk en de dreiging daarvan, dat geen leer ‘totale’ geldigheid heeft over het ganse leven dan het goddelijk onderricht in de heilgeheimen.

4

Wat onze tijdgenoot aangaat

De moderne mens, deel van de ‘eenzame menigte’, drijft alsnog op zijn *neutralisme*. Hij meent daarin de grote beslissingen te ontschillen. Maar een mens kan niet gezond zijn en levensbereid, indien hij nergens in staat is tot een keuze, die beantwoordt aan de ernst en de belofte van de geestelijke existentie waarin hij staat.

Gerardus van der Leeuw ‘Balans van Nederland’ (1945) zegt het zo: ‘De langzame losmaking van elke binding, religieus, zedelijk nationaal, is een groot kwaad geweest en is dat nog. Zij leverde ons volk weerloos uit aan het echte nihilisme... De grootvader was ouderling, de vader ging wel eens naar de kerk, de zoon deed nergens meer aan en... de kleinzoon werd lid van de NSB, de partij der verbitterden en ontgoochelden’.

En hoe is het verder gegaan? Daarover spreken wij hier nu niet; maar het vermoeden is niet ongegrond, dat het *neutralisme* gaandeweg uit eigen kracht, d.i. krachtens eigen onbeslistheid wegglijdt in een nihilisme (laten we het wagen met het woord, al weten wij ten slotte niet wat het is, omdat het in de grond ondenkbaar is). Daarin is zeker geen eenzijdigheid, maar veeleer een *chaotische* alzijdigheid, geen eentonigheid maar een kakofonie van geluiden. En toch blijft het nog, kan men zeggen, menselijk. Omdat echter zo geen samenleving kan bestaan, zal vroeg of laat de eentonigheid en de eenzijdigheid van een systeem, van bovenaf opgelegd, wel moeten optreden en ingrijpen met iets dat weer als ‘absoluut’ moet worden vereerd. Dan zullen wij met onze handen onder de stenen van de straat willen delven naar

de *oorsprong*, naar de aarde, naar de natuur, naar de humaniteit, die door de heilige Leer eertijds gewaarborgd en beschermd waren. Dan zullen we het beseffen, dat wat ons zo helemaal niet lag, wat ons vijandig scheen, inderdaad onze beschermer was.

5

We besluiten dit kapittel door het te kronen met een woord van Martin Buber: 'Wir glauben, dass dem Wort, das in der Bibel Schrift geworden ist, *jede Zeit, die unsere so gut wie irgendeine* vergangene, fremd, fern und feindlich gegenüberliegt, dass aber dies Wort in jeder Zeit, die Kraft bewahrt, die ihm Hörigen zu ergreifen. Die Zeit ist passiv, das Wort aktiv. Das Wort nur bewahren, nur allenfalls durch die Zeit tragen wollen, ist Lästung. Es will reden, zu jeder Zeit, in jeder Zeit, jeder Zeit zum Trotz...'

3. NAAM

1

Het woord 'Naam' is als het ware de A van het bijbels abc, de eerste en beslissende lijn in de tekening der Godsgedachten; in het gebouw van de schriftuurlijke woordenschat de hoeksteen, die een wonderlijke draagkracht heeft. Het bindt de meest uiteengelegen delen bijeen en geeft over de tegenstellingen een glans van zekerheid, die niet uit de mensen is. Wie dit woord leert peilen, die wordt *'bijbelvast'*.

Wij kunnen oudere tijden wel benijden om de 'bijbelvaste' mensen, die er in de kerk zaten en die in het leven der hunnen met raad en daad vóórgingen; en toch komt het ons voor, dat 'bijbelvast' tegenwoordig een andere zin, althans een nieuwe kleur gekregen heeft. Gedegen kennis, dat gaat nu betekenen kennis van de strekking der grondwoorden; niet wie vele teksten kent en meer of min zuiver weet te gebruiken, hoe benijdenswaard dat ook moge zijn, maar wie het *antiheidens* en *antireligieus karakter* van de bijbel heeft leren proeven in de meest eenvoudige woorden, die aan de meest verschillende gedeelten van de Schrift gemeen zijn en haar als een eenheid in het licht stellen. Wie de *tendens* van 'Naam', 'rechtvaardig', 'heilig', 'vlees', 'geest', 'wereld', 'eeuw' verstaat, wie deze woorden geestelijk heeft leren spellen, die kan nu verder een beetje zelfstandig gaan lezen. Die weet wat hij doet, als hij in de bijbel leest. Weliswaar blijft heel dit doen en kunnen nog uitwendig, maar in dit boek gaat het immers juist over dit uitwendige. Uitwendig is het trouwens alleen wat de deelname der ziel betreft; als kennis van het voorwerp, de Schrift, behoeft dat uitwendige allerminst het oppervlakkige te zijn.

2

Dat deze woorden niet uit de hemel zijn komen vallen, dat ze veeleer diep wortelen in een taal en in een levensgevoel die oorspronkelijk heidens, d.i. natuurlijk, algemeen-menselijk, algemeen religieus waren, spreekt zó vanzelf, dat elke nadere verklaring overbodig kan heten.

'Heidenen' is synoniem met 'volken', heidense religie = volksreligie = natuurlijke godskennis, religie der volken, d.i. der wereld, afgezien van de 'Naam', d.i. de Openbaring. Daarom betekent in de bijbel geen enkel centraal woord, beeld of begrip wat het *schijnt* te betekenen, wat het in de ogen der heidenen, dus van ons allen, zoals wij van nature denken en voelen, zou moeten betekenen. De profetische geest in Israëel heeft de woorden, beelden, begrippen omgebogen, om in menselijke verstandhouding getuigenis te geven van de gans andere Verhouding, die van Godswege gesteld is tussen Hem en de mensenkinderen. En de geest die deze geest verstaat, ontdekt telkens, dat de woorden natuurlijk betekenen, wat ze betekenen en toch tegelijk *gebruikt* worden om iets heel anders uit te drukken. Letten we op het woord

NAAM.

3

De naam *onderscheidt* God van *andere wezens*, goden en demonen. De bijbel heeft niet eerst een algemeen Godsbegrip, om daar dan vervolgens bijzondere namen, beelden, eigenschappen aan toe te voegen. Hij spreekt over God allereerst als over *een* god tussen andere goden. Hoe vreemd ons dat klinke, hoe primitief ons dit moge toeschijnen, we kunnen er niet aan voorbij, want dit primitieve verbergt een geheim. Zoals in het O.T. de namen van de mensen bedoelen iets van hun wezen en bestemming uit te drukken: Eva, de levensmoeder, Kaïn, de verkregene, Seth, de stek, Jakob, de hielelichter, Israëel, de vorst Gods, Mozes, de (uit het doodswater) uitgetogene – zoals de naamsverandering op wezens- en levensverandering duidt: Abram-Abraham (Gen. 17:5), Sarai-Sara (Gen. 17:15), Naomi-Mara (Ruth 1:20), Simon-Petrus (Mark. 3:16), enz. – zo is er een innig verband

tussen God en Zijn Naam (Lev. 18:21; Ps. 86:11; Ex. 15:3; Jes. 47:4; 1 Kron. 16:10; Ps.105:3), ja, tenslotte is de Naam: *God zelf* gelijk Hij zich in de een of andere verhouding tot de aardse werkelijkheid openbaart. Zijn Naam woont in de engel (Ex. 23:20), woont in de tempel (2 Kron. 20:9; 33:4), woont in de kunstenaar (Ex. 31:3).

Daarom is die Naam te lasteren, te ontwijden, te misbruiken een schrikkelijk vergrijp (Ex. 20:7; Lev. 18:21; 19:12; 24:11): Daarom moet die Naam gekend, verteld, gevreesd, bemind, beleden, gezocht, verwacht, aangeropen en geheiligd worden (Deut. 28:58; 1 Kon. 8:33; Ps. 5:12; 34:4; 52:11; 83:17; 122:4; Jes. 26:8; Mat. 6:9; Joh. 12:28, enz.).

NAAM IS OPENBARING

De centrale plaats van de Naam houdt dit in, dat openbaring altijd *bijzondere* openbaring is geweest en is en zijn zal. God heeft een naam, Hij is niet het nameloze; God is niet het Al, Hij wordt gekend als een werkelijkheid, die zich *in* de wereld *van* de wereld onderscheidt. God doet zich niet aan ons vóór als het meest algemene, dat overal te vinden is, veeleer als het meest bijzondere, dat érgens gezocht en gevonden kan worden. Dat wil niet zeggen, dat Hij niet het meest algemene en de almachtige en de alomtegenwoordige zou *zijn*, maar dat de weg der kennis onmogelijk bij het algemene beginnen kan. Het wil zeggen, dat wij op deze weg, de weg der Openbaring moeten vólggen om de waarachtige, de levende Godheid te ontmoeten.

NAAM IS GODHEID DIE 'EEN' GOD GEWORDEN IS OM MENSEN KENBAAR TE ZIJN

De keerzijde is dan ook het eerste gebod:

Gij zult geen ándere goden voor Mijn aangezicht hebben. Ze zijn er wel, maar ze *zijn* het niet.

3a

Naam betekent in de tweede plaats de *Aanspreekbaarheid* Gods,

hij omschrijft en bepaalt de aard der gemeenschap. In de naam wordt naar Oosterse opvatting het wezen uitgedrukt; met de naam wordt het wezen gebracht op bereikbare afstand, in de invloedssfeer van de mensen. Men kan met de naam aanspreken, aanroepen, bezweren, invloed oefenen, macht verkrijgen. Levende religie spreekt God bij name aan en voelt zich bij name geroepen.

Zo is het bij de heidenen, de volken. Zo is het, formeel, ook bij Israël en in de kerk. De Naam omsluit echter ditmaal de volstreckte heilsmacht; in dit omhulsel leeft de eeuwige heilsbedoe-ling. Deze Naam is ons genoemd en wij noemen deze Naam. God heeft mensen aangesproken; en mensen gaan nu Hem aanspreken. En de stomheid van het heelal werd doorkliefd met de lichtbaan van het woord over en weer, van de bijzondere openbaring en het bijzonder gebed dat erop antwoordt.

4

Dus welverstaan: of er maar één God is, dát is een vraag van de *twééde rang*, maar dat *déze* God *ónze* God is, dat is een heil van de eerste rang. Dáárover gaat het in de bijbel. Om de aard, het karakter, de kwaliteit van Hem die zich aan ons waarlijk en in trouw geopenbaard heeft. *Nergens* is in de bijbel sprake van het *wezen* Gods in abstracto, nergens ligt de éénheid Gods zó voor de hand, dat wij daarover zouden kunnen spreken afgezien van de Naam. Wat éénheid *hier* is, dat kunnen we pas leren *door* de Naam. Deze ‘omweg’ is de kortste weg om te leren beseffen hoe stil en stralend de Ene en Enige en Eeuwige ons nabij is. Wie deze omweg niet wil gaan en telkens in de praktijk van het geloofsleven weer wil gaan, die zal zonder mankeren verdwalen in de begrippen over de Godheid, dan: in de noties over de Natuur, vervolgens in de verschrikking der Natuur, dan in de uitdoving van de levenslust en in de wanhoop die over ons heen staat in de huilende wildernis, in de barnende leegte van een spookachtige wereld. Te weten, te belijden en te betuigen; deze God is onze God – is Israëls bijdrage tot die humaniteit, die zin en doel en richting heeft.

Daarom moeten wij die erkenenis, belijdenis en getuigenis

vooral niet gesteund zien door de vanzelfsprekendheid, naar wij menen, dat er 'natuurlijk maar één God is.' Zo eenvoudig ligt het in de heilige Leer niet.

MONOTHEÏSME IS NIET BIJZONDER,

d.i. dáárvóór is geen bijzondere openbaring nodig. Maar wat hoger is dan het monotheïsme, toont zich in de schijn van het lagere: een god. Naast Baäl, enz., tegen Baäl maar toch *naast* Baäl verschijnt Jahve, verschijnt Jehova als *een* god die in de geschiedenis intrad met zijn bevrijding en leiding, zijn belofte en gebod en die op grond dáárvan tot Zijn volk spreekt: gij zult *geen andere goden* voor Mijn Aangezicht hebben. Het bestaan van die goden wordt dus niet ontkend, de aard van hun bestaan wordt niet overwogen, hun machtsgebied niet afgemeten. Of die goden objectieve werkelijkheden zijn of subjectieve waandenkbeelden, dat zal te zijner tijd wel blijken; als nu maar, ondanks hun bestaan en hun macht, deze goden de onze *niet* zijn, dan is er een eerste afdruk der openbaring in ons leven. Luister naar de volgende zinswendingen:

God staat in de godenvergadering. Hij oordeelt in het midden der goden (Ps. 82:1).

Onder de goden is niemand u gelijk (Ps. 86:8).

De Here is een groot koning boven alle goden (Ps. 95:3).

In tegenwoordigheid der goden zal ik u psalmzingen (Ps. 138:1).

De God der goden spreekt en roept de aarde (Ps. 50:1).

Looft de God der goden! (Ps. 136:2).

Tot in het Nieuwe Testament, hoewel de profeten en apostelen al lang van de Eenheid en Enigheid Gods weten, wordt daarop toch geen bijzondere nadruk gelegd.

Paulus zegt ook nog: 'hoewel er ook zijn, die goden genaamd worden, hetzij in de hemel, hetzij op de aarde, gelijk er vele goden en heren zijn, nochtans hebben *wij* maar éne God de Vader, uit welke alle dingen zijn en *wij tot Hem*, en maar één Heer Jezus Christus, door welke alle dingen zijn, en *wij door hem*' (1 Cor. 8:5v.).

Dat is dezelfde *structuur* als in het O.T., dat is, om zo te zeggen, de

METHODE VAN DE NAAM,

nl. éérs: déze God is ónze God en dan: déze God is de enige, de almachtige, de alomtegenwoordige, enz.

4a

Dus, welverstaan, in de tweede plaats: of er maar één God *denkbaar is*, dát is een vraag van *ondergeschikt belang*, maar dat déze God zó gekend wordt en zó kan worden aangesproken, *aangeropen*, benaderd, dát is het beslissende voor heel het menselijk bestaan. Bij de Naam is in het geding het groot geheimenis van het gebed. Spinoza was een van de eersten uit Israël die de aanspreekbaarheid aan God ontzei, die daarom moest worden uitgesloten uit de synagoge, die n.b. bij uitnemendheid het ‘huis des gebeds’ heet. Dezelfde grote afvallige leerde, dat de mens die God liefheeft, niet hopen mag door God bemind te worden. ‘De geestelijke liefde trouwens van onze ziel jegens God, is de liefde Gods zelve, waarmee Hij zich zelf bemint.’

Dat is de opheffing van de redelijke orde, door de Naam gesticht, dat is de vernietiging van het gebed, dat is het herstel van het stom heelal, van de onmenselijke stilte die er was, vóórdat de Naam zich openbaarde.

HET GEBED HEEFT MACHT,

geleend door déze God, ontleend aan de machtiging door de *Naam*. Van het gebed geldt: wie zoekt, die vindt, wie vraagt, die ‘neemt’, wie klopt, die wordt opengedaan. Dat zou niet gelden indien wij met het Grenzeloze te doen hadden. De ogen zwerfen hier niet in het vage; ze zweven zelfs niet verrukt in het wijde. ‘D’ogen houdt mijn stil gemoed opwaarts, om op God te letten’, op de gestalte van Zijn Openbaring, op de Naam. Het wijde is hier, dat God ruimte schénkt aan ons binnenst begeren, indien het is naar de ‘mening van Zijn Geest’ (Rom. 8:27). De Naam is openbaring ter onderscheiding van wat ervaren wordt aan het ‘gegevene’, maar tegelijk is hij *om* te noemen, om

te gebruiken. En zo waarachtig als de Naam niet leeg is, zo waarachtig blijft het noemen niet ijdel.

5

Letten wij op de volgende woorden en zinswendingen:

Overall, waar Ik voor Mijn Naam een gedachtenis sticht (Ex. 20:24).

De Naam Gods aanroepen (b.v. Gen. 21:33).

O Here, onze Here, hoe heerlijk is uw Naam over de ganse aarde (Ps. 8:2).

Gij zult de Naam van Jahve, die *uw* God is, niet ijdel gebruiken (Ex. 20:7).

De Naam des Heren is een sterke toren, de rechtvaardige vlucht daarheen (Spr. 18:10).

Ik heb uwe Naam geopenbaard aan de mensen (Joh. 17:6).

Te dien dage zal de Here één zijn en zijn Naam één (Zach. 14:9).

Er is onder de hemel geen andere Naam gegeven door welke wij moeten behouden worden (Hand. 4:12).

Verenig mijn hart tot de vreze van uw Naam (Ps. 86:11).

Tot uwe Naam is de begeerte onzer ziel (Jes. 26:8).

Door U alleen gedenken wij aan Uw Naam (Jes. 26:13).

6

Zó eenvoudig en direct gaat het veelal niet, dat we met het formele: Naam = Openbaring zonder meer klaar zijn; hoewel die formule volkomen juist is en bij de leesles van het bijbels abc onmisbaar, blijkt het al spoedig dat het vaak aankomt op nauwkeuriger en concreter bepaling. Welke precisering nodig is, moet dan telkens *uit het tekstverband* worden afgeleid, b.v. spreken in de Naam = op grond van de Openbaring; bidden in de Naam = pleitende op de Openbaring. 'Waar twee of drie te zamen zijn in Mijne Naam = zich voegende naar de Openbaring in Mij geschied en uitziende naar de Openbaring, die komende is, – daar ben Ik in het midden van hen.' 'In de Naam' – dat kan vele verhoudingen uitdrukken: op grond van de Openbaring, met beroep op, onder verwijzing naar, in uitzicht op, in verband met, door onderwerping aan, in vertrouwen op, op gezag van,

geborgen in, gedekt door de Openbaring. Dan verschuift ook het accent van het woord zelf, de bijzondere Openbaring heeft immers aan zich de zijde van belofte en die van gebod, zij oefent macht en is anderzijds werelds gezien weerloos, de Naam is rustende, hij woont (b.v. Deut. 12:11), hij is echter ook komende (b.v. Ps. 72:19), hij is uitgesproken en zal zich nog nader uitspreken, hij is geschied, geschiedt en zal geschieden.

6a

Zo wijzigt zich naar het verband de nauwkeurige zin; dit is een teken van de menselijkheid en nabijheid van de Naam; anderzijds: tegen de vervlakking welke uit het misbruik der nabijheid ontstaat, behoort men zich steeds te herinneren, dat de Naam is de Naam *Gods*, ja, God zélf is gelijk Hij zich in goddelijke goedheid gewend heeft tot het schepsel. ‘Geloofsleven’, ‘gebedsleven’ en dergelijke uitdrukkingen hebben hun bedenkelijke zijde. De Naam is het bijzondere; men mag er niet aan *wennen*: dat God ánders is dan goden, we moeten er ons met een verse vreugde over kunnen verheugen, indien de nood ons uitdrijft tot Hem; wij leven in herinnering en in hoop en daar tussenin gaan wij in onze ‘gelovigheid’, wel wetende dat onze huidige ademhaling de hoogten van de bijzondere kennis niet volhoudt.

7

Bijbelvast is wie alle rijkdom en diepte der Schrift ziet vastgemaakt en bepaald door de heilige, hoogheerlijke, nooit-volprezen Naam (of beter is het Thora-getrouw te noemen).

Als voor onze blik de Naam in het *midden* staat, dan eerst komt de schepping ‘in den beginne’ en de verlossing ‘in het laatste der dagen’ in het rechte licht. Zowel van de schepping als van de verlossing weten wij alleen dóór de Naam. Dat in zich gehamerd te hebben tot een levende vastigheid, tot een sterke kern van kennis, dat mag: ‘bijbelvast’ heten. In onze donkerste uren, in de verduistering van de sterren der menselijkheid en der cultuur, op grond van het trouwhartige horen zal ons deze vastigheid niet begeven. ‘Ik weet mijn Verlosser leeft’; ‘wij zijn verzekerd dat niets ons kan scheiden van de Liefde Gods’.

Dit weten en deze zekerheid kan niet rusten op de algemene God, de zogenaamde Schepper, de vanzelfsprekende en verwarrende 'Voorzienigheid', maar enkel op de kennis van de Naam des Heren. De waarheid, de onverborgenheid Gods, de onthulling van het heil, vindt haar beslissend hoogtepunt in *Jezus*, de Messias. 'Want in Hem woont de volheid der Godheid lichamenlijk en gij hebt de volheid verkregen in Hem, die het Hoofd is van alle overheid en macht' (Col. 2:9v.v.).

Wij kunnen dit woord nu niet gaan uitleggen. Maar zoveel moet na het voorgaande duidelijk zijn, dat de 'Godheid' hier onmogelijk kan betekenen de bovennatuurlijke, abstracte macht, maar móét betekenen: déze God en de volheid van Zijn Naam, het volledige en volkomen heil... *Zó* is Jezus Christus de Macht *boven* de macht en de macht *in* de onmacht, omdat hij de volle maat is van de Goedheid, omdat hij het blijvend werkzame gehalte van de Naam in Zijn mens-zijn samenvat en uitstraalt, omdat hij lichamenlijk de trouw Gods bezegelt. Zo woont in Hem de 'volheid der Godheid', in het midden van de tijd openbaar als een feit, lijfelijk, want in het lichamenlijke, concrete ligt de ten top voltogen macht van de Naam.

Zien we nog even rond naar enkele consequenties, die nu onvermijdelijk zijn geworden.

UITKIJK

a

Door het spellen, het ernstig nemen van deze structuur, wordt de openbaring waarvan de Schrift getuigt en die door het medium der Schrift geschiedt, onderscheiden van alle *heidendom*. God is niet de Natuur; Hij is voor óns eerst 'kleiner', opdat wij uit Zijn kwaliteit zouden verstaan dat Hij groter en heerlijker is dan het AL. Dat wij God kennen aan en in Zijn Naam, sluit uit, dat wij geloven aan de macht-op-zich zelf, het feit-op-zich zelf, de dood-op-zich zelf. Dit 'zegt' ons niets, voor zover wij door de heilige Leer de Naam leerden geloven en vertrouwen.

b

De *natuurlijke theologie* komt in het gedrang. Want God is behalve niet – de Natuur, ook niet allereerst te kénnen als Schépper der Natuur. Het geloof in de Schepper is een conclusie uit het geloof in de Naam. Het algemene bestel wordt gekend uit het bijzondere ingrijpen in de geschiedenis, in de ‘heilige’ geschiedenis. De vaste regel der Openbaring ligt in de orde van de Naam aangegeven en luidt: van het bijzondere naar het algemene.

c

Voor het gevaar dat de theologie in *wijsbegeerte* zou overgaan, de prediking in betoog, het geloof in een wereldbeschouwing, het gebod Gods in de zede, de belofte in het ideaal – voor dit gevaar is door dit bijbels abc een goede grendel geschoven. Al zullen wij geneigd zijn telkens over de schreef te gaan, al is het tot op zekere hoogte zelfs onvermijdelijk dat wij wijsgerig, weltanschaulich, moralistisch, enz. denken en spreken – de Naam kan ons steeds weer herinneren aan de bijzondere orde (naar oorsprong en doel) die er in de wereld der bijzondere Openbaring heerst.

d

De zin van het *antropomorfe* spreken komt in helderder licht. Mensvormig over God te spreken behoort niet verontschuldigd te worden met de beperktheid van ons menselijk verstand, enz., het moet gerechtvaardigd worden met een beroep op de Naam, op de gestalte die God in zijn Openbaring aanneemt. Op grond van de Naam weten wij, dat het mensvormige, dat God zelve heeft verkoren, geheiligd en gewijd, veel dichter de werkelijkheid Gods benadert dan het natuurvormige, de naar de gelijkenis der onpersoonlijke wereld gevormde beelden, als b.v. het Absolute, het Oneindige, de eeuwige Macht, de eeuwige Stilte, Wijdheid of Afgrond. God, deze Gód heeft nu eenmaal menselijke trekken. Ziedaar, de goddelijkheid van deze God, de goddelijkheid van de Naam. – De menselijkheid blijft het teken en zegel van de waarachtige Godheid des Heren. Wéét, dat de *Hére* is de Godheid (Ps. 100:3).

De wereld, en zelfs de aarde, suggereert ons ‘oneindigheid’ en

‘eewigheid’. Daaruit komen die onbepaalde, grenzeloze (en heimelijk reeds door weemoed aangetaste) verlangens op, die zwerflust en doodsdrijf en onrust, die zelfs de kunstenaar overwinnen moet, om tot vorm en gestalte te komen. Vorm en gestalte zijn begrenzingen. Als de Náám Gods mensvormig is en niet natuurvormig, betekent dit, dat wij genezen mogen van de suggestie der onbepaalde verlangens en grenzeloze aandriften en als ménsen mogen inkeren tot de boodschap van Hem, die méns geworden is, onze meest eigen *Naaste*. Onpeilbaar is juist het bepáalde en niets is geheimzinniger dan helderheid. Oneindiger dan het eindeloze is de tijd, die onze tijd én Gods tijd samen is: de ruimte van de *Ontmoeting*.

4. DE GODSNAMEN

1

Van de Naam zijn te onderscheiden de namen Gods; aan deze onderscheiding moeten we, om goed de Schrift te leren lezen, wenen. Er is een veelheid van namen, zelfs zo, dat de grens tussen hetgeen een vaste naam is en wat een tijdelijke aanroeping schijnt te wezen, niet met vaste hand te trekken is. Is lezen zich laten buigen onder de leer, dan betekent dit ook, dat wij ons leren voegen onder de éne Naam, die de Openbaring zélf is, de totale uitdrukking van het wezen, terwijl wij dan de verschillende Godsnamen verstaan als samenvatting van bepaalde zijden, strekkingen, bedoelingen van de éne Naam; de Machtige, de Allerhoogste, de Heer der heerscharen, de Heilige Israëls, de Uitleider, de Bevrijder, de Verlosser, de Schepper en wat hier meer te noemen zou zijn, 't vormt een stoet, een escorte rondom de eigenlijke effulgeratie, de bliksemschicht der Openbaring, die van einder tot einder weer en weer straalt. En hier geldt (van de Naam) wat Goethe van de natuur met haar dreigend en verzoend gelaat zegt bij monde van de pater profundus:

'Der Blitz der flammend niederschlug
Die Atmosphäre zu verbessern,
Die Gift und Dunst im Busen trug
.....
Ist Liebesbote, er verkündet
was ewig schaffend uns umwallt.
Mein Innres mög'es auch entzünden.
.....
O Gott, beschwichtige die Gedanken,
Erleuchte mein bedürftig Herz.'

2

De Naam heeft zijn wortel in één Godsnaam. Deze naam is een geheimzinnig teken, waarover wij niet uitgedacht raken. Het is de naam JHVH, Jahve, Jehova, het beste weer te geven met 'Ik zal bij u zijn, zoals Ik bij u zal zijn' (Ex. 3:14). Daarin ligt a) dat God-zelf zich aldus in het centrum van het bestaan, bindend heeft te kennen gegeven, b) dat mensen (Mozes, Israël, de kerk) geroepen en verkoren zijn die naam te noemen en het bestaan ervan uit te roepen. Het heidendom projecteert Godsnamen van uit zijn ervaring van het wereldleven: Zeus of Wodan, het Al, het Leven, het Lot. Maar de mens kan de Godskennis *niet nemen*, ze moet hem gegeven worden. Ze wordt hem gegeven in verband met een ontmoeting, een verhouding, een 'verbond'. Deze Godsnaam is het antiheidens monument bij uitstek; hij is de grenssteen waar alle wijsgerige exploitatie op stuit. De andere Godsnamen komen ons, zij het in verband met deze, min of meer spontaan op de lippen, deze wordt ons op de lippen *gelegd*. 'Dát is Mijn naam eeuwiglijk en dát is Mijn gedachtenis van geslacht tot geslacht' (Ex. 3:15b). Alle namen en alle deugden Gods worden verankerd in dit geheim, opdat wij zouden weten, dat hetgeen God gedaan heeft in de *heils*geschiedenis in zijn heilig voornemen gegrond is en van daaruit voort zal gaan in de toekomst, tot de voleinding der eeuwen.

3

De Naam heeft gestalte aangenomen in een mensenleven; een heel mensenleven is restloos tot openbaring geworden. Jezus Christus is de Naam, waardoor wij het wezenlijke kennen van wat ons te kennen werd gegeven, waardoor wij naar achteren ziende en voorwaarts speurend het wereldwerk Gods zien als *heil*.

De eigenlijke kern van het heil is namelijk, dat God een 'mense-lijk' God is, in tegenstelling met de goden van de heidenen en de Godheid van het oeroude en moderne naturalisme. God is mens geworden. Heel zijn openbaring is op de mens gericht en in de gestalte van een mens ingegaan, opdat wij zouden weten en bezitten, wij allen, van alle geslacht en volk en taal en natie, een toegang tot, een vrijmoedigheid voor, een onwankelbaar ver-

trouwen op deze ‘menselijke’ God, die zoveel ‘kleiner’ is dan het Al, die ‘maar een mens’ schijnt, en die juist dáárin de Al-goden ontmaskert als onmenselijke, verwrongen projecties en demonen. ‘Het eeuwig Goed is uw bróeder!’ zong Luther.

3a

Zo is de naam

JEZUS CHRISTUS

voor zijn gemeente de *vervulling, bevestiging en bestendiging* van de éne Godsnaam JHVH.

Dat wil zeggen:

a Dat het Christendom nooit een nieuwe religie kan zijn,

b Dat het Nieuwe Verbond de vervulling is van het Oude; maar dat het N.T. als *geschrift* een commentaar is op het O.T.

c Dat het ‘Ik zal bij u zijn, zoals Ik bij u zal zijn’ de vrijmacht aanduidt van de Naam, die anderzijds de trouw zélf is: ‘Zie, Ik ben mèt ulieden alle de dagen tot de voleinding der wereld’ (Mat. 28: 20).

Tot het bijbels abc, tot het spellen van de eenvoudigste woordsamenhang, tot het zien van het grondbestek behoort niet in de laatste plaats deze verhouding van Naam = Openbaring; naam = Jahve, naam = Jezus Christus, een verhouding waaraan de scherpzinnigste dogmatiek, zonder ooit volkomen te slagen, haar onderscheidingskracht besteedt, een verhouding die nochtans open en bloot ligt voor elk onbevungen lezer van de bijbel als Leer, als heilige Onderwijzing, die als geleide meegaat door het leven.

Wanneer men zeggen kan: aan het unieke, aan het volstrekt uitzonderlijke gaat het denken aan scherven, veel meer kan men stellen: in het ‘Sjema’ (Deut. 6:4): ‘Hoor Israë!, de Heer, onze God, is één en enig, alléén de Heer,’ vindt het horende vermogen, het denken, opnieuw zijn vaste grond. In die Naam is meegesteld en meegedacht ‘alle woord, dat van Hem is uitgegaan en uitgaat’ (Deut. 8:3). Daarin is de baan uitgezet, de baan van de geschiedenis, van het geding tussen God en de mensen, in hun afkeer en toekeer.

Ons verwondert het niet, dat de apostelen – zonder erg, spontaan – vele uitspraken der profeten die op Jahve slaan, op Jezus laten slaan. Om te beginnen, de titel ‘Heer’ (Kurios, Gr. voor Adonaj) is vanouds de verhulde representant van het niet uit te spreken tetragrammaton JHVH (zie verder Openb. 5:13; 22:13; 1:8; 21:6. De Alfa en de Omega, de eerste en de laatste, de Koning der Koningen; vergelijk Openb. 3:14 met Jes. 65:16 en plaatsen als 2 Cor. 4:4; Col. 1:15 en Rom. 9:5). Genoeg om te zien dat hier de Naam zelve zich ontvouwt in het heilig gebeuren *zelf* en in de heilige leer als zijn satelliet (heilig = zich onderscheidend, anders, apart, bijzonder), m.a.w. dat het ook hier niet gaat over wat door de mensen van nature ‘God’ genoemd wordt en dat de Here niet ‘God’ genoemd wordt om Zijn eeuwig wezen te omschrijven, maar veeleer om zijn gerichtheid, Zijn doen, Zijn gemeenschap-stichtend voornemen: ‘Ik zal bij u zijn, zoals Ik bij u zal zijn’ te prijzen.

4

Van hieruit lezen en horen wij nu de andere Godsnamen die de Schrift gebruikt.

Tot de *Naam* d.i. tot de Openbaring behoort de hele heilsgeschiedenis, het woord en het feit, de belofte en het gebod, de werken en de wonderen; de éénheid van dit alles wordt saamgevat in de naam (in engere zin): Jahve, en deze wordt ‘vervuld’ in de naam: Jezus Christus. En ‘er is ook onder de hemel *geen andere* naam gegeven, waardoor wij moeten behouden worden’ (Hand. 4:12). Zo is deze naam ident met de naam waarvan gezegd was: dat is mijn naam eeuwiglijk en dat is mijn gedachtenis van geslacht tot geslacht (Ex. 3:15b). Dus ligt in de gestalte van het éne en in het gehalte van het andere sámen de wortel en het wezen van de Naam, in die allerbreedste wereldomvattende, volken beheersende, waarachtig toekomstopenende zin:

DE openbaring!

De andere Godsnamen nu omgeven, begeleiden, belichten het wezenlijke meer fragmentarisch, maar zo, dat het fragment alleen verstaan kan worden van uit DE Naam, als bijstelling bij hem, als behorende tot zijn sfeer.

5

Elohim = 'God' schijnt in de bijbel een zo gewoon woord voor God, dat het bijna nergens meer de indruk maakt van een eigenaam, en zich veeleer als een soortnaam voordoet. Ons denken neigt er dan ook toe, om Jahve dan als min of meer acceptabele bijnaam bij het vaststaande, het algemene soort-woord: God te beschouwen. Daartoe kan ook het woord *Elohim* (lett. goden, godenmenigte, godsvolheid, de godheid, met het werkwoord daarbij in het enkelvoud b.v.: in den beginne schiep de goden hemel en aarde (Gen. 1:1)), ons verleiden. Maar nu zijn wij ge-waarschuwd door het leren van het bijbels abc en wij weten: *neen, ook Elohim is te horen als een eigennaam*, en wel in verband met en in het licht van de éne, volledige Naam, die ons gegeven werd. *Déze God die is Elohim!* Die heeft een volheid van leven, gedachten en krachten, waarvan het einde niet is te zien. Wanneer wij *déze zijde* van de Naam willen uitdrukken, noemen wij Hem *Elohim*, de Godheid. Niet dus zo: wij hebben een algemene, vanzelfsprekende notie van Godheid en wij laten die nu aanvullen, versieren of verklaren, door de bijzondere Godsnaam – neen, omgekeerd, van die bijzondere, bepaalde god belijden wij de Godheid. 'Weet, dat de *Here* is de Godheid' (Ps. 100:3). Dat blijft een onomkeerbare wetenschap en belijdenis. Wie het toch omkeert, verspeelt al de winst die hij had verworven.

6

El Shaddaj, meestal vertaald met God de Almachtige, betekent eigenlijk God 'van de berg', d.i. van de Godenberg, van het kosmische knooppunt van de wereld, van de toekomst, God die de toekomst regeert en wel door Zijn wonderen. Het gaat niet aan, deze naam gelijk te stellen of in onmiddellijk verband te brengen met de naam: Schepper. Niet de macht in het algemeen, maar een bepáalde macht, wordt er door beleden, nl. de Macht die uit de 'verstorven lenden' van Abraham en de 'verstorven moeder' van Sara de wonderbare geboorte van Izaák en daarmee van heel het uitverkoren volk doet voortgaan. Zo moesten de gezegenden Hem noemen; maar in het geheel der Schrift gezien, opgenomen in de taal van de bijbel, wordt *El Shaddaj* een *zijde*, een

lichtende zijde van de Naam, van de Openbaring als zodanig. Jahve, de nameloze Naam, de onthulde en verhulde Naam omvat óók dit: dat Hij *macht oefent tegen de dood*, dat Hij de facticiteit van de natuur doorkruist, dat Hij niet laat geschieden wat in de consequentie van onze levensaard ligt, dat Hij ‘de doden levend maakt en roept de dingen, die niet zijn, alsof zij waren’ (Rom. 4:17). Als wij van de éne Naam deze zijde willen uitdrukken, dan noemen wij Hem zo. Als uitdrukking van blote macht, komt El Shaddaj eigenlijk alleen voor in de twistgesprekken van de vertwijfelde Job; in hetzelfde boek komt de heilige Naam JHVH *niet* voor dan in de proloog en bij de ontknoping. Er is geen heil of zin in de Godsmacht, tenzij het de godsmacht van Déze zou zijn, wiens naam is: Ik zal bij u zijn; te denken, dat Hém nu juist ter beschikking staat álle macht, de macht over alles wat ons wedervaren kan, de ‘almacht’ – te denken, dat ook de dood voor Hem geen grens is – zulk denken brengt tot danken, als de patriarchen deden.

Een oude, rabbijnse parafrase op Gen. 17:1 luidt: ‘Ik ben het die aan Mijn wereld het genoeg toegeroepen heb. Had ik hemel en aarde niet “genoeg” toegeroepen, zij zouden zich nog heden in het onbegrensde ontwikkelen. Ik ben het voor wie de wereld en haar volheid niet genoeg zijn, maar voor u is het genoeg, dat Ik uw beschermer ben en niet alleen voor u, maar het is genoeg voor de wereld, dat Ik haar beschermer ben.’

7

De Here der Heerscharen; ook deze naam, waarin op verbazende wijze, het heer der engelen, het heer der sterren, en het heer van Israëls strijdbare scharen sámen bedoeld zullen zijn, moeten wij rekenen tot het bijbels abc. Met deze naam wordt de éne Naam toegelicht als de God van de *geschiedenis*, die niet rust vóórdát de eindoverwinning bevochten is. God is de god der geschiedenis meer dan die der natuur. De natuur is de grond, de basis, de opstal, de geschiedenis is de plaats, het menselijk drama, waarin Hij Zijn daden stelt. En *daarbij is Hij niet alleen*, maar Hij is omstuwd door legerscharen, door de legioenen van serafs en cherubs, van aartsengelen en engelen, tronen, machten, boden, waaraan Hij

zijn zegenende en richtende kracht heeft meegedeeld, opdat zij Hem daarmee dienen zouden. Hij 'omgeeft zich' met de kracht van de richters, de helden (Richt. 6:34). Hij neemt de wereldvorsten in Zijn dienst (Cyrus van Perzië heet zijn 'gezalfde', bestemd voor een bepaalde wereldhistorische dienst) (Jes. 45:1).

'Wie is die Koning der ere? De Here, geweldig in de strijd – de Here der heerscharen, die is de Koning der ere' (Ps. 24).

'Die verwoestingen op aarde aanricht, die de oorlogen doet ophouden tot aan het einde der aarde, de boog verbreekt en de spies aan twee slaat, de wagenen met vuur verbrandt. – De Here der heerscharen is mét ons' (Ps. 46).

Ook hier blijft het van het grootste gewicht voor het rechte lezen, dat wij de kennis van de grondstructuur ons herinneren en toepassen. De Strijder, de Veldheer, de Beheerser der geschiedenis – wie is Hij? Kunnen wij dat te weten komen door in de geschiedenis zelf na te gaan wat er gebeurd is en wat er gebeurt, wat mislukt is en wat gelukt is, wat lang heeft standgehouden en wat spoedig is ondergegaan? Neen, niet de Heer-der-geschiedenis noemen wij o.a. Jahve, maar omgekeerd Jahve en geen ander, een bepaalde God, met bepaalde deugden en bijzondere bedoelingen, *die* noemen wij o.a. ook de Heer der geschiedenis, Jahve Zebaoth, de Here der heerscharen.

8

De Vader; zo wordt God in het O.T. genoemd (o.a. in Ps. 103:13; Jes. 63:16; Jes. 64:8); met name is Hij de Vader van de vorst, de Messias en van degenen die, als voorlopers en tekenen, messiaanse trekken, 't zij ambtelijk of persoonlijk, droegen (Ps. 2:7, 12; Ps. 103:13; Mal. 2:10). En ten slotte is het de naam die op de meest innige wijze de belijdenis van de Naam in de christelijke gemeente omschrijft. Daar is de Geest, door welke wij roepen: *Abba! Vader!* (Rom. 8:15); daar wordt gebeden: het Onze Vader. En toch is deze naam niet meer of hoger of wijder of anders dan de Naam Zelf, de Openbaring, dan 'de éنية naam die onder de hemel gegeven is'. En daarom zouden wij heel het gebinte der Schrift breken, indien wij hier ook maar een ogenblik toegaven aan de neiging tot het oude spel: uit te gaan van

het bekende, van het óns bekende, en te menen: de Vader! nu, dat is natuurlijk de Schepper of de eigenlijke Godheid, en: 'kinderen van één Vader zijn wij allemaal.' Want 'Vader' heet God allereerst krachtens zijn eeuwige verhouding tot de 'Zoon', Jezus Christus. Eerst is Jezus verschenen, en toen hebben wij van de Vader als *zijn* Vader (en door Hem ónze Vader) gehoord. De omkering in de bijbelse *orde*, de minachting van het abc is wellicht nergens zo fataal voor de zekerheid, de vreugde en de veerkracht van ons leven, dan wanneer zij hier op dit punt, weer wordt gewaagd. Ook 'Vader' blijft, als we het ter wille van de besliste duidelijkheid eens zo zeggen mogen, eerder een *bijnaam* bij de Naam dan dat de Naam en zijn wortel: Jahve, een bijnaam, een verklarend toevoegsel zouden zijn bij een ons reeds van elders bekende Vadernaam. De *Here* wordt óók Vader genoemd, gelijk Hij de Machtige, de Heer der Heerscharen, de Godheid mag worden genoemd en zoals Hij, *Diezelfde*, (maar dat is een te wijd gebied om het nu te betreden) ook als 'Zoon' en 'Geest' wordt genoemd, aangesproken en beleden. Wie is degene die 'Vader' genoemd wordt?, dat is de

ENE EN ENIGE,

die wij kennen door de bijzondere openbaring en haar presentatie. 'Vader' drukt uit, dat hetgeen in Jezus Christus ons toestraalt, niet slechts een historisch verschijnsel is, een tijdelijke verhouding, een betrekkelijk gebeuren, een onbegrijpelijke top der religie, een onvergankelijke summum van menselijkheid, of ook een alles te bovengaande extatische schepping van mens, genie, engel of aartsengel, maar het drukt uit, dat wat in Jezus Christus leeft bij ons en voor ons zijn grond heeft in de hemelen, in de diepten der duurzaamheid en trouw Gods. Tegen de schijn van toevalligheid en betrekkelijkheid in, tegen het geweld van de veelszins demonische werkelijkheid in, tegen de aanvechting van onze verdruchte geest en ons gekweld gemoed, belijden wij ook nu de Naam, belijden wij *Jézus dóór* te roepen en te betuigen

ABBA, VADER.

Wij belijden niet eerst de Vader en dan aanvullenderwijze de Zoon, maar omgekeerd: Vader! wordt een eigennaam, een naam om te roepen, te 'schreeuwen' (Rom. 8:15), krachtens de Naam van Jezus, d.i. op grond van de Openbaring, in Hem geschied. Zo verstaan wij de andere, meer incidentele namen, die wij niet bespreken, ook beter: Adonaj, de Heer; de Heilige Israëls, enz. en de *samenstellingen*: de Here God, de Here Here (d.i. de Héér, die wij JHVH noemen), samenstellingen die ook in het N. T. voortgaan, (Luc. 1:16; Hand. 7:37; 1 Petr. 3:15; Op. 1:8; 22:5). Wij verstaan verder, hoe daar en juist daar 'pantokrator', de almachtige, een *bijstelling* is bij de heilige Naam (Op. 4:8; 11:17; 15:3; 16:7; 21:22) – en vinden, zelfs in de wereld der gojim, der volken, der heidenen, in het gebied dat wij wereldgeschiedenis en -politiek noemen, de bevestiging: geen ding is voor de Héere te wonderlijk (Jer. 32:17).

Alles heeft zijn bestemde tijd, en alles in het bijbels abc heeft zijn bestemde plaats; als we het daar op zijn tijd vinden, blijkt het een schat, een kleinoed der wijsheid, een onderpand der liefde.

5. DE ORDE DER DEUGDEN GODS

1

Wij lezen de bijbel om de leer te verstaan; en wij begeren de leer te verstaan om de Naam te kennen.

Het zal goed zijn, voor we verder gaan, juist nu het iets moeilijker begint te worden, elkaar nog eens in te scherpen, dat lezen moet overgaan in *horen* en horen in de gehoorzaamheid van het geloof. Daarom een kleine uitweiding, over het lezen als zodanig.

Lezen blijft toch een bedenkelijk werk; het heeft het gevaar dat aan elke eenzame bezigheid eigen is. Wij verkeren lezende *al spoedig in een gesloten wereld*, een wereld van beelden die ons genot geven, zij het van het hoogste gehalte; een wereld van beelden die 'onze' wereld is. En niets werkt indringender als beeld der werkelijkheid dan het wóórd, dat steeds dit éne op de andere kunsten vóór heeft, dat het weliswaar ook zingt en ook schildert, maar bovendien deel heeft aan de logos, de rede, het begrip. Het is geen incidenteel wonder van de cultuurgeschiedenis, dat Victor Hugo overdrijvend omschreef met 'ceci tuera cela', dit-hier (het boek) zal dat-daar (de kathedraal) doden. Het boek is de essence der eeuw, de verduurzaamde gedachte der tijden, beschikbaar voor de eenzame. Het woord: boek, als zodanig, heeft daarom normgehalte gekregen. Niet alles wat uitwendig zich als boek voordoet, is een bók.

Er zijn boeken die minder dan boek zijn (b.v. een grammatica), *er zijn boeken die boeken zijn* (b.v. Goethes Wilhelm Meister), er zijn boeken die meer dan boeken zijn (b.v. een tragedie als Hamlet, die gespeeld moet worden). Een boek is een wereld die in zich zelf rust, waarin inhoud en vorm één zijn, waar de delen tegen elkaar zo zijn afgewogen dat ze geen steun van buiten nodig hebben, maar elkander steunen als de stenen in een gewelf.

Zulk een boek is de bijbel niet. Hij bestaat niet om gelezen, maar om vóórgelezen te worden. De Schrift heeft tijdens het O.T. en tijdens het N.T. en in de kerkgeschiedenis van Europa tot op de uitvinding der boekdrukkunst haar werk gedaan in een wereld van analfabeten. Ze is bestemd om gelezen, ja, maar vóórgelezen te worden; ze is bestemd voor de mens, ja, maar niet voor de zich-eenzaam-instellende mens, doch voor de gemeente, de vergadering, in de synagoge, in de kerk, op het zendingsveld. Dat zij, geestelijk, moet gehóórd worden, kondigt zich dáárin aan, dat zij haar wezen niet ontsluit als zijnde een boek, maar als zijnde een boek dat méér dan een boek is, dat dus ook in letterlijke zin moet gehoord worden, nl. als een *zang* (want de Hebreeuwse voorlezer en de roomse priester en de Saksische boer en de Poolse chassidist moduleert, ritmeert, scandeert, draagt vóór als lied, als liturgisch zeggen, als gebed, als goddelijke betuiging, als verkondiging voor deze dag en deze stonde).

Wat heeft dit alles tezamen ons nu te zeggen en wat is het verband met het bijbels denkpatroon? Dit, dat, hoewel wij een abc der kennis van de oergegevens der bijbeltaal nodig hebben, wij er toch op moeten rekenen, dat diezelfde gegevens geen gesloten vormen zijn, maar dienstbare *instrumenten* van de Waarheid, die ze gebruikt, fel gebruikt, zodat ze buigen en bijna barsten onder die abnormale druk. Het gaat ten slotte om de *Zaak*, niet om de woorden. De Geest, die de woorden stelt, stelt ze niet als boekwoorden, maar als levenswoorden. Niettemin is het pas door de oerwoorden der taal, dat de levenswoorden ons woorden des levens worden. Wij hebben dus – zo wonderlijk is dit boek – te leren, dat er een bepaalde *orde* heerst, gemarkeerd door een bepaalde taal en anderzijds ons te gewinnen aan en te rekenen met de zelfstandigheid en eigenmachtigheid van de *Zaak* waarom het gaat, en die in dit geval een Persóón is, een Dader, een Auteur, een Spreker, een Leider, die onze beelden opneemt en heiligt tot een bepaalde dienst en ze ook weer kan vervangen of aanvullen, of zelfs kan laten vallen, nl. zodra wij in het boek verdiept zitten, in plaats van onder het Woord geopend.

In het bijbels abc wordt de neiging zich b.v. isolerend te verdiepen in de Naam geremd of getemperd, als we letten op de *bijvoeglijke naamwoorden*. Want bij de Naam als zelfstandig naamwoord staan de eigenschappen of ‘deugden’ Gods als bijvoeglijke naamwoorden. Niet alleen letterlijk, maar ook in geestelijke zin. Groot en verschrikkelijk, rechtvaardig en genadig, barmhartig en heilig, jaloers (= ijverig, Ex. 20:5) en getrouw, goedertieren en waarachtig, vergramd en wijs – we mogen ze niet verstaan als ‘mensvormige’ voorstellingen van hetgeen in zich zelf héél iets anders zou zijn; want het *is* wel iets heel anders b.v. Gods rechtvaardigheid en onze rechtvaardigheid, maar het is nochtans niet zó totaal anders, dat het niet met deze bijvoeglijke woorden zou kunnen worden aangeduid.

Om de Naam recht te horen, moeten we weten, dat daarin alle *deugden* Gods, d.i. volkomenheden van de Eeuwige, reeds liggen opgesloten; maar ook omgekeerd: om dat te weten moeten wij de bijvoeglijke naamwoorden die deze deugden betreffen, recht verstaan.

2a

Wat de term ‘deugden’ betreft, moeten wij niet denken aan deugdzaamheid of moraliteit. Men zou beter over Gods *adel* kunnen spreken, Zijn adeldom, Zijn adellijke gang. Maar oorspronkelijk ligt het niet zover uit elkaar. Want ‘adel’ betekent voornáám, van een voornaam geslacht en de deugden daarvan worden geacht minder verworven te zijn dan aangeboren. En ‘deugdelijk’ betekent, dat iets is *zoals het zijn moet*, zodat het – door eenvoudig te zijn wat het is – zich zelf openbaart, zich zelf doet kennen. ‘Deugd riekt naar groene zeep,’ zei Heine (bezeten van de emancipatie des vlezes). Maar dat is een burgerlijk misverstand, dat door de burgerij in stilte gevoed werd. Met een ‘edel paard’ duiden wij aan, dat het hier gaat om de deugd van een (in zijn soort) volkomen zijn. Deze creatuur is van adel. Zo zijn, idealiter, de eigenschappen van sommige mensen, hun vanzelfse creatuurlijkheid, hun innerlijke standaard, hun standing, van adel, hun ‘way-of-life’, de gave direct en in de moeilijkste omstandig-

heden het rechte te treffen, zonder dat dit altijd past in een gangbaar stelsel van moraal of legaliteit. Is 'deugd' op God toepasbaar, dan kan men ook – en wel zo goed – van Zijn 'adel' spreken. De bijbel machtigt ons daartoe door de *wijze*, waarop hij spreekt over Gods eigenschappen of deugden. Kinderlijk en indringend. Wij zullen wel zien dat, ondanks die menselijke denktrant, het ondenkbaar zou zijn, dat er stond te lezen: Jahve is zedelijk, inbraaf of overbraaf, rechtschapen of engelachtig, solide en oppassend. Hij staat onder geen wet en wordt met geen norm gemeeten. Maar we kunnen (voor de duidelijkheid) wel zeggen: Gods deugden zijn de aspecten van Zijn adeldom, van Zijn adellijk wezen, van Zijn adellijke gang.

3

Wij willen de bijbel lezen, wij willen leren uit de Thora, die ons begeleidt, we willen een lezen beproeven, dat in horen ómslaat – en nu lezen wij b.v. een *verhaal* als de intocht in Kanaän. Dat is om te beginnen zeer duidelijk niet een leer aangaande de algemene God, maar over een uitzonderlijke; dat is een leer aangaande de Naam. Intussen *die* zijde van de Naam die daar openbaar wordt, is... *verschrikkelijk*. Spreken we nu recht wanneer we zeggen: ergo is de Here een verschrikkelijke God, alsof dat een vaste verbinding ware, een onvervreemdbare ambtstitel en een onuitwisbare bijnaam? Neen, elke eigenschap, elke 'deugd', is de Naam zelf, niet alleen in een bepaalde bestaanswijze (als b.v. Heer der heerscharen), maar ook in concrete toepassing. Zo rijk is de Naam, dat het bijvoeglijk naamwoord: verschrikkelijk er bij gesteld moet worden. Nochtans gaat het niet over de een of andere verschrikkelijkheid, als b.v. de verschrikkelijkheid van een vulkaanuitbarsting, of de verschrikkelijkheid van een tiran, of de verschrikkelijkheid van een heks – neen, het bijvoeglijk naamwoord kan niet als zelfstandig worden beschouwd en mag het zelfstandig naamwoord niet overwoekeren voor ons begrip. Het gaat om de verschrikkelijkheid van *deze* God, wiens Naam wij kennen en bij wiens Naam andere bijvoeglijke naamwoorden evenzéér behoren; als heilig, rechtvaardig, wijs, barmhartig. Hetzelfde geldt in omgekeerde richting, bij een *verhaal* van uitred-

ding en bevrijding; het geldt van de strekking van een psalm, een spreuk, een gelijkenis; steeds is het bijvoeglijk naamwoord én waarachtig én betrekkelijk, waarachtig als ontvouwing van de Naam, maar betrekkelijk doordat het een concrete toepassing betreft. Zo hebben wij over alle oerwoorden die de deugden Gods vertolken, te denken, zo hebben wij er mee om te gaan. Zij worden aan elkáár duidelijk, zij verlichten en steunen, beperken en bepalen elkaar. –

Evenwel niet *willekeurig*, niet in een tomeloze wederkerigheid.

Er is een

ORDE DER DEUGDEN,

die wij niet mogen miskennen, welke te verstaan tot het bijbels abc behoort.

3a

Vóór wij dit toelichten, worde nog op een andere kant van deze bijvoeging gewezen, nl. op de *verhelderende* en *ontdekkende*, die er mee verbonden is voor ons, mensen, die van nature immers heidenen zijn. Niet geheel, maar voor een deel zijn de adjectieven waarvan wij boven spraken, *pleonasmen*. Is het reeds bedenkelijk, dat wij veelal spreken van een nauwgezet ambtenaar, een scherpzinnig denker, een trouw echtgenoot, zonder in het minst te beseffen, dat wij daarmee de zelfstandige naamwoorden toch feitelijk devalueren en in miskrediet brengen – dan wijst de ‘rechtvaardige God’ toch wel zeer nadrukkelijk op het feit, dat wij als heidenen zulk een bijstelling en herinnering voortdurend nódig hebben. Feitelijk heeft ‘de rechtvaardige Jahve’ geen zin, want de rechtvaardigheid ligt in de Naam opgesloten; maar omdat wij de Naam telkens weer algemeen verstaan als = Godheid-in-het-algemeen, daarom is de omschrijving der eigenschappen

NIET OVERBODIG.

Wij moeten er een voorzorg in zien, een reeks maatregelen, getroffen om ons religieus gemoed vóór te zijn en aan ons heidens

denken de pas af te snijden. Dat, zeer hoog en ijl uitgedrukt, de wereld ‘een wezenlijk moment zou zijn in het oneindig leven Gods’, is evenzeer heidendom als het primitieve animisme, omdat het evenzeer de Naam vernielt en de orde der deugden omkeert en verstoort.

4

De *orde* der eigenschappen of der deugden, daarmee bedoelen wij een *orde-voor-óns*, een volgorde van kennisname en ervaring, en daarom van gearticuleerde belijdenis en lof en levenskracht. Wanneer wij almacht, genade, alwetendheid, rechtvaardigheid, wijsheid door elkáár zouden gebruiken, omdat wij ze door elkaar voelen en ons geen hiërarchie, geen opklimmende en nederdalende orde voor ogen zou staan – en intussen menen wij toch recht te spreken en te bidden en te loven – dan gebeuren er beslist ongelukken. Tot het bijbels abc behoort de kennis van de *weg* waarlangs wij mensen, niet eenmaal, maar telkens weer tot de heilzame kennis van God, d.i. van de *Naam* Gods, komen en hoe wij daarin, niet eenmaal, maar bij voortdurende vernieuwing bevestigd worden, opdat we mochten blijven in de omstreken der eeuwige vreugde.

5

En daarbij hangt inderdaad alles aan de vraag, *of wij uit ons heidendom (en uit ons latent nihilisme) uitkomen.*

Voor het heidens besef betekent ‘God’, hoewel er zovele goden zeer bekénd zijn, nl. als heersers en zegenaars der natuurgebieden, – betekent ‘God’ een X. De samenvatting van alle bekende goden levert, eigenaardig genoeg, ... de Onbekende. Voor Israël en voor de kerk is God geen X, maar de Naam, de Here met zijn Naam; en die Naam is rijk, is een overvloedige wereld om in te verkeren; tot die Naam leidt ons de heilige (d.i. aparte, bijzondere) leer; die Naam omsluit Gods Deugden en Gods Daden; alles wat in de bijbel staat, spelt ons die Naam met de deugden en de daden vóór. Het verhaal van de Uittocht en het verhaal van de Ballingschap en het verhaal van Jezus’ leven op aarde, de geboden, de offeranden, de spreuken,

de klaagliederen vertellen ons al te zamen de Naam, omdat ze al te zamen léér zijn, léér als geleide, niet slechts als waarheid en niet alleen als wegwijzer, maar als zelf een weg, waarin Hij zelf met ons gaat. Dat is goed en schoon en daarmee komen we niet klaar ons leven lang.

En *toch* loopt dit schone *in de war* en het goede slaat om in het *schadelijke*, indien wij niet, trouw aan de Naam, de órde der deugden vasthouden. Houden wij ons aan de orde, dan blijft het bijzondere van de Naam ons nabij. Dan zal ons geen licht en geen troost en geen voorgevoel-van-oneindige-toekomst ontbreken. Doen wij het niet, dan wordt God de Here toch weer een X en we weten niet wat we aan die toevallige Naam hébben, al Zijn deugden worden tot wisselvallige gemaakt, al Zijn daden tot willekeurige uitbarstingen van een onbekende energie en de Here zelf een projectie van onze menselijke d.i. heidense levenservaring.

6

Wilt daarom dit scherp in 't oog vatten en u inprenten!!
deze drie

VERKERINGEN DER ORDE.

a Wanneer wij *uitgaan* van de *oneindigheid*, verstoren wij de weg der kennis van Gods Naam; want dan heffen wij van tevoren de echtheid der *ontmoetingen* op.

b Wanneer wij *uitgaan* van de *almacht*, alwetendheid verstoren wij de weg der kennis van Gods Naam; want dan vinden wij geen plaats meer voor *dadens* der barmhartigheid en rechtvaardigheid.

c Wanneer wij *uitgaan* van de gelijkwaardigheid der 'mededeelbare' eigenschappen b.v. rechtvaardigheid en barmhartigheid, ontledigen wij de verschijning van *Jezus Christus*.

6a

Zoals de Naam een bijzondere openbaring beduidt, zo beduidt Gods oneindigheid, de bijzondere oneindigheid van *deze* God,

zo beduidt almacht de almacht van *deze* God, dus een bijzondere soort van macht-over-het-al, die wij niet uit het heelal zelf, maar uit Hem hebben leren kennen: zij is in het heilgeheim mede vervat; zo beduidt de verschijning van Jezus Christus, dat in het wezen en beleid van *deze* God geen evenredigheid kan zijn tussen rechtvaardigheid en barmhartigheid. 'De genade is veel meer overvloedig geweest' (Rom. 5:15,20).

De oneindigheid, waarvan de heilige leer spreekt, jaagt onze gedachten dus niet voort tot een X-wezen,

de almacht, waarvan de heilige leer spreekt, buigt ons dus niet onder een X-noodlot,

de genade, waarvan de heilige leer spreekt, lokt ons dus niet in een spel, een kansspel, waarin wellicht in plaats van de genade het oordeel zich als zin van ons leven zou onthullen,

alsof de Naam niet betrouwbaar zou zijn!

6b

De eigenschappen, de deugden zijn echter, evenals de Naam zelf, door de Here uitgeroepen voor de eeuwen-der-eeuwen in het ogenblik der goddelijke verschijning (Ex. 34:6v.) in de tijd, in de wereld, in de mensheid.

'Als nu de Here voor zijn aangezicht voorbijging, zo riep Hij: Here, Here, God!, barmhartig en genadig, lankmoedig en groot van weldadigheid en waarheid: die de weldadigheid bewaart aan vele duizenden, die de ongerechtigheid en overtreding en zonde vergeeft, die de schuldige geenszins onschuldig houdt, bezoekende de ongerechtigheid der vaderen aan de kinderen...'

Hier had niet evengoed kunnen staan: Here, Here, almachtige, alwetende, alomtegenwoordige... Hier had niet evengoed de volgorde omgekeerd kunnen worden door éerst te spreken van de gerechtigheid... en dan over de genade, weldadigheid en trouw.

Want dan zouden de deugden verslonden worden. Dit is het hartewonder van de heilige leer dat het *omgekeerd is*:

de almacht des Heren is de macht van barmhartigheid en genade, de macht van geduld en trouw, de macht van vergeving en vergel-

ding; de ‘oneindigheid’ is het *kwalitatieve overzicht* van *Zijn* barmhartigheid, *Zijn* genade, *Zijn* geduld, *Zijn* trouw, *Zijn* vergelding, *Zijn* vergeving.

7

Daarom, omdat de abstracte almacht *niet* vooropgaat, *niet* noodzakelijk te denken is, ten slotte *niet* redelijk is, daarom

LOVEN wij de NAAM.

Zullen nu de psalmen voor ons gaan leven, en hun vaart om de Náám te eren, te prijzen, te loven, te aanbidden, te verhogen, ‘groot te maken’?

De Naam blijkt in de zang voluit het bijzondere te zijn, het levensgeheim waaruit wij leven, het zegel dat *deze* God anders is, ánders, gáns anders dan alle goden en al wat god genaamd wordt. De lof is de blijdschap die het merg der ziel doordrenkt heeft, de blijdschap dat wij geen heidenen meer *behoeven* te zijn, dat wij uit

de gesloten godsmacht der Natuur,
de vergoddelijking van de Staat,
het ‘Zwarte Land’ (Egypte) (Ex. 20:2),

uit het DIENSTHUIS der demonen UITGELEID zijn

en dat de heilige leer voortgaat te verhinderen dat – o lastering, o duivelse list – de Here zelf weer een X wordt en een Leegte, een Nacht en zelf een soort Duivel.

8

Want, wij beginnen het weer te beseffen in deze tijd der onttovering van de aarde en der onthulling van de afgronden, boven en onder en lichteloos – dat alle zgn. *verruiming*, die werd ondernomen omdat de Naam ‘bekrompen’ was, ons ten slotte dit éne geleerd heeft, dat het ‘oneindige’ en de ‘almacht’ en het ‘recht’, onze ziel ontwricht en verderft, ons samen verstoot en verdoemt tot die drukkende onzekerheid onder de willekeur der ménsen,

waarin we zedelijk omkomen, tenzij die *bijzondere* deugden van de God der bijzondere openbaring gelden, – dat ten slotte het ‘oneindige’ zoals alle algemene begrippen demonisch blijkt gelijk het schrikkelijkst negermasker, dat de almacht als het Gorgo-
hoofd ons verschijnt en het blote recht als een blinde mitrailleur. Dit is een nieuw besef, een oordeel, dat wij aan de Thora, aan de heilige Leer ontlennen. Alleen krachtens het geloof in deze unieke *Macht over het al*, die ident is met Zijn liefde en trouw, houden wij dit geteisterd bestaan uit. ‘Jahve, de Heer der Heerscharen is mét ons, de God van Jacob is ons een hoog vertrek’ (Ps. 46:8,12). *Mét* ons. Dat kan noch van de Natuur, noch van de Idee (en de ideologie) gezegd worden; wanneer het niet waar zou zijn, dat deze God in de wereld gekomen is, om mét ons te zijn, dan kunnen we niet verder. Dan is het uit met Israël en met de christenheid.

Maar er is nog een volk, dat niet ophoudt deze Naam te *loven*.

‘O God, de hovaardigen staan tegen mij op en de vergaderingen der tirannen zoeken mijn ziel, en zij stellen U niet voor ogen. *Maar Gij*, Here, zijt een barmhartig en genadig God, lankmoedig en groot van goedertierenheid en trouw’ (Ps. 86:14v.); vgl. Ps. 103:7v.v.; Ps. 145: 8v.v.

‘Wat beroemt gij u in het kwade, (als in een godsgave), o gij geweldige, de ganse dag! maar *ik* zal *U* loven in eeuwigheid, omdat Gij het gedaan hebt (nl. hem te ontwortelen en weg te rapen (v. 7)) en ik zal Uwe Naam verwachten, want die is goed voor Uwe gunstgenoten’ (Ps. 52:3,11).-

‘Elke dag zal ik U loven en Uw Naam prijzen
in eeuwigheid en altoos...

Ik zal uitspreken de heerlijkheid der eer Uwer Majesteit
en Uw daden die ons wonderen zijn.

Jahve is voor allen goed en Zijn erbarmen gaat over
al Zijn werken.

Jahve is nabij allen die Hem aanroepen, allen die Hem aanroepen in waarheid.'

(Ps. 145:2,5,9,18).

9

Deze orde ligt als *grondpatroon* in de hele Schrift voor ogen; als wij het niet zien komt dat, omdat wij zogenaamd vanzelfsprekende algemene begrippen meebrengen indien we tot de Schrift komen. Wij weten reeds veel te veel; wij brengen onze natuurlijke onwrikbare woorden *mee*, b.v. Deus sive natura, de Godheid, het Al, het Opperwezen, de Oneindige. Die moeten we thuislaten; die kunnen we niet gebruiken, daarmee kunnen we althans niet *beginnen*, en daarom kan men er 'niets mee beginnen'. Zoveel is er gelegen aan de Naam, en zoveel is er gelegen aan de orde der goddelijke Deugden.

De ware oneindigheid is de oneindige heiligheid en genade van deze God wiens Naam is JHVH, de ware almacht blijkt aan het einde van de heilige leer: *Zijn* macht, met name Zijn macht het messiaanse Rijk voort te brengen ondanks de 'eindelozes' weerstand van de losgeslagen wereld; het ware recht blijkt aan het einde van de heilige leer: *Zijn* rechtspraak, met name Zijn recht tot *vrij*spraak over degenen, die in Christus Jezus zijn.

En zo is het ook gelegen met de 'alwetendheid' en 'alomtegenwoordigheid'. Eerst moeten wij weten en erkennen dat God *iets* weet, om te weten dat Hij alles weet; eerst moeten wij weten en erkennen, dat God *ergens* is, om te weten dat Hij overal is. Het is gans en al niet een 'naïef' denken, dat ons in de Schrift tegemoet treedt, als er gezegd wordt, dat God deze of die mens 'kent', dat Hij de 'rechtvaardige' kent (Ps. 1:6), dat Hij 'hart en nieren proeft' (Ps. 7:10; Jer. 17:10; Kon. 8:39), dat Hij het voorwaardelijke kent als het voorwaardelijke en het toevallige als het toevallige (1 Sam. 23:10v.; 2 Kon. 13:19; Ps. 81:14; Mat. 11:21); het is niet naïef, als de bijbel zegt, dat God gaat, komt, wandelt, neerdaalt, enz., want juist *deze* is de alomtegenwoordige en die de ruimten der wereld beheerst met Zijn *daad*, met de reeks Zijner daden ten gunste van de aarde.

Wanneer wij op de hoogte komen van deze dingen en zo naïef worden als de bijbel en verstaan dat God woont in de Tempel, in Christus, in de gemeente, in het sacrament, dan sluit dat voor ons de algemeenheid niet uit; maar omgekeerd: als we van de algemeenheid uitgaan, worden al de namen, deugden, daden Gods... ontledigd tot symbolen, bleke zinnebeelden, die we ten slotte ook wel zouden kunnen missen en prijsgeven; ja, ten slotte wordt ons op deze manier de ganse verschijning van Christus slechts een illustratie van een waarheid die we reeds van elders wisten. -

Dat de 'mededeelbare' eigenschappen vóórgaan en de 'onmededeelbare' volgen, daaraan hangt zeer veel voor de ernst en gloed van ons leven. En deze 'orde der deugden' brengt dan het gewicht van het 'zinnelijk' beeld vanzelf met zich. De Schrift stelt beelden en beeldspraken, doch dan zijn het – hoewel het beelden zijn – toch niet 'maar' beelden, dank zij de echtheid van de Naam, dank zij de orde der eigenschappen. God wordt vergeleken met een adelaar (Deut. 32:11), maar dan: met wat een adelaar *doet*; zo ook, met een leeuw (Jes. 31:4); met de zon (Ps. 84:12); met een kaars (Op. 21:23); met een fontein (Ps. 36:10); een spreng of springader (Jer. 2:13); een rotsgebergte (Deut. 32:4); een schild, een schaduw, een weg, een huis.

Wanneer wij toekomen aan beelden, aan *hogere* wezens ontleend, b.v. aan de mens, dan is de bedoeling nochtans niet *dáárom* 'hoger', maar enkel omdat de werkzaamheid, de daad hoger gaat, dieper ingrijpt, klaarder vereffening brengt: Hij is een man (Jes. 54:5), een bruidegom (Jes. 61:10), een krijgsman (Ex. 15:3), een held (Ps. 78:65; Zef. 3:17), een kunstenaar en bouwmeester (Hebr.11:10); een landman (Joh. 15:1), een herder (Ps. 23:1), een wetgever (Jes. 33:22). En zo wordt – omgekeerd – het bedoelde in de heilige leer niet 'lager' te schatten als er *lagere* beelden worden aangewend en er sprake komt b.v. van Gods troon en zetel, scepter en roede, Zijn wapens, boog en pijl en zwaard en schild, van wagenen en banieren, van Gods boek, Gods schat en Gods eigen erfenis. Deze beelden immers zijn opgenomen in en dienstbaar aan de heilige leer, en die leer bedoelt ons te onderrichten aangaande de Naam = de Openbaring, en die Naam

ontvouwt zich in de eigenschappen, deugden of volkomenheden. Ze stellen Zijn adel in het licht.

Ziehier de wijze waarop de *oneindigheid*, de *almacht*, enz. des Heren wordt verkondigd; zij kunnen *zodoende* ook gedacht en geprezen worden *niet* tot versterking van de Naam, maar tot bevestiging der kennis en verheerlijking van de

LEVENDE GOD.

Een zogenaamd systematisch denken, d.i. een denken dat van uit een algemeen begrip, dat in het onverlicht denken wortelt, de openbaring Gods zou willen brengen in een gesloten samenhang

verwoest de orde,
verduistert onze geest,
verwart ons geweten,
berooft ons van de heilsvreugde,
dooft onder ons de lof, de eredienst
der gemeente, de stille
extasen van de enkeling en de
dankbaarheid voor het gewone leven.

In heel de Schrift als heilige onderwijzing gaat de weg onzer kennis van het bijzondere naar het algemene, van de kwaliteit naar de kwantiteit, van het ogenblik naar het uitzicht der eeuwen, van de bijzondere Naam naar de Godheid Gods, van de bijzondere macht, in kruis en opstanding openbaar, naar de almacht over de wereld met het oog op de toekomst, van de bijzondere vormen van tegenwoordigheid als: de Tempel, het Woord, het Sacrament, naar de alomtegenwoordigheid, van de bijzondere vóórkennis der uitverkiezing naar de alwetendheid.

Daarom worden wij door de orde der heilige leer uitgedreven tot de verering, de lofzang (die alleen zuivere *praktijk* voortbrengt!).

O mijn God, gij Koning! ik zal U verhogen en uwe Naam loven in eeuwigheid en altoos.

Te allen dage zal ik U loven en uwe Naam prijzen in eeuwigheid en altoos.

Mijn mond zal de prijs des Heren uitspreken, en alle vlees zal zijn heilige Naam loven in eeuwigheid en altoos (Ps. 145:1,2,21). –

10

Om het atheïsme te verstaan

Over het negatieve is niet veel te zeggen, toch iets, in tegenstelling tot het nihilisme, waarover eigenlijk niets te zeggen is. Het weigert ook rekenschap. Vele wijzen hebben zich opgemaakt om het atheïsme te verklaren. Misschien heeft men het lijden dat erachter schuilgaat, toch nog *niet* ernstig genomen. Zeker kan hij, die het bijbels abc spelt, er niet onderuit dit geestelijke leed *zeer ernstig te nemen*. Hij kan misschien zijn angstige verbazing niet verbergen over zoveel misverstand. Het leed is er niet minder om. Want de atheïst is het slachtoffer van de verwarring die er reeds eeuwen heerst in de leer aangaande de *God Israels*; maar hij voelt zich vrij van een ondraaglijke druk. Het is in pijn én woede dat hij de Almacht verwerpt en de Voorzienigheid, – want die heeft de misère der menigte niet verhinderd – en hij slaat naar het ‘alziend oog’ en hij is mateloos eenzaam, hoewel hij het grootste gelijk heeft. *Eenzaam*, omdat hij niet voelt en weet wie Jahve is, van wie wij mogen geloven dat *Hij* machtig is over het al. Aan de andere kant is hij eenzaam, omdat hij van die natuurlijke religie nooit helemaal loskomt en die was en blijft juist de oorzaak en de aanleiding tot zijn verdriet, tot zijn gelijk en tot zijn woede, dat hij geen gelijk krijgt. Altijd vecht hij met deze schim en is eraan verkleefd: terwijl hij intussen *wel* losraakt van de hoop op een betere wereld. Wat hij kwijt wilde (en laten we, in ‘s hemels naam, begrijpen hoezeer hij daarin gelijk heeft) *blijft naspoken* (‘is’ er een God? Neen, er is geen God). En wat hij zich van de bevrijding gehoopt had en nog altijd hoopt, kan nooit komen. Wat is waarheid? Wat zal er van de ménselijke almachtigheid terecht komen dan tot schade van de onschuldige schepselen, namelijk de mensen? De dingen zijn dubbelzinnig; goed en kwaad blijken gelijkwaardig en aan elkaar getrouwd. De mens moet het ontwarren; maar hoe? Met zijn geweten? Maar hij registreert altijd de ervaring en hij merkt dat wat goddelijk heet, in de mens tegelijk demonisch is. En nooit komt er een eind! In de totaliteit van het wereldproces staat een

christus op de schouders van een antichrist, of de antichrist springt de christus op de rug. En zo maar voort! De atheïst gruwt ervan, hij wil het weren en als het niet lukken wil om tot redelijke klaarheid te komen, dan springt hij vroeg of laat in de destructie-begeerte, vooral als met het compromis te moeten leven hem tot een obsessie wordt. Want hij wil de bij uitstek eerlijke, waarachtige mens van een nieuwe tijd zijn. Hij is alleen maar begonnen bij de verkeerde leer! Zo praktisch, zo beslissend is het verstaan van de Schrift. Het is alles begonnen – kan men ook zeggen – bij de nachtmerrie van: God is alles, God kan alles, Hij wil alles, Hij doet alles. Hierin steekt de oer-projectie van een X en die moet worden teruggenomen, herroepen in hoofd en hart van de atheïst, wil er rust komen. Nu enkele vragen:

a Herkennen wij onze eigen moeiten met die X? Moeten wij niet bekennen, dat die ons óók ziek maakt?

b Is die verwerping niet eerlijker dan de verering en de dienst met een *gedeeld* hart?

c Kunnen wij het niet geheel begrijpen, zowel dat een man op de Natuur verliefd wordt als dat hij haar haat, om haar donker en gruwelen? Maar is dat niet precies het heidendom met zijn *lichte* en zijn *duistere* godheden?

d Verstaan we dat we moeten intreden in de *geschiedenis* om iemand te ontmoeten met wie wij spreken kunnen?

e En is er een vermoeden in ons, dat *het genade* is dáár de God Israëls te vinden, die de goden heeft ontmaskerd en de algemene godheid, die de zin van onze projecties opving en ons verder Zijn trouw geleide geeft door de eeuwen?

Laat deze overweging ons in de man die uitbreekt uit het gevangenhuis van 'God', een *naaste*, een *verwant*, een *broeder* doen zien. Laat ons bedenken, dat in de bezinning op onze situatie alles aankomt op de orde der Deugden van de God Israëls.

Wie dat allemaal te ingewikkeld vindt, die geef ik graag deze raad: Lees het eerste woord van de bijbel: 'In den beginne schiep God de hemel en de aarde.' Vraagt u zich af: moest er niet een heel boek voorafgaan om eerst te verklaren wát met deze vokabel

bedoeld wordt? Of is het zo, dat alles wat volgt, de inhoud van dit woord ontvouwt? Hoe komt het dat wij niet met Genesis 1 kunnen beginnen? (hoewel het het begin van alles schijnt te zijn): Moet het antwoord niet zijn: omdat anders de X het veld behoudt? Van Jahve zeggen we in geloof, dat Hij óók de wereld geschapen heeft. Dit geloof komt van elders, namelijk uit de Naam. Waar dat niet meer werd verstaan – waar gesteld wordt, dat God X ook wel (bij de joden) als Jahve wordt aangeduid – stort heel de heilige Leer in. Omgekeerd! Omgekeerd moet de orde der kennis bij ons zijn, omdat het omgekeerd is in de Naam.

6. DE EENHEID DER DEUGDEN

1

Ook bij dit thema zal het goed zijn een inleidende opmerking te plaatsen, al zal niet ieder onmiddellijk inzien, waarom wij juist deze opmerking hier menen te moeten plaatsen.

Wij hebben nu wel verstaan, dat de heilige leer zich door haar onvertaalbare grondtaal geestelijk onderscheidt in deze wereld van andere machten, die een taal voeren; wij hebben misschien tot onze verrassing ontdekt, hoezeer reeds formeel gesproken de Schriften op vóórlezen en luisteren zijn berekend. De Schrift is een 'boek dat méér dan een boek' is, in zover zij in zich zelf rusten kan, maar niettemin in zich zelf niet rusten *wil*, geen gesloten wereld wil vormen, maar de wereld die zij inderdaad *is*, wil stellen tot een teken, tot een heenwijzing van de Naam, naar het Gebeuren, naar de Openbaring van God op aarde.

Alle 'gnosis', ook de logisch-afgeronde theologie en zelfgenoegzame wetenschap, moet daarom onvermijdelijk geweld doen aan de Naam Gods, die immers, hoewel hij in een orde, een samenhang van deugden uitstraalt, niet in een systeem te brengen is. Niet enkel geleerden, ook vele eenvoudigen en die zich met nadruk 'leek' noemen, worden, ondanks waarschuwing en voorzorg als die wij (in het vorig kapittel) trachtten te geven, toch in de bekoring van die gnosis gebracht, telkens weer.

Daarom ondermeer is het nodig aan de voorzorgsmaatregelen en seinen nog dit toe te voegen:

de leer doelt op verkondiging,

d.w.z. wij moeten ons niet alleen laten herinneren, dat de Schrift geen leesboek is doch een liturgische, een cultische schriftuur, om vóór te lezen bij honderd gelegenheden en mitsdien met

duizend accenten en uitgeheven boven het vlak waar de menselijke geest iets vermag te organiseren, te etiketteren en te distribueren naar de maat van wat hij als het ‘gemeenschappelijk belang’ van de rede, de massa, de staat, enz., verstaat – minstens *even* gewichtig is het nu te bedenken en in te zien, dat de Schrift dient tot verkondiging niet van duizend dingen, maar van één waarheid, beter: één werkelijkheid, beter: *één gebeuren*, beter: een gebeuren met één bepaalde strekking, nl. het heil uit te roepen, zending te drijven, discipelen te verwekken, een nieuw leven, kortom,

GEMEENTEN TE STICHTEN,

waaruit de lof, in lied en daad, opgaat door de éénheid des Geestes. *Die* eenheid is de reflex en het antwoord op de goddelijke Eenheid, die de volkomenheden samenvat en eerst recht *als* volkomenheden, als deugden ons te binnen brengt.

De veelheid is voor óns *vóór de Eenheid*.

Want de éénheid is in Gód werkelijkheid en niet in ons begrip of in ons ervaren. Door de verkondiging komt die éénheid op ons aan als een objectieve Macht, door de belijdenis in woord en daad wordt zij eenvoudig en eendrachtig geëerd. Die éénheid nu is niet te zien, niet samen te stellen uit vele accenten of facetten, die éénheid wil worden gehóórd, nu niet alleen zoals men hoort voorlezen, maar zoals een mens een liefdesverklaring, een doodvonniss en een vrijspraak hoort.

2

Nu is het volkomen waar, dat wij in deze bladen niet rechtstreeks met de verkondiging te doen hebben. Al eerder vernamen wij: uit de Schrift *verheft* zich verkondiging, terwijl de Schrift, zoals zij daar *ligt*, beschouwd moet worden als heilige leer. Evenwel bij het thema, dat nu aan de orde is gesteld, kunnen wij daar niet aan voorbij, want de éénheid der deugden is zelf geen deugd, omdat ze de grond van alles is en niets anders is dan het mysterie der

GODDELIJKE LIEFDE,

en die Liefde, zie, die wordt door geen leer omschreven ook niet door enig verhaal, hoe sacraal ook, verteld en door geen liturgisch lezen, hoe veelkleurig ook, vertolkt. Die Liefde wordt verkondigd, kan *enkel* verkondigd worden, geproclameerd, uitgeroepen – en van 's mensen zijde aangegrepen, geloofd, omhelsd, beleefd. Die Liefde, zeiden we, is een mysterie. Ook dit woord volstaat niet, het is te rustend en te rustig, te 'dinglich', de Liefde is 'Ereignis'!, is een gebeuren boven alle dingen en dwars door alle ánder gebeuren.

Dit boek praat eromheen, men zou zelfs kunnen zeggen, dat zijn hele methode is: eromheen te praten, in zoverre als wij op de inhoud der leer niet rechtstreeks letten, maar enkel op de taal, de vorm der leer (waarmee trouwens al zo merkwaardig véél gezegd is, zoals we hopelijk nu wel gemerkt hebben); welnu, nog veel minder dan op de leer kunnen wij hier rechtstreeks op de verkondiging ingaan! Wij prediken immers niet, wij getuigen niet, wij geven zelfs geen catechisatie (want die betreft de *inhouden* der leer), wij behandelen het alfabet, het formele, waardoor geestelijk! de bijbel gekenmerkt is, de elementaire grammatica, waarin hoogstens een afdruk werd geprent van de eigenaardigheid van de Naam. Wij zitten niet in de kerk, ook niet in een school los van de kerk, maar hoogstens in het 'beth-hamidrasch', in het leerhuis náást de kerk en hebben de simpele leesplank voor ons met de taaltekens: leer, naam, deugd, enz.

3

Wij stellen dit met zo grote nadruk en zekere uitvoerigheid voorop, omdat wij de *eenheid der goddelijke deugden* volgens de heilige leer niet hebben te zoeken in een begrip van het goddelijk Wezen, maar veel meer in de éne Daad, d.i. in Zijn Liefde. Uit eerbied evenwel schromen wij ook de minste schijn op ons te nemen, alsof wij die éénheid zouden kunnen vatten in de termen van het abc; zij is immers de *vóóronderstelling* van de openbaring en verzoening, van alle namen en deugden, van alle beloften en geboden, van de verschijning, de komst, de wederkomst, van de levenstroost, de stervenskracht en de unio mystica, de wonderbare vereniging. Alleen in de verkondiging wordt, als

het God belijft, de éénheid Zijner deugden, dat is de Liefde, aan ons hart, d.i. aan ons verborgen ik (dat onder al onze vermogens en karaktertrekken verscholen leeft) medegedeeld. *Nooit* mogen wij menen, dat de éénheid Gods, de éénheid Zijner deugden ergens beschreven of omschreven staat. Evenmin als een liefdesverklaring in woorden kan worden uitgeput en door andere woorden kan worden gepeild, evenmin als een liefdesverklaring iets van de liefde verklaart, ja, nog veel minder staat het aan ons, in woorden weer te geven wat er *gebeurt* (want het is een gebeuren *in* God en van *uit* God en *tot* God) wanneer de Liefde haar creatieve kracht, haar scheppend licht, haar hemelruimte, haar ontzaglijke zaligheid, haar tirannie van volstreekte zeggenschap, haar verterende en bewarende Overmacht uitzendt in mensenharten, in mensenlevens, in de mensenwereld.

4

Wat wij wél kunnen doen, en wat wel terdege behoort tot het bestek van het bijbels abc, dat is: het omschrijven van de begripmatige inzichten, die *uit* de vóóronderstelling dezer Liefde volgen. Dat kan en moet in het leerhuis geschieden. De kinderziekte, te menen dat dit een oneerbiedig ondernemen zou zijn, zullen wij wel te boven zijn, zeker wanneer wij de puberteitsovermoed van de gnosis, het gesloten stelsel, overwonnen hebben. Het is ten slotte zo eenvoudig, deze behoefte, om als de leer ons een geleide is in het leven, haar ook in haar bedoelingen te verstaan; wij weten wel, dat dit verstaan niet hetzelfde is als het ontvangen van het gebeuren der Liefde; nochtans behoort het tot onze ware mondigheid iets van deze kennis, die 'eromheen' praat, maar dan toch *daar!* omheen praat, te verwerven. Zulk pogen behoort niet tot onze natuurlijke hoogmoed, het is veel-eer een afglans van een bovennatuurlijke nederigheid, indien wij het zo houden. Het is de soberheid van hen die *beide* zeggen: 'wij weten weinig, te weinig, Heer' én 'wij hebben veel te leren, hier is veel te leren.' Wij kunnen het niet nalaten het reliëf der Thora af te tasten, om te merken, ook op deze wijze, dat zij iets heel anders inhoudt dan de heidense, natuurlijke religie. Wij weten, dat wij, reeds zo, beginnen te verkeren in een andere geestelijke

wereld en naderen tot een nieuwe kennis en een nieuw leven. Gaan wij dan na, hoe wij de éénheid der deugden Gods, benaderend, moeten omschrijven van uit de vooronderstelling dat deze éénheid in wezen de Liefde is.

5

God is Liefde; daarmee wordt allereerst afgewezen alle speculatie over God, als het stille *Zijn*. Hij is niet ‘eeuwig’ in de zin die wij met ons ongeheiligd verstand daarmee verbinden; Hij is niet wat voor ons begrip *rest*, indien wij alle leven en beweging van Hem hebben weggedacht. Wanneer wij in de bijbel lezen en zulke filosofie niet reeds meebrengen, zullen we er ook geen spóór van vinden, waar wij die ook opslaan en hoe wij haar beloften en getuigenissen, verhalen en bevelen ook onder elkaar verbinden. Dat is feitelijk al gezegd, toen wij spraken over de ‘Naam’ en over zijn wortel JHVH. Deze éne Godsnaam, die geen door mensen gestempelde naam is en die de grondvorm aangeeft van wat in de Naam, de Openbaring überhaupt vervat kan zijn, betekent niet: de Eeuwige, de ‘Ik ben’ of de ‘Ik zal zijn’, maar: Ik zal daar-zijn, Ik zal voor u daar-zijn, Ik zal bij u zijn, zoals Ik bij u zal zijn; dat zult ge wel merken! Gods ‘eeuwigheid’ is Zijn beheersing van de tijd en de leiding van de eeuwen, is dit, dat Hij meegaat met Zijn volk ‘le olam’, in ‘saecula saeculorum’, in de eeuwen der eeuwen.

Wanneer God Liefde is, wordt ons daarmee geleerd te letten op die ‘eeuwigheid’, die, bewogen, de bewogenheid der eeuwen voortbrengt; dan wordt ons gevraagd of dit misschien ons iets te zeggen heeft, dat de Messias ‘de Vader der eeuwen’ (Jes. 9:5) genoemd wordt, dat er geroepen wordt: ‘de gangen der eeuw zijn Zijne’ (Hab. 3:6). Het is onmogelijk vol te houden, dat het onveranderlijke goddelijker zou zijn dan het veranderlijke, en de stilstand goddelijker dan de beweging, de geest goddelijker dan de natuur. Het is nl. niet mogelijk, als wij iets uit het abc hebben geleerd en ook dit hebben leren spellen: dat God Liefde is.

Wanneer God Liefde is, kan Gods zijnswijze *niet* van de schepping onderscheiden worden volgens de *schema*’s: stilstand en beweging, zijn en worden, geest en natuur, zichtbaar en onzichtbaar, onveran-

derlijk en veranderlijk. Hij moet én stil én bewogen, in Hem moet zowel het zijn als het worden bestaan, geest én natuur zullen in Hem gevonden worden, én zichtbaar én onzichtbaar zal Hij wezen, én veranderlijk én onveranderlijk. Zo is Hij verheven-nabij. Welverstaan raken wij hiermee allerminst aan abstracte waarheden, integendeel, wij wijzen de eigenmachtige abstractie áf (wetende dat de filosofie de eenzame projectie blijft van de eenzame reflectie) om aan de Náám ere te geven, om in de wereld van de heilige leer te blijven verkeren, om achteraf, langs een omweg, op een afstand, te erkennen en te betuigen, dat God Liefde is; om dus nimmermeer het honderdvoudig vergrote lichtbeeld van onze laatste, ijlste, leegste idee te vertrouwen, maar de Leer die ons wil geleiden.

5a

Maar hoe is dan God ‘in Zich zelf?’ vragen wij; antwoord: *niet* anders dan Hij in Zijn Openbaring ons tegemoet treedt; is dit een gebeuren der Liefde, dan is ook in God zelf de Liefde als een duurzaam gebeuren. Gods Zijn is niet een stil en bestendig Bestaan, maar de dáád-van-het-zijn. Zo is de vóóronderstelling van de bijbel, want zo hebben wij de éénheid te verstaan van hetgeen de bijbel zegt: enerzijds dat God de volstreckte en volkomene is en anderzijds dat Hij ‘komt’ en ‘neerdaalt’ en ‘zich verbergt’. Hij *wil* zijn, Hij wil Zich zèlf zijn, Hij handhaaft Zich zelf; Gods Zijn is een door zich zelf bewogen Zijn. De Schrift en het dogma spreken daarvan, dat *Vader, Zoon en Geest*, deze drie ‘personen’, de éne en eeuwige God zijn. Er valt niet aan te denken, deze waarheid hier en nu verder te ontwikkelen; in dit verband, bij de oefening in het abc is het genoeg, wanneer wij eraan wennen en tegelijk ons blijvend verwonderen daarover, dat Hij, met wie wij te doen hebben, een volheid van leven en ‘schenkende Tugend’ is, dat niets zover van Zijn gelijkenis verwijderd is dan de Natuur, althans de Natuur, gelijk wij die in de wetenschap hebben teruggebracht tot een ineenschakeling van krachten, die naar de wet van oorzaak en gevolg ‘alles’ teweegbrengt en ‘eeuwig’ gelijk blijft en voorspelbaar zich beweegt.

DE LEVENDE IS GOD

5b

En nu verstaan wij zeker weer iets beter wat de *vorm* van de bijbel ons voortdurend heeft te zeggen: er wordt nl. *verteld*, verhaal volgt op verhaal aangaande de ontmoetingen van God met zijn volk, met zijn mensen. Het bedoelt verkondiging, het geleidt ons als leer, maar het bestaat intussen uit dat bonte velerlei van verhalen, liederen, geboden, zonder uitwendig te demonstreren éénheid, zonder natuurlijk of logisch verband. Dat is niet een manco b.v. tegenover de ‘heilige boeken’ van de Indische godsystemen; het *ogenschijnlijk-mindere* is in wezen het teken en zegel van het *meerdere*: van de Liefde Gods, van de echte, voluit echte, om zo te zeggen: van de ‘menselijke’ bewogenheid Gods, waarmee wij bedoelen, dat de gelijkenis Gods éérder te vinden is in de mens dan in de natuur, eerder in de spontaniteit van de geest dan in de causaliteit van de wereld, eerder in de geschiedenis dan in de natuurwetmatigheid, eerder in het ‘willekeurige’ dan in het machinale, eerder in het ‘geniale’ dan in het automatische, eerder in de waanzin der overgave dan in de regelmaat van de plicht, eerder in de schoonheid der trouw, die blijft in de wisselende omstandigheden, dan in de koude ener rechtspleging die aan het werkelijk gebeuren zich niet stoort.

Liefde, dat is niet een algemene eigenschap, gelijkelijk door de wereldruimte verdeeld als de ether, als de lucht, maar zij is dit, dat God ZICH BEMOEIT met degenen met wie Hij zich niet zou behoeven te bemoeien, en op *zulk een wijze*, dat het motief ons gans onbegrijpelijk is en blijft. ‘Zum Erstaunen bin ich da’, dat grote dichterwoord geldt hier zonder aftrek.

Dat God Liefde is, dat kan – goddank – niet worden bewezen, maar dat wordt ons – godlof – betuigd, dat wordt in de bijbel niet betoogd uit Zijn eeuwig wezen, dat wordt ons vertéld, verteld en nog eens verteld. Daarom ziet de bijbel eruit, zoals hij eruit ziet. Niet enkel ergens bij een tekst, die met zovele woorden zegt: God is liefde; niet alleen in een verhaal waarin van genade en vergeving blijkt, maar *in de vorm zelf* waarin de Schrift bestaat en waarin de heilige leer met ons medegaat, wordt ons dit

aan het hart gelegd. Wij hebben nog niet genoeg geleden aan het raadsel van dit leven, wij hebben ons nog niet lang genoeg gekromd onder de stomheid der natuur, wij hebben nog niet genoeg gekropen onder de goden dezer eeuw, wij hebben de pijn der eenzaamheid, de wereldwijde eenzaamheid, wij hebben de spookachtige stilte en de poolkoude van het heelal nog niet diep genoeg ondergaan, als wij *dit* niet verstaan als de kern en het summum der kennis: de vorm zelf van de bijbel heeft tot *vóóronderstelling*, dat God de Liefde is.

6

Wanneer de éénheid der deugden Gods volgens de bijbel inderdaad gelegen is in het gebeuren der Liefde, dan onderstelt dit verder, dat God *Persoon* is. Want als ons de liefde verkondigd wordt, dan moet dat geméénd zijn, en als wij verkeren in de leer aangaande dit geheim, dan zullen wij moeten wennen aan deze omkering van de gangbare voorstelling: niet de mens is ‘persoon’ en nu praten we over God maar *alsof* Hij persoon ware, in wat wij beeldspraak of gelijkenis noemen; dat is het schier onuitroeibaar misverstand der heidenen en der filosofen: God is geschapen (of wordt gevat) naar ons beeld en onze gelijkenis. De bijbel zegt – en het behoort tot de abc oefeningen dit goed vast te houden: God schiep de mens naar *Zijn* Beeld en tot *Zijne* gelijkenis. Dat wil zeggen: niet met het oog op Hem, maar met het oog op het schepsel is van ‘personificatie’, van beeldspraak, van gelijkenis te spreken. De mens *is* niet persoon, maar hij *wórdt* het op grond, nu juist van de keuze der Liefde, van het feit, neen, van het gebeuren der Liefde Gods. Dat de mens bemind wordt en Gode zijn wederliefde brengen mag, dat máákt hem tot persoon-in-spe. Als uitverkorene en verloofde is hij bestemd ‘aan het beeld van de Zoon gelijkvormig te zijn’ (Rom. 8:29). Nu en voorlopig doen we met de nodige humor maar alsof hij reeds ‘iemand’ zou zijn, terwijl hij toch veeleer *iets* is, een hoopje stof, een bundel gewaarwordingen, een kluwen van driften, een grenszone van strijdende, half onbewuste, half bewuste krachten, kortom, een ding, een plant, een dier, een plantaardig dromer, een dierlijk vechter – hém persoon te

noemen, dat is waarlijk te veel eer, dát lijkt speculatie. Men hoort tegenwoordig de constatering dat de mens, als in zich zelf besloten, afgeronde persoonlijkheid, *een fictie is geworden*. Dat zal wel zo zijn: 'Ze vervormt zich met het wisselend moment, met de wisselende plaats, onder de druk van het zich voltrekkende en verglijdt met zijn diepste verborgenheden in het onbepaalde en dus onbepaalbare' (Dinaux). Voor de heilige leer is dit (afgezien van het extreme van de moderne karakterloosheid) een altijd geldend gegeven; de mens *is* geen persoon, hij vervloeit met de omgeving. Zijn keuze is zo onvast, dat men steeds twijfelen kan of hij wel verantwoordelijk kan worden gesteld. *Als* hij verantwoordelijk gesteld kan worden, is het naar de mate van zijn weten, bemind te zijn. En ook dat weten is levenslang zwak en in zoverre kan hij nog nauwelijks persoon heten. Maar zie: God is *geen* ding, geen substantie, God is actie, pure actie, het singuliere zelf, een onafhankelijk leven en lieven en doen. Niet ergens in een dierbare tekst, maar overal staat in de bijbel geschreven tot onze lering, tot onze troost en tot opwekking van ons antwoord, dat God

PERSOON is
en in volle zin HIJ ALLEEN.

7

Daarom heeft zelfs de heerlijke uitdrukking: God is liefde, een bezwaar, nl. dat wij de liefde toch weer opvatten als een neutrum, als een onpersoonlijke of bovenpersoonlijke kracht of substraat. God is de *liefhebbende*, indien het niet een veelszins beduimeld woord was, zouden we kortweg willen zeggen: God is Minnaar, *de* Minnaar, de scheppende Minnaar. Daarom waren de chassidische rabbijnen nog zo dwaas niet, als zij het *Hooglied* voor het bijbelboek boven alle bijbelboeken hielden. Daarom doen wij dwaas door Origenes en Bernhard van Clairvaux en onze Hellenbroek aan te zien als zonderlingen, omdat zij de liefde tussen Christus en Zijn gemeente daar hoorden klinken en niet moe werden ernaar te luisteren en breedvoerige boeken schrijven, om wat zij hoorden mede te delen aan al wie het ook zou

willen horen: heel de weelde dezer verbintenis. Maar hiermee kan een wonderlijke verwarring dezer voorstellingen gepaard gaan, als geen bezinning intreedt over wat liefde *wil* en wat liefde *doet*. Ze is in wezen immers vrijheid om voor een ander te leven, om ook hem de vrijheid te geven en te hergeven van zijn eigen aanzijn.

De goddelijke liefde is daarin goddelijk, dat zij haar voorwerp eerst schépt. Het is een vóórtrekken in vrij welbehagen, hier en nu. De bijbel zegt dit met het woord 'Verbond'; hij zegt, dat het 'Zijn verbond' is, door Hem gesticht en ook in de dan volgende wederkerigheid, door Hem onderhouden. Dat volgende heet in de heilige leer: trouw. Eerst de gunst en dan de trouw. Dat alles moet meedoen in ons pogen-tot-begrijpen. Anders dreigt het *gevaar* dat we in onze neiging, de bewegingen van het menselijk gemoed te *erotiseren*, zowel Gods vrijheid als onze vrijheid mis-kennen en vertekenen. Immers: de heilige leer spreekt ook in het beeld van de liefde van de vader voor zijn kind, van de vriend voor zijn vriend, van de strijder voor zijn genoot, van de vorst voor zijn dienaar en schildknaap. Deze noodzakelijke correctie neemt intussen niet weg, dat het beeld van het Verbond, waarop het Hooglied is gebouwd, een wezenlijk moment is, namelijk tot weergave van de weelde, de overvloed, de jubel, die zich in de verbintenis uitleeft.

Ja, dit Lied der liederen zingt toch van het wezenlijke der Openbaring, klaar en geheimzinnig. Inderdaad geeft ons het Hooglied in het beeld van de zoekende, scheppende liefde en de zoekende, ontvangende liefde een getuigenis, waarvan de innerlijke bouw ons te zien geeft, wat tot het abc behoort ook voor onze bijbelvastheid.

Men zegt dat het Hooglied 'oorspronkelijk' een bundel minnelieder is geweest. Ongetwijfeld, zoals de 'naam' eigenlijk een tovermiddel is geweest, en 'elohim' een meervoud is en 'oorspronkelijk': goden betekent. Het geneert ons niet. Integendeel, de gloed, de *hartstocht*, de zoetheid van deze zangen bezegelt ons, dat de liefde Gods geen algemeen begrip, geen algemene levenskracht is, maar persoonlijke bemoeienis, persoonlijke uitverkiezing, persoonlijke ijver, persoonlijke trouw.

Eerst in het Johannes-evangelie wordt het hoogste en laatste over God als liefhebbende gezegd; maar ook daar zullen wij het te bleek, te begripmatig verstaan, als we de heilige woorden niet gedrenkt zien in de gloed en de hartstocht, waarvan het Hooglied zingt. Bovenal: de hemelijke geschiedenis *in* de geschiedenis, de geschiedenis van Gods volk vervluchtigt tot een stichtelijkheid, wordt verschaald tot een dierbaar geval, indien deze hartstocht van God niet aanruist op ons hart. De heilige geschiedenis is liefdesgeschiedenis, het drama van Gods zoeken en vinden.

Het drama (dat toch ten slotte op een hymne uitloopt), het drama van het doen en streven Gods om Zijn volk, Zijn mensenkinderen vrij te maken van de goden, de angst en de eenzaamheid, hen in de gemeenschap van Zijn leven te trekken, hen te ontmoeten, hen te zegenen, te verheugen, te beproeven, vat de *geschiedenis* samen, de heilige geschiedenis; apart, náást de verhalen der ontmoetingen staat dit Lied-der-liederen; niettemin heeft het hetzelfde *thema* in anticiperende, samenvattende en verheerlijkte staat. Al wat bij ons mensenkinderen, meer of min de liefde kenmerkt als: de eigenaardige volharding, de ‘ijver’, en de jaloezie, het leed van de afstand, het overwonnen-zijn van elke afstand, van tevoren, in het hart – het is slechts een scheefgetrokken schaduwbeeld van hetgeen in de goddelijke liefde werkelijk is of (wat hetzelfde is): van hetgeen in de heilige geschiedenis *gebeurt*.

7b

Ps. 105, 106, 107, maar ook de Stefanus-rede (Hand. 7), en verschillende gelijkenissen (als die van de landlieden Mat. 21:33; Mar. 12:1; Luc. 20:9) bedoelen formeel op dezelfde wijze van de heilige geschiedenis een blik in vogelvlucht te geven, die betuigt: *God is bezig*, omdat Hij de levende is, de liefhebbende, de vrijmachtige vóórtrekker, de brandende en bewarende persoonlijke tegenwoordigheid, de Zoeker, de Dader, de Leider, de Minnaar. Niets anders ten slotte wordt gezegd door het verhaal van de uittocht uit Egypte, van de Wetgeving, van de ballingschap en de terugkeer, van de zending der profeten en de komst van de Zoon.

Er zou iets wezenlijks onuitgesproken blijven, dat (al kunnen wij het hier niet uitdiepen), óngezegd, een verraad zou kunnen zijn aan de Naam. Ik bedoel, dat de Liefhebbende, gegeven de toestand waarin Hij de uitverkorene vindt, niet anders dan de weg van een *offergang* kan gaan.

Jahve moet zich mengen in de weerstand van de wereld en van ons hart. Als Hij trouw blijft, ondanks de ontrouw van de mensen, betekent dat de smart van zijn toorn (want zuivere toorn is een lijden), dan betekent het, dat Hij moet intreden voor de ander en doen wat deze niet kan opbrengen. Dan zal Hij Zich zelf metterdáád moeten verloochenen om bij de zijnen te blijven.

Het is weer het Johannes-evangelie, dat hier de diepste toon aangeeft: '*op deze wijze heeft God de wereld liefgehad, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een ieder die in Hem gelooft, niet verloren ga (in het Niets en het Nietige) maar het eeuwige leven zou hebben*' (Joh. 3:16). (Vergelijk: Ef. 2:4; Deut. 4:37; 7:13; Rom. 5:8, 8:39; Col. 1:13; Titus 3:4; Joh. 4:10).

En wat rest ons te doen? Allereerst: dit te laten gelden, dit te beamen, dit als waarheid, als trouw te omhelzen! Maar wat zouden we anders? Als de Liefde ident is met het Zijn, als er in het gans heelal niets zozeer waar en werkelijk is als dit, dat God *is* en niets zo zeker kan zijn dan de bestemming zelf te *zijn* en bemind te zijn! Ja, zegt iets in ons: als...!! maar dat is nu juist de vraag! Het gaat hier niet om ons geloof of ongeloof, maar daarover, dat ons het bestek van onze keuze wordt aangewezen naar het bijbels abc. Maar wie houdt het lang uit in deze beschouwelijkheid? Klinkt het niet wat bespottelijk en haast blasfemisch zo theoretisch over de liefde te spreken? Moet men niet concluderen, dat wie zo praten kan als Brugman, niet zingen kan als de bruid in het Hooglied in verlangen en vervulling van gemis?

'Zet mij als een zegel op uw hart, als een zegel op uw arm; want de liefde is *sterk als de dood*, haar ijver is hard als het graf; hare kolen zijn vurige kolen, vlammen van JHVH; vele wateren zouden deze liefde niet kunnen uitblussen, ja, de rivieren zouden haar niet verdrinken; al gaf iemand al het goed van zijn huis voor

deze liefde, men zou hem ten enenmale verachten' (Hooglied 8:6v.). Of hoor dit 'heilig' verhaal: 'En aangaande uwe geboorten (o Israël): ten dage als gij geboren waart – toen Ik u aanschouwde, waart gij geenszins met zout gewreven noch in windselen gewonden; geen oog had medelijden met u, om u een van deze dingen te doen, om zich over u te erbarmen; maar gij zijt geworpen geweest, te vondeling gelegd op het vlakke des velds, (om de minderwaardigheid van uw leven), ten dage, toen gij geboren waart. *Als Ik bij u voorbijging, zo zag Ik u, vertreden in uw bloed en Ik zeide tot u in uw bloed: leef! ja, Ik zeide tot u in uw bloed: leef.* – Als Ik later (toen gij gekomen waart tot volwassenheid en grote sierlijkheid) bij u voorbijging, zag Ik u en ziet uw tijd was de tijd der minne, zo breidde Ik mijn vleugel over u uit en dekte uwe naaktheid, ja, Ik zwoer u en kwam met u in een verbond, spreekt de Heer JHVH en gij werd mijne – Ik bekleedde u ook met geborduurd gewaad en omgordde u met fijn linnen en bedekte u met zijde; ook versierde Ik u met sieraad en deed armrings aan uwe handen en gij waart zeer schoon en waart voorspoedig, dat gij een koninkrijk werd; daarbij ging van u een naam uit onder de volkeren om uwe schoonheid, want die was volmaakt door Mijne *heerlijkheid*, die Ik op u *gelegd had* – maar gij hebt vertrouwd op uwe schoonheid en hebt ontucht gepleegd, trots uwe naam (Ezech. 16:4v.v.). – Ook dat wil niets anders zijn dan een samenvatting van het drama der heilige geschiedenis, waarin de liefde Gods 'Ereignis' was en is.

8

De éénheid der deugden Gods, de Liefde, is de grond van alle wonderen, niet dáárin dat God zou worden voorgesteld als een ondenkbare eenheid in de véélheid van zijn deugden, als levende, als persoon, als liefhebbende, hoewel Hij toch tegelijk de volstreckte en de volkomene is, – veeleer is *dit* het *wonder*, dat ons wordt betuigd en geleerd, dat Góds trouw en ónze ontrouw *tezamen*-zijn en tezamen blijven. Niet in Zijn hoogheid bóven de tegenstrijdigheden van ons leven en denken, maar in Zijn hoogheid ondanks en *te midden* van onze tegenstrijdigheden, te midden van afkeer en toekeer, ons zoeken en verliezen, prijzen en

verachten, daar is God Gód, dáárin wordt de goddelijkheid Gods, de éénheid en éinigheid Gods openbaar d.i. Zijn Liefde.

Als wij zeggen dat God Persoon is, vormt dit dus slechts een *conclusie* uit het woord dat ons gezegd is, uit het verhaal waarin ons verteld wordt dat Hij de Liefhebbende is; zoals het (zie het stuk over 'de Naam') niet dáárom ging, dat er maar één God is, maar hierom, dat *deze* God God is, zo gaat het in dit verband niet daarom, dat God Persoon is als theoretische stelling, maar hierom, dat God in de éénheid zijner deugden de Liefde, beter: de Liefhebbende is. En nu, we hoorden het al in het begin van dit kapittel, zijn we hier in het hart van de verkondiging. Dit moet aangezegd worden aan de mensen. Als het erop aankomt, heeft de *prediking* geen andere inhoud, niets dat daarnaast een eigen gewicht heeft. Men kan ook zeggen, dat God *is* of dat deze God de eeuwige, alles dragende, alles vervullende Godheid is, blijft het *volle* evangelie. In het algemeen gezegd kan dat natuurlijk niet gelden; het bestaan van een Godheid is waarachtig geen evangelie. Hij is misschien ondoorgrondelijk, willekeurig, demonisch. Maar het gaat om Jahve; door Hem wordt het bestaan zelf de ruimte voor een blijde boodschap, neen, de grond van alle vreugdetijdingen in alle dimensies.

Maar daarom kan het ook alleen geprédikt worden, afgekondigd als 'het welaangename jaar des Heren' (Jes. 61:1,2; Luc. 4:19). Het kan niet beredeneerd worden en waarschijnlijk gemaakt. De statuur der prediking is toegesneden op onze status, voor ons nl. is dat alles niet slechts onwaarschijnlijk, maar onmogelijk. Het *Jubeljaar* komt ons altijd overvallen; het is geen gebrek maar een voorrecht, dat het niet kan worden bewezen. Daarom moet de prediking juist klaroengeschal zijn. Komt tot het feest, 'komt, want alle dingen zijn nu gereed' (Luc. 14:17). En 'wie oren heeft, die hore' (Mat. 11:15).

U ziet hoe de structuren in het bijbels abc op het innigst samenhangen. Is Jahve uniek, dan is ook de wijze waarop Hij ons verschijnt een unicum. Als Boeddha preekt, dan leert hij de zijnen 'het achtvoudige pad'. Ook Socrates, kan men zeggen, heeft gepreekt. Dat is: vermaand tot zelfkennis en tot zelfkritiek op het gangbare denken. De Stoa heeft ook gepreekt, en of! En

hoe! Maar in de bijbel gaat het er niet om een wereldbeschouwing ingang te doen vinden of een levenshouding aan te bevelen. Wij zeggen niet, dat die uitgebrachte schatten niet tot onze verrijking kunnen dienen. Wij zeggen alleen: het is naar zijn structuur *géén verkondiging*, het is geen bericht aangaande Gods daden. Het is niet buitenmodels, niet merveilleus en extravagant. De prediking van de *Naam is* zo uitzonderlijk, omdat ze uitroept, dat juist *deze* God leeft, *deze*, die zich zo klein gemaakt heeft, dat er over Hem gepraat *kán* worden in... een preek (dus geen gedicht, neen, neen). Zo klein is Hij geworden onder ons, ook in onze taalwereld.

Dit eigenaardige (dat prediking alleen bestaat als blij bericht over een blij gebeuren) behoort nu ook – laat ons dat vooral niet vergeten – tot het *onderricht*; en onderricht was immers het ‘gericht-worden onder de heilzame macht van Hem, die alleen het richtige weet, die alleen recht heeft te richten, en alleen in staat is richting te geven aan ons leven.’ Dit alles, en met name deze leer van de ‘één-heid der deugden’ wil ons doen thuisraken in de bijbel en ons inwijden in de *vreugde der leer*, in de bestendige verwondering en de stille feestelijkheid van de kennis Gods, de kennis van *déze* God die de Liefde is.

9

Het is deze vreugde, die een gemeente, een volk, een mens-kind kan wegsleuren van de rand of uit de afgrond van het

NIHILISME

d.i. het voornemen te leven-om-te-leven, te handelen-om-te-handelen, tot ongebonden denken en doelloos handelen. Normen en idealen kunnen wij niet creëren, als we die nodig hebben. Ze bezwijken trouwens aan de wilde leegte waarheen zij worden gebracht en die onze ziel is, onze moderne ziel, door drift en spel stukgevreten, weggeknaagd. Die wilde leegte ligt ook en juist onder de door welstand opnieuw braaf, gewoon, steriel geworden harten; niets is ten slotte volkomener nihil dan de *middelmatigheid*, zonder notie of vraag of bitterheid; al zal de

nihilistische barbaarsheid ons 'erger' schijnen, omdat ze ons lijfelijker aangaat, deze is groots vergeleken met de gestroomlijnde massa-wereld zoals die b.v. getekend wordt in 'Brave new world' van Aldous Huxley. Het zal ons duidelijk zijn, dat zelfs het nieuwe *heidendom*, de krampachtige poging in een ontgoddelijkte wereld toch weer tot aanbidding te komen van het Leven, het Lot, de Staat, de Held, dat zelfs dit neomystieke heidendom door de afgrond van dit steriele nihilisme der lafaards en vakantiejaegers zal verslonden worden. Er schijnt geen houden aan. Maar het tragische (en hoopvolle) is, dat het zich ontvonkt aan de prediking en in lichtelaaië begint te staan, één en al afweer en verzet, juist wanneer deze zuiver en waarachtig is. Want het klopt niet dat de oude en nieuwe heidenen zich ergeren zouden aan het morele gebazel en aan het gezwets over het 'hogere leven'. Daar kan men rustig om lachen (hoewel men zelf een eigen moraal drijft en niet zuinig is met grote woorden). Maar het lachen vergaat waar het evangelie komt als een trouwhartige nodiging zich aan de gedekte tafel van de geheimen Gods te zetten en de vrede te vieren die Hij heeft gesticht. De reserve en achterdocht, het moedwillig misverstand, de trots, gekleed in tot op de draad versleten argumenten, is niets, bedoelt niets dan de status-quo van de middelmatigheid te handhaven.

9a

Dit nihil is geen nihil maar rebellie. *Dat* komt pas in het volle licht, waar de Liefde verschenen is, dat is en blijft onze situatie *na* Christus. De deugden Gods hebben hun onuitsprekelijke éénheid in de Liefde, *déze* Liefde. Die is vrij, en die is machtig, die is vrijmachtig. Daaraan wordt de vergeefsheid van deze rebellie openbaar. Het is wederom *krachtens* de Liefde, dat zij vergeefs is, doodlopen moet, ondergaan *mág*, zowel in haar heroïeke als in haar middelmatige, onverschillige steriele vorm.

'Waarom woelen de heidenen en hebben de volken *vergeefse dingen* bedacht, de koningen der aarde stellen zich op en de vorsten beraadslagen te zamen tegen de Here en tegen Zijn Gezalfde' (Ps. 2:1v.). – 'Doch wij weten, dat de Zone Gods gekomen is en heeft ons het verstand gegeven, dat wij de *Waarachtige* kennen

zouden; en wij zijn in de Waarachtige namelijk in zijn Zoon Jezus Christus; deze is de waarachtige God en het eeuwige leven. Kinderkens! bewaart uzelf van de afgoden' (1 Joh. 5:20v.).

Maar hoe zouden wij het kunnen zonder in de heilige leer te verkeren en de vreugde-der-leer gedurig te ondervinden? Ten slotte staat er niets tegenover het Niets dan alleen de Liefde, déze Liefde. 'Zij bedekt alle dingen, zij gelooft alle dingen, zij hoopt alle dingen, zij verdraagt alle dingen, zij vergaat nimmermeer' (1 Cor. 13:7v.). Daarom – alle tussenprobeersels zullen, als het erop aankomt, worden weggekneld door het geweld dezer keuze:

óf de Liefde, déze Liefde,

óf het Niet, het barbaarse óf het burgerlijke: 'God is dood'. -

En zo verstaan wij, hoe Johannes ertoe komt, de ontkenning van de *menswording* Gods niet slechts een andere religie te achten of een ketterij, maar 'de geest van de Antichrist, welke geest gij gehoord hebt, dat komen zal; en hij is nu reeds in de wereld' (1 Joh. 4:3). Als de Liefde een eigenschap Gods was, dan viel er misschien nog over te twisten, nu zij de *éénheid* der deugden is, en het Gebeuren zélf, de Openbaring zélf, het Heil zélf, nu moet de afwijzing het grote en vergeefse *anti!* betekenen en de vernietiging van 's levens zin.

Ligt daarin niet de diepste reden waarom er, de eeuwen door, zo weinig poëzie is ontstaan over deze Liefde (vergeleken met de stroom van verzen waarin de liefde *tot* God wordt betuigd en bezongen?). Maar eigenlijk ligt dit in de rede en zou het naïef zijn iets anders te verwachten. Als 'God *is*' en 'God is liefde' werkelijk één en hetzelfde bedoelen en deze identiteit het hart is van de heilige leer, hoe kan het ten slotte anders gezegd worden dan als *toezegging*, dan in de Verkondiging? Maar 'wie heeft onze prediking gehoord en aan wie is de arm van Jahve geopenbaard?' (Jes. 53:1).

10

Wat er te vragen overblijft

Het kan een mens wel beklemmen op zulk een blijde toon te

horen spreken over de Heer. Misschien weten de lezers, die hopelijk ook hoorders zijn (want men moet met de ogen kunnen horen om te verstaan wat 'daar staat' en ons aanspreekt) er geen weg mee. Ze hebben zoveel ja-maars en waaroms. De interrupties en die vragen staan reeds voluit in de bijbel. *Hoe* staan ze daar? Als reacties op het vóórgaande, gegeven woord, als twijfel aan de *belofte* van deze God, als klacht onder de last van het leed. Ze worden vertolkt, niet in redeneringen (zoals ook het abc zelf niet op redeneringen is gebouwd), het zijn mensenwoorden, klachten, verwijten, kreten der menselijke verlegenheid met het bestaan en de zin van het bestaan, zoals we ze horen bij Job en bij de Prediker en in Jeremia's klaagliederen.

Maar nu moeten wij, te midden van al onze verlegenheden, goed vasthouden, dat Israël zo gezocht heeft en gevraagd *op grond* van de Naam, krachtens het geloof in de openbaring van deze God. We moeten de logica strikt blijven volgen in onze verwarringen en het resultaat (althans formeel) begrijpen:

a Was de Naam niet eerst gekomen, we zouden geen echte vragen hebben; nu zijn ze wettig en in zekere zin gewijd.

b Waar de Naam nog geen beslag gelegd heeft op de harten, daar zijn de vragen (hier in het geding) überhaupt niet wettig, *niet geldig te stellen*.

c Onder het bewind van de Naam weet ieder, dat hij, met al wat hij is, een antwoord aan God is, de existentie zelf in toekeer of afkeer, een antwoord, zo of zo, op de existentie van de Heer, die openbaar is in Zijn deugden, in Zijn adellijke gang.

Niet waar? Dat kan ons duidelijk zijn aan Israëls vragen en de eenzaamheid van die vragen. Want het leunt tegen de deugden Gods. Het klaagt, dat het niet *uitkomt*, dat de ervaring deze deugden Gods in duizend gevallen weerspreekt. Wie in de Naam gelooft komt in tegenstrijdigheden en geestelijke nood, omdat hij gelooft in de adeldom van Jahve. Maar wat heeft hij die niet meer (of nog niet) gelooft, eigenlijk te vragen? Hij heeft geen adres, hij kan niet zeggen waarom hij eigenlijk vragen stelt aan Iemand, die er niet is, aan een geprojecteerd Denkbeeld. Hij

heeft geen norm om de redelijke zin van zijn vragen te meten. Gegeven is: het *heelal*, de *wereld*, de *natuur* (eertijds vol goden, die sinds lang gestorven zijn). Hij prijst haar wetmatigheid, maar hij weet dat zij geen ‘*deugden*’ heeft. Als hij klagen wil, moet hij eerst een God construeren en doen *alsof* Die barmhartig en rechtvaardig is, alsof Die luisteren kan, alsof Die verantwoordelijk is. Wie atheïst is in ernst, kan geen vragen stellen. Hij doet het misschien toch om ‘God’ met verwijten te kunnen bestormen. Hij doet het Israël na, maar hij heeft de verkeerde voor. Maar hij weet niet dat hij intussen *zelf de gevraagde* is, zelf ‘in Frage gestellt’, maar ook daarin, zus of zo, zelf een antwoord geeft, een antwoord *is* op die God, voor wie alle godheden verbleken, omdat ze geen deugden hebben, maar voor zover ze bestaan, ‘nietsnutten’, wereldgrote ‘deugnieten’ zijn (Jes. 45:5; Jer. 2:8; 10:3; Jer. 15:20; Ps. 96:5), die door de profeten worden uitgefloten.

Wij komen tot de slotsom, dat de gelovige het heel moeilijk heeft in deze wereld en haar raadselen (al zal hij zelfs in opgewondenheid niet spreken van een ‘sadistisch heelal’ of van Gods ‘mateloze schuld’ en dergelijke onredelijkheden), maar Israël en de kerk hebben wel héél veel te vragen over lot en lotsbedeling, leed en verschikking. De andere slotsom waartoe wij komen, is echter deze: wat een *voorrecht* boven anderen, die redelijkerwijs niet vragen kunnen, voor wie een rebellie als van Job eigenlijk een aanstellerij zou zijn, (omdat geen God aanspreekbaar en geen wereldloop aansprakelijk kan worden geacht) in *aanvechting* te komen vanwege de raadselen, die blijven. Wat een voorrecht in de ‘vroomheid’ van het vragen te mogen volharden (Heidegger). Zulke vroomheid – naar de oude betekenis van het woord – is inderdaad dapperheid, de dapperheid van het geloof. De Ausdauer van de hoop, de doodsverachting van de liefde, en de uitkomst van deze heilige strijd is dan ten slotte, dat de raadselen overgaan in geheimen. Dat is niet veel, denken velen, en dat moet een foefje zijn; uit dit ene foefje (dat wij niet mogen kennen) goochelen de ‘vromen’ een hele reeks van psychische wonderen. Maar zo is het niet. Wat er gebeurt, is dit, dat door het blijven der raadselen het licht van de belofte zich verheft als een

toezegging der Liefde; op slag worden de raadselen geheimen in een hoogst positieve zin; geen problemen meer ons voor de voeten geworpen, maar heimelijk voor onze oren toekomstmuziek en in ons hart het ondoofbaar vermoeden, dat de Liefde en de Logos wezenséén moeten zijn. God kan op den duur niet samen gedacht worden met enige zinloosheid, met de chaos, met het tumult. Wél met de pijn, *niet* met het onrecht; maar pijn is geen onrecht! En het leed te voelen als een kosmische onrechtmatigheid is, denk ik, een der wortelen van het... nihilisme dat ook onder ons rondwaart.

De sabbatspsalm (92) eindigt met de woorden:

Hij is mijn Rotssteen
en in Hèm is géén onrecht!

7. DE DADEN

1

De heilige Leer wordt wellicht door geen macht zozeer verduisterd als door het vermogen van het zogenaamde *dóórdenken*. Op zich zelf, het behoeft nauwelijks gezegd, een goede gave en ook voor de eenvoudige noodzakelijk en mede het teken van zijn menselijke waardigheid. De consequenties van simpele of simpel schijnende leuzen dóór te denken, zowel naar hun oorsprong in het menselijk-opstandig gemoed als naar hun gevolgen voor de menselijke samenleving, is een taak die, helaas, te weinig wordt aanvaard, hoewel de hoge traditie van onze geestelijke nuchterheid en de buitengewone stand van ons onderwijs reden zouden kunnen geven voor een tegengestelde, betere verwachting.

Evenwel, waar het 'God' betreft, kunnen we alleen in het Ledige uitkomen, als wij op onze manier het woord gaan dóórdenken; we moeten ons laten bepalen en beperken door de Naam. En, waar het de eigenschappen Gods betreft, kunnen we alleen bij het noodlot uitkomen, wanneer wij op onze wijze b.v. het woord: Almacht gaan dóórdenken; we moeten ons laten geleiden en onderrichten door de orde waarin de H. Schrift de deugden Gods stelt. *Wij verkeren bij dit dóórdenken onder een vaste regel.*

En *nóg* kan alles verwrongen worden, kunnen die deugden zelf nl. *verwrongen* worden tot monsters en monstrueuze maskers, tot speelpoppen en afgoden van onze religieuze fantasie, indien we die deugden als rechtvaardigheid, wijsheid, geduld, verstaan zouden als in zichzelf-rustende eigenschappen, om zo te zeggen als karaktertrekken van een God, een Godsbeeld. Tegen deze kwade kans baat geen redenatie of gemoedelijkheid, die bij dreigend deraillement halt roept en willekeurig ophoudt met het dóórdenken, omdat het pijnlijk of verward begint te worden in brein en bewering en levensgevoel – daartegen baat alleen de heilige

Leer, die ons van tevoren onderricht in het daadkarakter van Gods openbaring,

in het DAADKARAKTER

met name ook van de openbaring Zijner déugden in zoverre zij niet ergens op onze denkweg ons een halt toeroept, maar, kon het zijn, vóór wij begonnen zijn te dwalen.

1a

Wij willen immers opnieuw met elkander de Schrift leren lezen; als leer, om de Naam, om de deugden Gods te horen, te ontdekken en te verkondigen; het mag ons niet te zeer verwonderen, dat dit in elke tijd en in de spanning van nieuwe tijdsgewrichten telkens opnieuw nodig is. *Eerder* moet het ons *verwonderen*, dat betrekkelijk zovelen met de resultaten van dit nieuw-lezen in aanraking komen, in geschrifte, door de prediking, door lezing en getuigenis, en toch, hetzij in genegenheid tot, hetzij in kritiek op de Schrift, *automatisch blijven hanteren* woorden en begrippen van de 'richtingen', van een 'dogmatisch' karakter, die als ordenings- en leermiddel in vroeger tijd hun zin hebben gehad en die nu nog voor de ingewijde die ze weet te vertalen, belangrijke waarheden vertolken, maar die niettemin in hun overgeleverde en reeds lang onwaarschijnlijk geworden vorm door het nieuw-lezen van de Schrift zijn *geantiqueerd* niet alleen als waarheid (want waarheid in zuivere zin zijn ze nooit geweest), maar *ook als middel*, als voertuig voor het nader verstaan der waarheid. Men zal zeggen, dat een nieuwe dogmatiek nodig is; inderdaad, en daarvan zijn, Gode zij dank, de hechte fundamenten in onze tijd reeds gelegd; maar als gemeente, als volk, als bezochten en bezetenen van deze tijd komen wij daar niet aan toe, kunnen het ook niet, we behoeven het vooralsnog ook niet; op voorwaarde dat wij dan ook de oude dogmatische termen wegwerpen of in de smeltkroes werpen, om ons *kinderlijker* en meer onmiddellijk ontvankelijk te stellen voor de leer, d.i. het gedurig onderricht der Schrift en dus allereerst voor haar grondstructuur, haar methode, haar taal, de toon van haar spreken, de éénheid van haar bedoelingen.

Zie, we mogen en moeten het reliëf der woorden met onze vingerspitsen aftasten; nog niet om te zien wat het voorstelt, voorlopig om te voelen *hoe* het gemaakt is, hoe de vormen dalen en zich verheffen, hun arabesken bieden en daarin hun levende grammatica te verstaan geven. Daarmee kan men niet te nauwlettend omgaan.

Daarmee zijn we geen ‘biblicisten’ geworden, d.i. geen mensen, die menen, buiten kerk en dogma om het letterlijke Woord te kunnen verkondigen; wij stemmen toe, dat dat uiteindelijk niet kan, en op nieuwe eenzijdigheden en eigenmachtigheden zou uitlopen. Niettemin kan anderzijds niemand ontkennen, dat er steeds een aanvankelijke toegang tot de H. Schrift mogelijk is geweest *zonder* de behulpzelen van zulk een isolering als b.v. een ‘onfeilbare’ bijbel; terwijl alleen de vreemdelingen in Jeruzalem, in de stad en de staat van het moderne leven, zullen ontkennen, dat deze behulpzelen voor duizenden een hinder zijn geworden en tot verwarring van geest en geweten leiden.

Om eenzijdigheden en complicaties te vermijden, dient nog het volgende te worden bedacht.

Het is nodig, de bijbel zelf weer te laten spreken in zijn eigen taal en hem te laten *uitspreken*. Wij moeten van de traditie der coupures af; ook van de mooie teksten en evenzeer van de penibele plaatsen. Misschien zou het goed zijn, als we de oorspronkelijke kleur en vaart weer eens beleefden met een schok, met verbijstering. Velen leggen tegenwoordig (b.v. in de prediking) weer van die rauwe accenten, om de bijbel te laten spreken, om de teksten uit de ban van de deftige stomheid en uit het roze lint van het boeket, dat men er van gemaakt heeft, los te krijgen.

Dan zegt men: we komen hier in de bloedige *werkelijkheid*, het is allesbehalve een stichtelijk verhaal, het gaat alles naar geweld, lust en drift – dan wordt de profeet een dansende derwisj, en de geest des Heren een razernij, – in de gelijkenissen van Jezus treedt de gannef en de schavuit op en het verboemelde type, het redeloze en afschuwelijke in de wereld van de Schrift wordt aangewezen, – er is niets tegen, wij begrijpen de desperate drang uit die verschrikkelijke ‘bijbellezing’-sfeer en hofjeslucht uit te komen – er is niets tegen, op *voorwaarde* dat wij de éénheid der Schrift

vasthouden, *ondanks* de bonte verscheidenheid, en de orde der deugden, *ondanks* de wilde werkelijkheid, en de *strekking* en *climax* van Gods daden, *ondanks* de bonte willekeur die voor ogen ligt. Met andere woorden: het moet uit zijn met de loopjes van de geloofsleer, maar het moet binnenkort óók uit zijn met de charleston van het realistisch biblicisme. Noch de vilten pantoffels, noch de (de zeer artistieke!) klompen zullen ons kunnen dienen.

Ja, dan worden we toch weer saai! ik geloof het niet, wanneer ons de synthese lukt, of liever: wanneer het ons gegeven wordt te zien *waarom* wij indertijd de verdovende verstelseling met de rauwe gegevens van de bijbel moesten doorbreken; immers niet: om nieuwe, boeiende accenten, maar om Gód te kennen, *gelijk Hij zich te kennen heeft gegeven*. Om Hem te onderscheiden van Godsbegrippen. Het 'dóórdnken', het consequenties-maken en afronden bedreigt de rechte léér; zoals trouwens ook het dóór-schilderen, het isoleren en opdrijven van gebeurtenissen, gestalten, gevallen uit de bijbel, van een andere kant, de leer ons dreigt te verduisteren.

Intussen zal in meer-of-min kerkelijk gestempelde kringen het gevaar van het 'dóórdnken' op eigen gelegenheid het grootste zijn. Daar is dan niets actueler dan het thema dat wij nu aangesneden hebben in dit hoofdstuk.

2

Wat nu door de gewraakte onderstellingen (die vrucht zijn van een vroeger dóórdnken) wordt bedekt, dat is dit moment in de vorm van het bijbels getuigenis: *Gods daden bepalen onze kennis van Zijn deugden*. Dit is zozeer verdonkeremaand of verhuld, althans onzichtbaar geworden voor de mensen van onze generatie, dat het, naar ons voorkomt, reeds zijn bedenkelijke zijde had, toen wij spraken over de rechtvaardigheid, de goedertierenheid en de andere deugden. Wij vergeten daarbij allicht de oorsprong en de rechtsgrond van deze algemene woorden; want die zijn nergens anders in gelegen, dan in de daad die God, déze God, gesteld heeft op de aarde en stelt voor onze ogen en die Hij laat vertellen van mond tot mond en van geslacht tot geslacht. De eigenschappen Gods zijn de *attributen van Zijn handeling*. Wat wij

zeggen over Hem, wat ons op de lippen wordt gelegd in lof en bede, kan niets anders zijn dan een gevolgtrekking uit Zijn *da-den*, uit *Zijn* daden. Op het daad-karakter van Gods Openbaring komt álles aan bij het lezen van de bijbel en bij de praktijk van een leven, dat zich door de heilige leer wil laten richten. Het verwijt, dat de geloofsleer bloedarm zou zijn, is wel in zoverre misplaatst, dat wij behoren in te zien, hoe élke theoretische bezinning hetzij op de natuur, de geschiedenis of welk segment der werkelijkheid ook, uiteraard abstract en bleek moet zijn; het récht van het verwijt is echter gelegen in de begeerte ten aanzien van God de werkelijkheid zélve te ontmoeten en in die werkelijkheid zelve te verkeren. In zoverre moeten wij, ook al houden wij het fanatiek geschetter tegen de dogmatiek voor een grote domheid en verblinding, gaan staan náást onze medemensen die door zulk een begeerte naar werkelijkheid zijn aangeraakt.

3

Uit onze theorieën ontwakend moeten we zien dat Gods Daad

PRIMAIR is.

En dát dit zo zou zijn, is de klaarblijkelijke bedoeling van heel het Beleid dat over het mensenleven gaat, van heel het Bestek der werkelijkheid waarin wij mogen verkeren.

Let op de sabbatspsalm (92):

‘Het is goed, dat men de Here love en Uwe *Naam* psalmzinge, o Allerhoogste! dat men in de morgenstond uwe goedertierenheid verkondige en uwe getrouwheid in de nachten... *want* gij hebt mij verblijd, Here! met uwe *daden*: ik zal juichen over de *werken* uwer handen.’ –

Let op het vermoeden, dat wakker wordt in de menigte als de vervoerde stem der apostelen op Pinksteren is gehoord (Hand. 2:7,11): ‘En zij ontzetten zich allen en verwonderden zich en zeiden tot elkander: ziet, zijn niet allen deze, die daar spreken, Galileeërs en hoe horen wij hen een iegelijk in onze eigene taal spreken – wij horen hen in onze talen van de *grote daden* Gods spreken.’ –

En hoor verder hoe die taal gaat door de ganse Schrift:

Komt, aanschouwt de daden des Heren (Ps. 46:9). -

Toen zeide ik: dit krenkt mij, dat de rechterhand des Heren ook anders kan zijn. Maar ik zal de daden des Heren gedenken, ja, ik zal gedenken Uwe wonderen van oudsher. En zal al Uwe werken betrachten en van Uwe daden spreken (Ps. 77:12v.). -

Hij heeft Mozes Zijne wegen bekendgemaakt, aan de kinderen Israëls Zijne daden (Ps. 103:7). -

Maar zij vergáten Zijne daden en Zijne wonderen, die Hij hun had doen zien (Ps. 78:11). -

De werken Zijner handen zijn waarheid (bevestigen Zijn trouw) (Ps. 111:7). -

Hij is de Rotssteen, Wiens werk volkomen is (Deut. 32:4). -

Geloof mij, dat ik in de Vader ben, en de Vader in mij is, en indien niet, zo gelooft mij om de werken zelve (Joh. 14:10). -

Ziet, gij verachters! en verwondert u en verdwijnt, want Ik werk een werk in uwe dagen, een werk, hetwelk gij niet geloven zult, zo het u iemand verhaalt (Hand. 13:41). -

4

Zo dan, de Schepping is een dáád en het Verbond is een dáád en het voorzienig bestel is een dáád; de uittocht uit Egypte is een dáád ('met uitgestrekte arm') en de ballingschap is een dáád. Niet om de éénheid dezer daden, niet om de grond en het doel daarvan hebben wij ons alleréerst te bekommeren. Er is een Raad Gods, er is een Weg Gods over de aarde; daarover moeten we ook spreken. Maar voorop sta: wij worden geconfronteerd met het getuigenis van de dáden des Heren; die meten een perk uit, waarbinnen de geloofsbeslissingen vallen (of niet vallen, en geweigerd worden), die scheppen de ruimte, waarbinnen mensen optrekken om de Naam te loven. Want in die daden ontmoeten zij, nu beter dan vroeger gezegd: niet de rechtvaardigheid Gods, maar de *rechtvaardige God*, of God gelijk Hij rechtvaardig is, de wereld richt, het leven recht zet, de mens op zijn plaats zet - ontmoeten zij, nu beter dan vroeger gezegd: niet de barmhartigheid Gods, maar de barmhartige God, of God gelijk Hij barmhartig is, de wereld nog draagt, het leven nog mogelijk maakt en

duldt, de mens dekt met vrijspraak en vergeving, met vreugde en vrede.

IN DE DAAD IS GODS TEGENWOORDIGHEID OPEN- BAAR

‘Ik zal niet sterven, maar leven; en ik zal de *daden* des Heren vertellen; de Here heeft mij wel hard gekastijd, maar Hij heeft mij ter dood niet overgegeven. Doet mij de poorten der gerechtigheid open, ik zal daardoor ingaan, ik zal de Here loven. Dit is de poort des Heren, door welke de rechtvaardigen rollen ingaan’ (Ps. 118:17v.v.).

Zie, te zeggen: ‘handelen is te menselijk, God is eeuwig, in eeuwig rust,’ dat is de éne mensvormigheid inruilen voor een andere, en die andere is op die plaats en wijze de *verkeerde*, waardoor het heil, (voor zover mensengedachten het vermogen) geducht gehavend wordt. Wat Gods rust is, hebben wij te verstaan *uit* zijn daad; de zin van het beeld: ‘rust’ moet ons opgaan uit de zin van het beeld: ‘daad’ – en *niet omgekeerd*. Ook dit en zeer bepaald dit behoort tot de voorbereiding voor een recht-getrouw en recht-ontvankelijk, een nieuw en klassiek en wederom-nieuw lezen van de bijbel. Ook de vrede is vrucht der Daden.

Horen wij nog dit, heel uit het begin, uit Genesis: ‘Alzo zijn volbracht de hemel en de aarde en al hun heer; als nu God op de zevende dag volbracht had Zijn werk, dat Hij gemaakt had, heeft Hij gerust. – En God heeft de zevende dag gezegend en die geheiligd, omdat Hij op dezelve gerust heeft van al Zijn arbeid, van Zijn scheppende daden’ (Gen. 2:1v.v.). Nu zal men opmerken: van de schepping als daad weten we niets. Desnoods kan men naar het resultaat verwijzen, maar het wonder... het *worden* der wereld zich voor te stellen is een ijdel ondernemen. Dat is wáár, niet alleen verstandelijk juist, maar redelijk-waar, structureel *evident*. Daarom begint de bijbel nergens bij het begin om dan ‘door te denken’, hij begint in het *midden*. Het Scheppingsverhaal staat alleen compositorisch aan het begin, maar het is van veel latere datum b.v. dan het verhaal van de Uittocht. Zonder u te willen lastig vallen met de oudtestamentische wetenschap, moet ik dit

punt toch even aanraken. Want het behoort tot de fundamentele denkrant van Israël, het is een doorbraak van het hoogste gewicht, het doordringt ook het natuurgevoel en het levensbesef van hem, die ermede vertrouwd mag raken.

4a

Zo te spreken over de schepping is een *conclusie* uit de daad in de historie, b.v. die bezongen wordt (Ex. 15:1v.v.) na de doortocht door de Rode Zee: 'Ik zal de *Here* zingen, want Hij is hogelijk verheven; het paard en zijn ruiter heeft Hij in de zee gestort. De *Here* is mijn Kracht en mijn Lied en Hij is mij tot Heil geweest: Deze is mijn God; daarom zal ik Hem een liefelijke woning maken. Hij is mijns vaders God, daarom zal ik Hem verheffen - v. 9: De vijand zeide: Ik zal vervolgen, ik zal achterhalen, ik zal de buit delen... mijne hand zal hen uitroeien. Gij hebt met Uwe wind geblazen, de zee heeft hen bedekt! zij zonken onder als lood in geweldige wateren. O *Here!* wie is als Gij onder de goden? wie is als Gij, verheerlijkt in heiligheid, die als vreselijk geprezen wilt zijn in lofzangen, doende wonder (lett.: het ontrokte, het afgesnedene, het onmogelijke) - v. 16: totdat uw volk, *Here*, doorbreke tot dáár, het volk, dat Gij verworven hebt. Die zult Gij inbrengen en planten op de berg Uwer erfenis, ter plaatse, die Gij *gemaakt* hebt tot Uwe *woning*... - De *Here* zal in eeuwigheid en van dag tot dag regeren.'

4b

Wie van een algemeen Godsbegrip uitgaat, begrijpt er natuurlijk niets van: het absolute, oneindige, onuitsprekelijke, dat speciaal verbonden zou zijn met één volk, dat ergens zou wonen, dat van daaruit 'regeert'? Men komt echter met een algemeen Godsbegrip *nergens*, met name niet wanneer we dat uitzonderlijke, dramatische, tragische van het streven in de strijd der volken trachten te verstaan. Men zou zo zeggen: bij de algemene geschiedenis hoort een algemene God, maar het is eens en voor altijd bewezen, dat wij de *notie 'wereldgeschiedenis' nooit hadden gedacht, als de profeten ons niet hadden geleerd, dat we door Jahve's concentratie op het éne volk, dat altijd pars-pro-toto staat, pas deel hebben aan de mensheid*

en als we ons denken niet hadden ondergedompeld in de stroom van Zijn daden. De enigheid van Jahve is de grond van de eenheid van het mens-zijn en van de wereldgeschiedenis. Deze is het ene veld van Zijn bemoeienissen. Maar wij zouden het niet weten zonder deze 'kleine' God, die *de* Godheid is, zonder Zijn daden die kunnen onderscheiden worden. Israël ziet van het bepaalde voor zijn ogen naar de horizonnen en naar het algemene gebeuren, in het vertrouwen dat deze God de Vorst, de Leider en Beschermmer ook der verste volken is (Ps. 96:7-13; Jes. 9:1,5-6; Jes. 11:1-5; Jes. 19:12; Jes. 25:5-8; Jes. 3:16; Ex. 16:1-3; Jes. 52:13-15; Zach. 9: 9-10, Ps. 100).

U ziet, hoe onmiddellijk in veel van deze teksten het verband is tussen de verwachting van de *Messias* en de *conceptie der aarde als totaliteit*, en tussen deze en de geschiedenis, onder het bewind van de *Messias* (vergelijk Mat. 28:18-20). Het gaat om de 'sjaaloom', d.i. de vrede, de welvaart van de mensen, de volken, de mensheid, de welvaart waarin de bedoeling van het Verbond reële gestalte vindt, als de wonden die de strijd sloeg, zijn genezen (Jes. 53:5), als de breuken in het leven zijn geheeld, als ook de natuur haar gaafheid toont (Jes. 11:6-9; Luc. 2:14).

Het komt er dus wel op aan te verstaan hoe logisch het is, dat Hellas en China en India (om van de primitieve religies niet te spreken) uit zich zelf tot de conceptie ener wereldgeschiedenis niet konden komen. De 'kosmos', de 'hemel' van Confucius, de kringloop des levens en de reïncarnaties van het brahmanisme sluiten de geschiedenis als het veld van Gods daden *uit* en zo alle definitieve doelgerichtheid.

5

Uit het daadkarakter der Openbaring volgt een en ander voor lezen en leren en leven nl. ten eerste: *dat niet álles wat geschiedt, als 'daad Gods' kan worden aangemerkt*. Ware het zo, dan zouden wij teruggevoerd worden tot het blote bestaan der dingen en het naakte gebeuren. Ware het zo, dan zouden wij óf nimmer aan de lof toekomen vanwege de tegenstrijdigheden der ervaring óf ons moeten opschroeven tot de aanschouwing, (dat is dan natuurlijk de quasi-aanschouwing) naar de stand van engelen en aartsenge-

len. Verstaan wij het zo, dan verdrinken de deugden weer in de donkere Macht, die niet regéert, maar eenvoudig *is* gelijk ook de natuur is, dan zouden wij de Naam weer uitwissen en óf in het nameloze verzinken óf tot degenen ‘die goden genaamd worden’, teruggedreven worden.

Ware het zo, dan zou het geestelijk leven in bijbelse zin vervagen tot een religieuze eerbied voor de zgn. Voorzienigheid, dan zou het geestelijk oordeel verkracht worden door het stomme feit, dan zou de lof in de gemeente versterven. Wanneer de daden des Heren te vertellen, te loven en te prijzen, niet zou zijn een *eerbiedig bezig-zijn met het bijzondere*, het uitzonderlijke, dan wordt ook de hele liturgie, de hele eredienst van zin ontledigd. En *niet alleen bijzonder* moet de daad Gods zijn, want ook de satan doet op de wijze en naar de chaotische stijl van zijn rijk bijzondere daden, maar dit bijzondere moet, hoewel *in* de wereld, *tegen* de strekking der geschiedenis in haar neerwaartse curve opstaan, in tegenstelling met de daden der demonen, die met ál hun bijzonderheid *in* de wereld *vóór* de wereld zijn en de wereld in haar eiginzin en vervreemding bevestigen tot de verharding toe.

Maar ook in een ander opzicht moet die bijzonderheid worden bepaald, namelijk daarin dat Jahve, in de wereld, in de geschiedenis zich mengende, *handgemeen* wordt met wat het mensleven bederft. Hij is altijd *vóór* de mens: zijn glorie bestaat in het strijden tegen de verwarring (die aan een misbruik der vrijheid te wijten is): zo openbaart Hij zich als des mensens *medestander*. Wel is deze bedoeling ons vaak zo verborgen, dat de dingen en de waarden voor onze ogen dooreenlopen en de perspectieven worden uitgewist. Maar in de heilige leer blijft het zingen, beweging boven ja en neen, boven wat ons heil of onheil dunkt, de zang van de geest tot Immanuël: met-ons-God!

Wanneer het niet waar is,
dat er iemand in de wereld is gekomen
die de Naam draagt: Immanuël,
kan niemand leven.

Het gevoelsmatig tegenbeeld vinden we in de bevinding van een andere dichter, die merkt:

hoe de hemel eensklaps voorgoed van God ontdaan is
hoe de naam stilte zelfs te luid is
hoe er niets gebeurt niets gebeurt
hoe er volstrekt niets gebeurt. –

6

Daarom wordt ons voor de daden des Heren een *máát* gegeven in éne centrale Daad, die één en éinig, afdoend en volstrekt is (hoewel hij wordt voorafgegaan en gevolgd door verwante daden, wonderen en tekenen). Die éne daad, die alles tot gebeuren wijdt, is

de ZENDING van de ZOON,

de komst van de Messias, het geheel van Zijn woorden, werken en wonderen, de daad-aller-daden, die is Zijn sterven en Zijn opstanding. Daar en daar alléén hebben wij te leren het karakter, de zin, het doel dat aan al Gods daden eigen is, van al die daden die Hij gesteld heeft *in* de wereld, *tégen* de wereld en nu mogen wij er bijvoegen: ten slotte *voor* de wereld.

Als wij *geloven* in Jezus Christus, dan nemen wij niet slechts aan dat er zulk een wonderbaar, godmenschelijk persoon bestaan heeft of op mystieke wijze nog bestaat, dan stellen wij niet bij gevolgtrekking ons vertrouwen op God krachtens een *feit*, dat geschied is, of krachtens een toestand die sindsdien is ingetreden – dan gelóven wij, d.i. dan *gaan* wij *metterdaad*, met de daad van ons leven, *in* op de *Daad* Gods. En dat *kán* hier, omdat, wat elders meer of min gescheiden blijft van elkaar, nl. het woord en de daad, hier in volkomen éénheid verschenen is en ons verschijnt. In de verschijning van Jezus Christus *omhelzen* wij het Woord, de Daad, de éénheid der Deugden, de Naam, de Presentie Gods in deze wereld en in ons leven; tijdens de stilten en de stormen van de wereldgeschiedenis, tijdens ons eigen geloof en onze eigen twijfel valt onze beslissing. In Hem te geloven, is de beslissende keuze *vóór* het leven en tegen het weten van de dood. De ernst van het leven wordt gekend aan de tijd als vorm-van-vergaan, maar veel *méér* nog aan de tijd, die uit Jezus verrijzenis vloeit en

onze tijd *draagt*. Was Hij niet opgestaan uit de doden, dan was Jezus een historische persoon naast anderen, gebannen mét hen in de vergankelijkheid (ook van de geest). Zijn woord zou ons niet *persoonlijk* kunnen aanspreken, Zijn kruis zou een martelaarschap zijn voor een goede zaak. Maar nu is Hij, als de eeuwig levende, ieder mens nabij, zo nabij als God zelf, die ons nader is dan wij ons zelf kunnen zijn (Luc. 24:34; Rom. 15:12; Luc. 20:35; 1 Cor. 15:13, 3:10; 1 Petr. 1:3; 1 Petr. 3:21). ‘Want in Hem woont de volheid der Godheid lichamelijk’, dit is dáád-werkelijk (Col. 1:19, Col. 2:9) of anders gezegd: in Hem is de Naam naar Zijn goddelijke intentie werkelijk en werkzaam geworden voor alle mensen.

Het zou in strijd zijn met de opzet van dit inleidend en voorbereidend geschrift, indien wij dit centrale wonder, dat de tijden vóór en ná beheerst, zouden gaan bespreken. Dit behoort tot de verkondiging en tot de bezinning op de verkondiging, (die dogmatiek heet, dogmatiek als richtsnoer-der-prediking). Wij kunnen – daarvoor is de bijbel nu juist de bijbel – niet geheel vermijden telkens de inhoud der boodschap aan te raken – de opzet en de bedoeling, die wij vooral (zoveel mogelijk) in het oog willen houden, blijft toch het abc in de formele zin van de elementaire grammatica, (van de taal en het taalgebruik, waardoor de Schrift zich van een boek, ook en met name van andere ‘heilige’ boeken, onderscheidt), klaarder aan de dag te brengen. Genoeg zij het ons, dit objectieve vast te stellen: de máát der daden Gods, waarvan wij lezen, wordt ons aangewezen in de zending van de Zoon, Immanuël, Vorst, Messias.

6a

Van uit deze maat en deze concentratie wordt het ons eerst recht duidelijk, hoezeer, *voor* en *na* de komst van de Zoon, het leven der mensen hangt aan de *ontmoeting* met de God die de Zender is van Christus. Tegelijk wordt ons *déze* orde duidelijk: eerst het Oude, daarna het Nieuwe Testament en ten slotte weer het Oude. Want de ontmoetingen zijn vóór en ná in wezen ontmoetingen met dezelfde God, JHVH. Dat de bijbel geen systeem brengt en toch een éénheid vormt, komt voort uit dit ene duur-

zame thema, voor en na, dat de daden des Heren ons tot ontmoetingen *worden*. Daarom is de leer een 'wereld om in te verkeren'; zij spreekt over ons eigen leven. Nog hebben wij geen betere liederen dan de psalmen; nog is het wezen van aanvechting en verlating niet beter gezegd dan in de Klaagliederen en in de Jobeïde. Maar ook de verhalen zijn, omdat ze ontmoeting-met-God verhalen, (met God die nog Dezelfde is), leer en belofte voor ons allen en voor elke dag. Waar zullen wij leren, dat het *geestelijk leven het gewone leven is, dat gezegend wordt met de ontmoetingen*, met de daden Gods, waarmee Hij ons tegemoet treedt en waarin wij Zijn deugden ontmoeten, indien het niet is in het zgn. O.T.? Want religie, met name de 'zweite Religiosität' (de meer of min kunstmatig tegen de verwildering van de tijd opgeroepen innerlijkheid), leidt zelf een even geïsoleerd bestaan als b.v. de kunst in onze dagen. Godsvrucht is leven van de ontmoeting, klágen om het ver-zijn, en de daden des Heren verwáchten. Het heilige Gods dringt in de geschiedenis dóór. En de geschiedenis is ieder ogenblik ook ónze geschiedenis. Dat wordt ons in de brede geleerd door het verhaal van de ontmoetingen, dat na Christus geldt, gelijk het voor Christus gegolden heeft. Het geheimzinnige is juist, dat wij *van uit* deze fixatie op de Zoon het O.T. pas leren lezen in de *brede*, als een veelheid van daden, die in Hem zijn samengevat en die wij nu krachtens Zijn verschijning verstaan als *ook voor ons* bestemd; 'alle Schrift (d.i. het O.T.) is nuttig tot lering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwijzing, die de rechte verhouding tot God teweegbrengt' (2 Tim. 3:16). –

7

Deze concentratie, die in zekere zin een versmalling van het gezichtsveld schijnt mee te brengen, voert nu echter tot het omgekeerde, nl. tot een *verbreding* van de 'daden des Heren' tot wereldhistorische, ja, tot kosmische afmetingen. Wat wij eerst moesten afwijzen als in strijd met het abc, de grondvorm van de bijbel, namelijk het onmiddellijk, gemoedelijk of speculatief uitgaan van de gedachte, dat 'natuurlijk' álles van God is en van God komt en dat wij natuurlijk 'weten van God en van zijn

deugden' (vooral de almacht) en zijn daden (vooral de voorzienigheid), dat ontvangt nu, als het volgens de interne orde, (die hier heersen moet), wordt naar voren gebracht, zijn recht ruim toegemeten; wij zeiden: de Schepping is dáád, het Verbond is dáád, de Voorzienigheid is dáád, enz. – wij nemen daarvan niets terug, integendeel, de aanvankelijke *terughouding* die er moest bestaan, kunnen wij nu *doorbreken*, om met kracht en klem de Schepping en het Verbond en de Voorzienigheid te loven, indien wij althans geleerd hebben uit de heilige leer, dat zij te loven zijn, om der wille van de Messias en om 'de gang van de Gezalfde' (vgl. Ps. 89:52), met het oog op de eerste en de *tweede* verschijning van Christus, dus als daden waarin zich *de Daad* weerspiegelt of aankondigt, voorbereidt of ontvouwt. Er is nu eenmaal niet een Thora, en dan spoken daarbuiten ergens de raadsele, waarvan we alleen de ogen kunnen áfwenden, om niet het heil verduisterd te zien; het is niet zo, dat de heilige leer ons een geleide is, maar terzijde van het leven, dat in zich zelf al te bar is; het evangelie als bezegeling van de Naam is niet een troostwoord, dat eenzaam zou staan te midden van een vrijgelaten wereld en prijsgegeven mensenharten, het wil *van uit* het geheimenis van de éne Daad openbaar worden als het getuigenis aan gaande God, de Vader, de Almachtige! 'Want het is des Vaders welbehagen geweest, dat in hem (Christus) al de volheid wonen zou; en dat Hij, door hem, *nadat* Hij vrede gesticht had door het bloed zijns kruises, door *hem* zeg ik, *alle dingen* verzoenen zou tot *Zich zelven*, hetzij de dingen die op de aarde zijn, hetzij de dingen die in de hemelen zijn' (Col. 1:19v.). 'Want in verband met hem en door zijn bemiddeling zijn alle dingen geschapen, die zienlijk en die onzienlijk zijn, hetzij tronen, hetzij heerschappijen, hetzij overheden, hetzij machten, alle dingen zijn door hem en tot hem geschapen.' (Col. 1:16)

Van die laatste daden, van die doorbraak tot de synthese, van die vrede is slechts te spreken in visioenen. Zo staan ze ons opgetekend bij de profeten en in de Apocalyps, de openbaring aan Johannes. Daar en juist daar gaat het weer om de strijd, om het hemelse slagveld, om de ware geschiedenis, waarin Michaël en zijn legerscharen satan en zijn trawanten tot een wereldbeslissing

uitdagen. God handelt, God, die is en die was en die komen zal. ‘Laat ons blijde zijn en vreugde bedrijven en Hem de heerlijkheid geven, want de Here, de almachtige God heeft Zijn koningsdaden gesteld’ (Op. 19:6,7). -

Wel kent de Schrift ook een *zwijgen* Gods; het is merkwaardigerwijze eerder een niet-hándelen dan een niet-spreken. ‘Is het niet omdat Ik zwijg, dat gij Mij niet vreest’ (Jes. 57:11). - ‘Deze dingen doet gij en Ik zwijg’ (Ps. 50:21), d.w.z. het is alsof Ik niets *doe*; gelijk ook de dwaze als hij zegt: ‘Er is geen God,’ bedoelt: ‘Hij doet niets, Hij doet me niets’ (Ps. 53:2; Ps. 14:1. Vgl. Ps. 10:4). Maar: ‘Onze God zal komen en *niet* zwijgen.’ - ‘Ik zal niet zwijgen, maar Ik zal vergelden.’ - ‘Om Zions wil zal Ik niet zwijgen, totdat hare gerechtigheid voortkome als een glans en haar heil als een fakkel die brandt’ (Ps. 50:3; Jes. 65:6; Jes. 62:1). -

De ontzaglijke druk van het Zwijgen geeft van verre de maat aan van de ontzaglijke glorie der koningsdaden van het Einde. Gods spreken is doen. Dat treedt universeel in de verschijning als ‘de laatste Dingen’ beginnen. Ook van dat oordeel, die bevrijding en die voleinding van de ganse schepping geldt: ‘Hij spreekt en het is er, Hij gebiedt en het staat er’ (Ps. 33:9); ‘want de eerste dingen zijn voorbijgegaan en die op de troon zit, zeide: “Ziet, ik maak alle dingen nieuw”’ (Op. 21:5). Op de troon zitten wil volgens het bijbels abc zeggen: koningsdaden stellen in opperste zin, creatief zijn (zie de koningspsalmen 93 en 99 (met name Ps. 93:1,2), en verder Ps. 96:10, Ps. 97:1,2).

En ‘die op de troon zit zeide’ betekent - naar Hebreeuws spraakgebruik - niet: Hij zei het vooraf, Hij zei het principieel, maar heel eenvoudig: Hij doet het, mét dat Hij het zegt. Zo spande de Heer Zijn boog in de schepping, zo zal het zijn in de voleinding. ‘En Jahve zeide: “Daar zij licht” en daar werd licht’ (Gen. 1:3). ‘En hij zeide: “Zie ik maak alle dingen nieuw”’ (Op. 21:5). Daartussen zijn de daden vele en het drukkend zwijgen niet zelden, d.w.z. dat Hij ‘niets doet’ naar de maat van zijn creatieve daden, voor en na, niets.

8. WOORD

1

De zinswending die in de Schrift wellicht meer dan enig andere voorkomt, zo vaak, dat wij er uit gewoonte en verveling overhéén lezen, is deze: ‘en *God zeide*’, ‘toen sprak God’. Reeds dit ene onderscheidt b.v. het scheppingsverhaal van de schijnbaar-overeenkomstige mythologieën der volken. ‘En God zeide: daar zij licht en er was licht.’

In het heidendom spreken of schreeuwen de mensen tegen het zwijgend Lot; hoe nadrukkelijker zijn zwijgen wordt, des te feller gaan de kreten, tot zij vermoord worden en verworpen tot de gruwzame stilte van die onderwerping, die de dóód der ziel is.

Maar, let wel, zo heeft Israël het ervaren dóór de tegenstelling met zijn eigen weg in de wereld.

De heiden (d.i. de mens in zijn natuurlijke religie) *viert het zijn*, de seizoenen, de sterrengang, de oogsten der aarde als een zelf-verzadigd feit, dat ons verzadigt tot diepste lafenis en weelde. Van nature bestormen wij de hemel niet en willen geen zin lezen in ons lot. De moderne heiden (die wij allen in ons zelf meedragen) vindt dat te kleinmenselijk, te kleinzerig, beneden de waardij van het zijn en beneden de menselijke waardigheid. Daarom is het eerstgestelde al een Israëlitische interpretatie: zo *zouden* zij het voelen, zo zouden zij opstandig worden, zo zouden zij schreeuwen tegen het lot als ze mensen uit Israël waren, omdat het in strijd is met de belofte, die zij ontvangen hebben in het Woord – men kan ook zeggen: in het Verbond – en door de eed die Hij gezworen heeft (Luc. 1:73; Hand. 2:30; Hebr. 6:16).

JHVH spréékt! alzó spreekt de Here. –

Men kan deze trek van het abc wel in verband brengen met de algemeen-oosterse levensbeschouwing, waarin aan het woord

'magische', bezwerende, betoverende macht wordt toegekend – maar men vergeet meestal te letten op dit bijzondere in Israël, dat, wil men van magie spreken, de magische macht aan *God*, aan Góds woord wordt toegeschreven. 'In den beginne was het Woord en het Woord was bij God en het Woord was God: alle dingen zijn door het Woord gemaakt en zonder hetzelve is geen ding gemaakt, dat gemaakt is' (Joh. 1:1v.). De een vindt hier eigen abstracte filosofie bevestigd, zo b.v. Fichte, de ander voelt zich hier vreemd en murmureert als Spengler tegen een magische wereldbeschouwing en een 'Arabische cultuur'.

Maar ten slotte hebben wij op dit punt van de geestelijke tál van de bijbel met *deze* vragen weinig te maken, en keren onze aandacht naar deze taalfiguur zelve. In de bijbel gaat het over wat God toen-en-toen, daar-en-daar, maar altijd op de aarde en tot mensen *gezegd* heeft. Houden wij dat goed voor ogen; het begint niet bij de wereldwording, maar het begint in het mensenleven te dagen. Het daagt in de zielen, en dan schijnt het licht overal. 'In de zielen', neen, dat klinkt toch niet bijbels genoeg, dat is te afgescheiden, te wereldvreemd, te bleek; tot de ménsen, in hun *totaalbestaan*, als een gebeurtenis, komt het Woord. 'De Here heeft een woord gezonden in Jacob, en het is gevallen in Israël' (Jes. 9:7), als een steen, een meteor, een zaad.

2

Zoals de daad Gods uiteraard heilsdaad is en geschiedenis maakt, heilige geschiedenis, zo is het woord Gods *heilswoord*.

Zoals de Godskennis van Israël terugging van de daad der Bevrijding naar de Schepping-als-daad, zo wordt ook het kennen van het woord der openbaring, der Godspraak, bij *gevolgtrekking* uitgebreid tot het woord der schepping. De Here heeft gesproken tot de mens, tot Abraham, tot de profeten; en dat heeft heil bewerkt, een vrede-rijk ontsloten, de zin van een uitverkoren leven bezegeld; *van daaruit* moet nu de profetische geest de schepping als geboren uit dezelfde oorsprong begrijpen: het Wóórd. Hij heeft *gezegd*: gij zijt mijne; daaruit weet ik, dat Hij ook *gezegd* heeft: er zij licht.

De schepping is heil voor zover zij het heil der mensen dient en

het heil, de zegepraal des Heren, in de eeuwige toekomst een steeds-vernieuwde grond en basis heeft te geven. Houden we goed vast:

Woord is gespróken woord, stem in de richting van een ander, die *toegesproken* wordt; daarom komt de *datief*, de derde naamval, zo veelvuldig voor in heel de Schrift, maar vooral in verband met het Woord. De naamval die het schenken, het mededelen, het gemeenschap-zoeken uitdrukt en, als keerzijde aan 's mensen kant, het danken, de overgave, het heenstreven. Het wezen, dat de schepping heeft, *is* niet in haar, maar in de verhouding tot Hem, die haar door het Woord onderhoudt.

3

En God zeide: Adam, waar zijt gij? (Gen. 3:9). -

Toen sprak God alle deze woorden zeggende: Ik ben de Here uw God, die u uit het diensthuis uitgeleid heb (Ex. 20:1). -

In God zal ik het Woord prijzen. -

In de Here zal ik het Woord prijzen (Ps. 56:11). -

God, voortijds vele malen en op velerlei wijzen tot de vaderen gesproken hebbende door de profeten, heeft in deze laatste dagen tot ons *gesproken* door de Zoon (Heb. 1:1). -

Alle vlees is als gras en alle heerlijkheid des mensen als een bloem des velds – het gras verdort, de bloem valt af, maar het Woord van onze God bestaat tot in eeuwigheid (Jes. 40:7v.), d.i. geldt voor altoos, tot in de voleinding der heilige geschiedenis.

Gijlieden zijt nu rein om het woord, dat ik tot u gespróken heb (Joh. 15:3).-

De mens zal bij brood alleen niet leven, maar bij alle woord, dat uit de mond Gods uitgaat (Deut. 8:3; Mat. 4:4). -

Ziet, de dagen komen, spreekt de Heer JHVH dat ik een honger in het land zal zenden; niet een honger naar brood en dorst naar water, maar om te horen de *woorden* van JHVH; en zij zullen zwerven van zee tot zee, van het noorden tot het oosten; zij zullen omlopen om het woord van JHVH te zoeken, maar zij zullen het niet vinden (Amos 8:11v.). -

Ik *zeg* het u eer het geschied is, opdat wanneer het geschied zal zijn, gij geloven moogt, dat Ik het ben (Joh.13:19). -

Indien iemand mijn woorden gehoord en niet geloofd zal hebben, die heeft die hem oordeelt: het woord, dat Ik gesproken heb, dat zal hem oordelen ten laatsten dage (Joh. 12:47v.) -

En *van daaruit* schalt het getuigenis door de ruimte der wereld: aangaande Hem,

die *alle dingen* draagt door het Woord zijner kracht (Heb. 1:3), d.i. zijn groot-machtig, zijn scheppend en bewarend woord.

Van de komende Messias staat er: met de adem Zijner lippen zal hij de goddeloze (die de wereld bederft) doden (Jes. 11:4). -

Door het Woord des Heren zijn de *hemelen* gemaakt en door de Geest zijns monds al hun heer (Ps. 33:6). -

In den beginne was het Woord (Joh. 1:1). -

En God sprak tot mij: Het is geschied (Op. 21:6). -

En hoor daar tussenin, in het midden van de tijd:

- ik heb gehoord, dat de Messias komen zal, als die zal gekomen zijn, die zal ons alles verklaren; Jezus zeide tot haar:

Ik ben het, die met u spréék

(Joh. 4:26).

Zo gaat het door heel de Schrift met een volharding die ons wel wakker schudden móet en een vermoeden in ons wekken kan aangaande de zin van dit goddelijk beraad, dezer neerbuigende genade: het woord, het woord, en weer het woord, aan het begin en aan het einde en in het midden. En voor ons

beslist het midden.

3a

Wij kunnen, als we op de taal van de bijbel willen letten, niet beter doen dan de onderscheidingen laten gelden die daar worden aangegeven, zonder al te zeer en al te voorbarig aan te dringen op een éénheid, die, zo zij al verrijzen mocht voor onze ogen, in elk geval *uit* de veelheid zal opkomen en eerder aan het einde dan aan het begin van ons horen. Wij hebben dan te onderscheiden, wat aan ons geschiedt of geschieden kan in elk komend ogenblik

a het *roepende* woord, het woord der uitverkiezing, waar Abraham het grote voorbeeld van is (Gen. 12:1v.).

b het woord van het *gericht* (dat scheiding maakt, recht zet en richting wijst), waarvan een zeer duidelijk voorbeeld in het neervellen van Ananias (Hand. 5:5) geschreven staat.

c het *helende* woord, dat het machtwoord bij uitstek is en waar een militair eens (Mat. 8:9) met zo schone terughouding over gesproken heeft: 'spreek alleenlijk een woord en mijn knecht zal genezen zijn, want ik ben ook een mens, onder de macht van anderen gesteld, en ik heb onder mij krijgsknechten: en ik zeg tot dezen: ga en hij gaat en tot de anderen: kom en hij komt en tot mijn lijfknecht: doe dat en hij doet het.'

De *éénheid* van roepen, richten en helen kunnen we benaderend – maar we weten ternauwernood wat wij daarmee zeggen – het *scheppend* woord noemen. Het is de uitgang tot de arbeid van Hem, 'die de doden levend maakt en roept de dingen, die niet zijn, alsof zij waren.' Een duizeling bevangt ons zodra wij ons enigermate voorstellen, dat dit scheppende doen een continuüm moet zijn, een gebeuren, dat voortgaat, ons draagt, ons omringt, ons meeneemt naar een onbeschrijfelijke toekomst, ook als wij het niet herkennen en niet kunnen erkennen.

Maar nu is het toch weer zo, dat wij het geestelijk abc in de war sturen, de helderheid schaden en de bescheidenheid verliezen, nodig voor vruchtbaar bijbelgebruik, indien wij vergeten dat dit scheppende ons toch eigenlijk *nooit als zodanig* (om zo te zeggen in reïncultuur) tegemoet treedt, dat het ook op zich zelf nooit als *heilswoord* zich voordoet tenzij wij van de prioriteiten van de Naam uitgaan en *Zijn* heilswoord horen, en bovendien steeds weer tot de aangegeven grondvormen van 'roepen', 'richten' en 'helen', ons begeven, om concreét te leren, waarom het gaat, waarbij ook de volgorde lang niet onverschillig is. Zie: *a*) Ex. 3:4v.; 1 Sam. 3:4v.; Jes. 6:5v.; Jer. 1:6v., Hos. 11:1; Jes. 43:1; Mat. 4:19; Joh. 1:43; Rom. 1:1; Gal. 5:13; Ef. 4:4; 1 Tim. 6:12; 1 Pet. 1:15; *b*) 1 Sam. 2:6: de Here doodt en maakt levend, Hij doet ter helle nederdalen en weder daaruit komen; Deut. 32:39; Jer. 22:29; Zach. 12:1; Mal. 1:1; Hos. 4:6; Heb. 2:1-3; Joh. 12:48; *c*) Jes. 43:11: Ik, Ik ben de Here en er is buiten Mij niemand, die helen kan; Talitha kumi, dochterke, sta op (Mar. 5:41v.); Effatha, wordt geopend (Mar. 7:34v.); maar ook en

vooral: Mens, uwe zonden zijn u vergeven (Luc. 5:20), te vergelijken met Joh. 5:25: de woorden, die Ik tot u spreek, die zijn geest en die zijn leven. –

In de plaats waar tot hen *gezegd* was: gij zijt mijn volk niet, aldáár zullen zij kinderen van de levende God *genaamd* worden (Rom. 9:26). – Want Hij spreekt en het is er, Hij gebiedt en het stáát er (Ps. 33:9).

Bestaan = genoemd worden, aangesproken worden.

‘Gelukkig te prijzen zijn de vrede-stichters, want zij zullen Gods kinderen genaamd worden’ (Mat. 5:9).

(Vgl.: Jes. 32:5; Jes. 53:12; Jes. 52:4; Heb. 11:16; Joh. 2:23; 1 Joh. 3:1).

4

Nu de keerzijde: wat de mens tot mens maakt is volgens de heilige leer niet dat hij een rationeel levend wezen is, maar *dat hij het woord heeft*. Hij is niet eenzaam met de wereld, hij behoeft niet eenzaam te verkeren met de schepping, gelijk in de creatie van het kunstwerk geschiedt. Hem is de taal toebedeeld, de kroon der schepping, de poort tot alle geestelijk verkeer, het venster en het uitzicht naar de dagelijkse en de eeuwige gemeenschap.

Het houdt ook de geslachten bijeen en sticht het gesprek. ‘De *navelstreng* is niet van vlees en bloed, maar van d’oneindige woorden die ons heimelijk verbinden.’ (Zoals Marnix Gijsen het zegt in ‘Het onbegrepen gesprek’).

De taal zelf is uitgezonderd, verkoren en bestemd tot een *dienst*, die alle menselijke werken te boven gaat. Zij bevat de tegelijk mystieke en klare, om niet te zeggen nuchtere logica, die door de wiskunstige logica in haar monarchische gang slechts kan worden verstoord. Zij verraadt het geheim van de niet-eenzaamheid, van het *gij-zeggen*, dat bij de paradijsstaat behoort. De mens spreekt, omdat hij aangesproken wordt. Hij geeft antwoord, hij roept áán God, déze God, wiens Naam wij spellen, wiens deugden wij kennen, wiens daden wij speuren in dit overigens zo vreemde, zo beklemmende leven. Niemand weet hoelang het nog duren zal tot eenmaal al het geschapene zijn mond zal heb-

ben geopend en als vóór-wereld en voor-spelling van het wonder-van-de-eindtijd verstaanbaar worden zal. Het is alsof wij in de bijbel voortdurend verkeren in dit grensgebied en deze wachtestijd.

Te midden van dit gebied en deze tijd staat de mens en *door de gave van het woord* wordt hij betrokken in het leven en de bedoeling des Heren. Tot nog toe hoorden wij, gelijk het behoort, enkel van God in dit geestelijk abc; we hebben misschien al vaak gedacht: waar zal nu eindelijk de mens in weids ornaat zijn intrede doen? Welnu, *hier* is de overgang, hier is zijn plaats, de eerste en de eigenlijke plaats, waarop hij tot de menselijke ere, tot een 'menswaardig bestaan' geroepen wordt en bekwaamd. Hoor, hij spréekt, hij spreekt tot God of tegen God, of aan God voorbij – in elk geval heeft hij krachtens het Woord Gods, reeds door zijn eigen woord te doen met God. Neen, daarvan weet het heidendom niet, dat zijn laatste expressie veeleer vindt in de dans, evenmin het heidendom, dat zijn hoogste vorm vindt in het heroïsch zwijgen onder het Noodlot en daarvan zouden ook wij geen kennis dragen, als de heilige leer ons niet had onderwezen en de Geest ons hart niet overweldigde.

En nu, kwalitatief, is het wederwoord van de beminde, het *ware* mensenwoord waarin hij zich zelf mag zijn en is.

De liefde spreekt, de levende looft uit wederliefde, als antwoord op de Naam, de Openbaring. De Openbaring is de *liefde van de liefhebber*, niet van de beminde; maar het woord, het antwoord (het gebed, de dankzegging en de lof) is de *liefde van de beminde*. Dat de Liefde 'particulier' is, dat zij liefheeft, waar en wanneer zij liefheeft, dat scheidt haar van de 'Alliefde' waarmee de verlichten zo dwepen, maar waarin beide: woord en wederwoord zouden verzinken. Dat de Liefde de uitgang is van de Verborgene, het is intiem-openbaar in het groot geheimenis van het Woord én van het wederwoord, het gebed en de liturgie in het algemeen. Dat de menselijke taal Gods gave is, het lijkt een vroom woord, maar zin en kracht heeft het, als wij mogen uitgaan van deze bepáalde táál der liefde, die 'de vader is van alles wat kind genaamd wordt in hemel en op aarde' (vgl. Ef. 3:15).

4a

Het woord is een *ja-zeggen*, een bevestigen, een bewaren, een beschermen, een presentie en een belofte: waarop het antwoord luidt: ja! schön! gut! amen, zo is het, zo zal het zijn, Hallelu-jah, laat ons loven JHVH. Om Zijn roepen, om Zijn richten, om Zijn helen, om Zijn scheppende uitgang in heel dit gebeuren. Dat God *goed* genoemd wordt, dat is het uiterste van het menselijke woord, hetwelk door alle vagevuren van de aanvechting is gegaan. 'Looft de Here, want *Hij* is goed, want Zijn goedertierenheid duurt in de eeuwen der eeuwen' (Ps. 136:1). – Dat keert in refrein terug als het laatste woord, ook over de gang van de geschiedenis. En het wordt hoog opgedragen in Ps. 118 door het zo verhevigd liturgisch spreken:

'Laat ieder 's Heren goedheid prijzen,
Zijn goedheid duurt in eeuwigheid.
Laat, Israël, uw lofzang rijzen,
Zijn goedheid duurt in eeuwigheid.
Dit is het lied der priesterkoren:
Zijn goedheid duurt in eeuwigheid.
Gij, die de Heer vreest, laat het horen:
Zijn goedheid duurt in eeuwigheid.'

Hoe zouden wij iets gehad hebben aan het bijbels abc, indien wij niet dieper waren neergedoken in de *verwondering* over deze verborgen diepte in dit openbare rijk van het menselijk woord. Wij spreken van vaderland en van moedertaal; maar geen menselijk woord kan zijn laatste zin vinden, tenzij de naam als haar vaderland en het woord als haar moedertaal worde ontdekt.

5

Wij omlijnen deze dingen, *afgezien* daarvan of gij er geloof aan hecht; het is een omschrijving van het taal-bestand der leer, der heilige onderwijzing; en toch raken wij, hoe formeel dan ook en van de buitenkant naderend, aan het *verval* van het mensenvoed, gelijk dit juist in onze tijd van vele kanten ons leven bedreigt. Men kan de heilige Leer niet en masse verlaten, zonder

dat ook het mensenwoord óf verwrongen wordt óf vervaalt, omdat het aan de levende verhouding van het gij-zeggen, aan het ware geheimenis en de echte paradox, het gebed en de lof, het getuigenis en de gelijkenis, de omgang met de naaste in gesprek en brief, zich onttrekt. In consequente filosofie zowel als in consequente zakelijkheid *sterft het godswonder van de taal*. De vervreemding van God, van déze God, moet spraakverwarring, verleugening, gewelddadigheid, overdrijving en uitholling teweegbrengen in dit éne medium des geestes: de taal. Men vlucht in de daad, die weigert rekenschap te geven, men vlucht in het gevoel, en verheft de muziek boven het woord, mede om het geheimenis van de naaste nog te mijden en op een afstand te omzeilen, men vlucht in het begrip, de abstractie, in de cijfers, de statistiek, de slogan, het slagwoord, de afkorting, de krijgskreet, de leus, of – en dat betekent reeds een wending op de weg terug, althans naar de bedoeling: – men vlucht in de witte magie van het kunstwerk, het wonder van het zingende, zelfgenoegzame, volkomen woord. En daarvan moeten we het wel hebben, willen we mensen blijven. Maar men bedenke: het gerichte woord het aansprekende, bindende kan het niet zijn, hoeft het ook niet te zijn. Dat is van een andere orde, nederiger, opener, meer dienend en meer wondbaar. Het is de taal van het hart, antwoord op de roep van Jahve in onze dagen, ‘t is Liefde’s uur’.

5a

Niemand zegge te snel: deze dingen gaan mij niet aan; want ze behoren bij het abc. Het gaat de kerk aan, wat er gezegd wordt in de wereld. Om de inhoud daarvan natuurlijk! maar reeds eerder, formeel en fundamenteel, raakt alles wat in de wereld-van-het-woord zich *roert zijdelings aan de opdracht van de kerk*, te ‘lehen’ en te ‘lernen’. Wij weten welk een enorme suggestieve macht, nog afgezien van de terreur, aan propaganda kan eigen zijn. Wij weten nu dat de taal heel het volk is en dat de Europese volken door het woord der Schrift tot de wezensvorm van een volk zijn opgerezen.

Slechts door de *levende betrekking tot de Heer der kerk kan de taal der kerk leven en levend blijven*; alleen een gedurige ontvankelijkheid

voor het heilswoord, dat roepend, richtend, helend uitgegaan is over de wereld (en in deze orde en geleding ten slotte het (in letterlijke zin) – scheppende woord blijkt) zal ons lezen, leren en leven kunnen houden in zuivere banen; de kerk heeft haar eigen woordenschat, die men moet leren; maar niet daarom alleen gaan haar alle lotgevallen van het woord aan; ze is geen sekte of loge, ze is een publieke zaak en is uitgezonden onder de volken met als eerste medium, wapen en balsem: het wóórd. De prediking, de belijdenis, het gebed, het dogma, de sacramentele formule, het lied, het algemeen onderricht, het pastoraal gesprek, de catechese, de glossolie (het spreken in tongen), het extatisch getuigenis, het is alles in eminente zin een *werk* der taal. En het is alles tezamen vermetelheid en zelfverheffing, als het *niet* verstaan mag worden als *antwoord* en weerglans van het Woord van God, en als het zich bij alle verwantschap, niet klaar onderscheiden kan van wat er overigens in de wereld pleegt te worden gezegd of wat in een bepaalde tijd een bovendrijvende stroming belieft te verkondigen. Het gaat ons zeer ter harte of de bare onzin zich breed zal maken – want inderdaad stort het losgeslagen woord tot de waanzin neer – en b.v. verkondigen zal: ‘macht gaat voor recht!’, ‘de mens zij een roofdier’ of dichten zal: ‘Oost is Oost en West is West en nimmer zullen die twee samenkomen’, of leren zal (in vragen van het huwelijk): ‘waarachtigheid gaat boven trouw’ – want het is onlogisch en onhoudbaar niet alleen, maar het is zoals het is, *omdat* er scheef geantwoord werd op het Woord, omdat de menselijke woord-wereld reeds lang tevoren verwrongen was door een heimelijke vertwijfeling, omdat de gave-van-het-woord werd misbruikt en de glans van zijn immanente orde gedooft.

Wie het Woord hoort, die stort, ja, in de lichtafgrond van het mysterie, maar hij wordt zeker weggerukt uit de poel van gebazel en gebral en staat in de *stilte* en richt zich op, nu voluit, om te luisteren haar het ‘diepedoken woord, zo zoet.’

5b

De stilte, hier bedoeld, is niet een natuurlijk gegeven. Ze is veel-
eer een interval, een cesuur van het Woord. Soms ben ik wel

eens bang, dat al die nadruk op het woord extra aanleiding zal geven tot het verjagen van de stilte, ook van de goede, de levende, de geschapen stilte. Tegenover het gevaar, dat we de stilte-an-sich opvijzelen tot een mysterie, staat het gevaar dat we op onze vlucht voor de stilte, die op een gegeven ogenblik (inderdaad: gegeven) de *goede stilte* kan worden, in woorden (al zouden het vrome woorden zijn) ons immuun laten maken voor de bevinding van Gods tegenwoordig spreken, dat onze stilte verbreekt, om het stil-zijn te herstellen dat zich opent voor de toewending van Zijn aangezicht (d.i. Zijn gerichte nabijheid). Men spreke niet voorbarig van ‘mystiek’ – het gaat om de schepende pauzen in het gewone leven, in de dagelijkse bedoening, in de intermitterende eenzaamheden van het bestaan. Men kan het eenvoudig ‘gebed’ noemen, maar dan als samenspraak met stilten en tot stilte en dan vooral ‘terwijl wij wandelen met God’ (Gen. 5:22, Gen.17:1) en zelfs in de letterlijke zin ‘over straat gaan’.

Wat ik bedoel, heeft de dichter Van der Graft gezegd:

Zolang er nog ergens iemand bestaat,
Met wie ik, als mens, kan spreken,
Vind ik wel een stilte midden op straat,
Een stilte die niet kan breken.
Een kostbare stilte van zuiver glas
Dat ik zelf met mijn stem heb geslepen.
Als ik er niet was en mijn stem er niet was
Had niemand die stilte begrepen.
Maar als Hij er niet was en Zijn stem was er niet,
Dan was er van stilte geen sprake,
Alleen maar van zwijgen, zo hard als graniet,
En dat kan je doodeenzaam maken.
Maar de stilte – dat is een tweestemmig lied
Waarin God en de mens elkaar raken.

6

Wat heeft de mens also geantwoord op de Aanspraak Gods?
En Kaïn zeide: ben ik mijns broeders hoeder? (Gen. 4:9). –

En zij zeiden: kom aan, laat ons voor ons een stad bouwen en een toren, welks opperste aan de hemel zij (Gen. 11:4). –

Zij zeiden: laat ons hunne banden verscheuren en hunne touwen van ons werpen (Ps. 2:3). –

En Abraham zeide, en Mozes en de jonge Samuël: zie, hier ben ik. –

En Maria zeide: zie, de dienstmaagd des Heren, mij geschiede naar Uw woord (Luc. 1:38).

De Geest en de bruid *zeggen*: kom! en die het hoort zegge kom – Amen, ja, kom Here Jezus (Op. 22:17,20).

Ziet ge, dat is het laatste geluid aan deze zijde van de doodsgrenzen; zoals het Woord Gods een Jawoord is, zo is het mensenwoord van de oprechte een ja-zeggend antwoord. Dat is wat in de bijbel ook *geloof* genoemd wordt, zoals in het verhaal van Maria's verwachting gezegd wordt door Elisabeth: en zalig is zij die gelóófd heeft, want de dingen die haar van de Here gezegd zijn, zullen volbracht worden (Luc. 1:45). Aan de discipelen wordt allereerst gevraagd: wie zèggen de mensen, dat ik, de Zoon des mensen ben... maar *gij*, wie zegt *gij*, dat ik ben? (Mat. 16:15).

Het zal duidelijk zijn, dat in zulk 'zeggen' de daad ligt ingevouwen, gereed om uit te breken. Zulk zeggen is ontdekken: 'Gij zijt het die ons gezocht hebt in onze stomheid.' Zulk een zeggen is de echo van de proclamatie van God over het mensenleven in alle dimensies. Zulk 'zeggen' moet echter op zijn wijze even riskant zijn en weerloos op zich zelf als alle mensenwoorden. Het is evenwel gekwalificeerd van hogerhand: 'Voorwaar ik zeg u: vlees en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar mijn Vader, die in de hemelen is' (Mat. 16:17).

Zo luidt de approbatie van de Zoon des mensen op dit 'zeggen'! Geloven is *belijden* met hart en *mond*. Belijden is de oerdaad, waaruit de daden der gerechtigheid en der liefde spruiten.

Wie deze orde verstoort, die heeft niet alleen een leger 'teksten' tegen zich, maar de grondstructuur der Schrift staat tegen hem op als tegen een verkrachter en verderver van het heilgeheim des woords, als tegen een ongeroepen, ongewijd activist, en het is er verre vandaan, dat juist hij een 'dader des woords' (Jac. 1:22) zou zijn.

En toch – het is vreemd, men kan het niet ten einde toe uitleggen – zegt de bijbel reeds in zijn grondstructuur, dus omdat volgens zijn getuigenis God nu eenmaal *zo* is, als in de Naam, de deugden, de daden blijkt, dat de roeping van de mens in de daád gelegen is. God spreekt in de werkelijkheid, de mens antwoordt in de werkelijkheid. Evenzo: Gods woord gaat voorop, de belijdenis van de mens gaat voorop. En zoals God spreekt in de werkelijkheid, maar aldus dat het verder reikt dan de rijkste werkelijkheid, zo spreekt de gelovige in de werkelijkheid, doch aldus dat het verder reikt dan zijn eigen armzalige werkelijkheid: *hij zegt altijd meer dan hij is*. En zo behoort het. Zijn geloof is bij de daad vooruit; en het kan niet anders zijn. ‘Omdat wij nu dezelfde Geest des geloofs hebben, gelijk er geschreven is: ik heb geloofd, daarom heb ik gesproken – zo geloven wij ook, daarom spreken wij ook’ (2 Cor. 4:13). Dan komen de daden, eenvoudig omdat het leven zelf, ook het geestelijk leven, *bestaat uit daden* – maar aan het einde, ja, dan zal het al heel mooi zijn, als wij op onze manier kunnen zeggen: ik heb de goede strijd gestreden, ik heb de loop geëindigd, ik heb *het gelóof behouden* (2 Tim. 4:7). Het is blijkbaar de allergeweldigste prestatie te midden van de gewelddadigheden die ons wedervaren, en bij de armoe van onze eigen daden te blijven geloven, te blijven zeggen, te blijven belijden.

Waarlijk, dan en dáárin draagt het mensenwoord de gelijkenis van het eeuwig, onaantastbaar Godswoord. ‘Het geloof behouden’, dat betekent ook: ten einde toe zich hechten aan het woord-van-elders, dat geschied is en dat geldig blijft in de komende eeuwen.

‘Alle vlees is als gras en de heerlijkheid van de mens als een bloem op het veld... maar het Woord van onze God houdt eeuwig stand’ (Jes. 40:8).

9. WEG

1

Hoe verhouden zich nu de daden en het woord Gods? Ze zijn niet te scheiden; het woord gaat voorop en de daad illustreert het woord; of ook de daad gaat voorop en het woord belicht de daad. De daden Gods zijn als *ingesloten* door de verkondiging Zijner deugden (in de belofte en in de profetie, in de proclamatie en in de vermaning). Vraagt men of er volgens het abc dan een volkomen evenwicht bestaat, dan moet het antwoord luiden: neen; er is een beslissend *overwicht* van het *vóórgaande* woord boven het volgende woord. De belofte is meer beslissend dan de vermaning; de belofte houdt zelfs niet op als het voorzegde gekomen is. Het vooruit-verkondigen strekte zich ook uit tot vertroosting van degenen die vóór de komst van het feit, vóór het doorbreken van de daad, in verwachting leefden.

‘Nu zeg ik het u, eer het geschied is, opdat wanneer het geschied is, gij geloven moogt, *dat Ik het ben*’ (Joh. 13:19). Het gaat erom God, déze God, te geloven op Zijn wóórd. Het komt erop aan, dat wij in ‘de voetstappen des geloofs van onze vader Abraham wandelen’ (Rom. 4:12), al is het dat de vervulling gekomen is en in de verwachting, dat ook wij de ‘tekenen’ niet behoeven te ontberen, die in zijn leven het geloof ondersteunden. Het taal-eigen wijst uit en voor een gezond taalgevoel spreekt het vanzelf, dat wij niet geloven in de daden des Heren, maar in het Woord; en in de daden zoals ze ons door het Woord worden verkondigd.

2

Intussen geldt deze omschrijving de verhouding van Gods woord en Zijn daden voor óns, dus naar de wijze, waarop wij die vatten, ook en met name in het persoonlijk, geestelijk leven. De bijbel heeft echter een *oerwoord*, een grondterm, waar meestal

weinig op gelet wordt en die juist iets kenmerkends van de heilige leer uitdrukt en opnieuw haar antiheidens karakter onderstreept – wij bedoelen het woord: *Weg*. De weg Gods of de wegen Gods, daarvan wordt met zo grote klem en voorliefde gesproken, omdat feit en zin, woord en daad, belofte en gebeuren en wederom belofte, omdat de *éénheid* van Gods daad-als-woord en van Gods woord-als-daad daarin volkomen aan de dag treedt. Wij kunnen het ook zo zeggen: het heilgeheim der *geschiedenis*, de geschiedenis als heilgeheim wordt door dit woordteken aangeduid: de weg Gods. Kennis aangaande God sluit altijd in: vertrouwen aangaande Zijn wegen. Beter gezegd: slechts door de kennis van Zijn wegen, komen wij tot de kennis van de levende God, gelijk Hij gaat door de wereld.

3

Er leeft in ons een ondoofbaar vermoeden, dat, hoe kort ook, een ‘eeuwig’ moment het goede heeft geheerst op aarde, omdat het kwade slechts gedacht kan worden als ontkenning van het goede. Toen is de weg der mensheid begonnen, ‘de weg van alle vlees’. Is deze alleen omgeven door een stilstaand Wezen, die het alles laat gebeuren, of heeft God ook deel aan ons leed, aan de wég van ons bestaan, aan de *tijd* waarin wij moeten gaan? Het heidendom, vooral waar het zich sublimeert tot een wijsgerige wereldbeschouwing, moet deze vraag negeren, moet ten slotte zelfs leren: in den beginne was de chaos! verstrengeld liggen van de aanvang af in een verwilderd evenwicht en gelijkmatige wisseling goed en kwaad, leven en dood. Uit het kwaad komt het goed, uit de dood het leven, en ook omgekeerd, er is geen vóórslag van het een voor het ander. Wij, die ons willen laten onderrichten door de heilige leer en het bijbels bestek willen leren spellen, zeggen: neen, dat kan niet wáár zijn, zo zeker als de *Hére* de Godheid is.

Het echte is vóór het onechte, het ware vóór het verkeerde, het recht vóór het onrecht, het leven vóór de dood, niet alleen in eeuwige zin, maar *ook in tijdsorde*. Wij kunnen deze wiskundige lijn, zo smal, zo ijl, zo bijna-niet-zijnde niet terugvinden in de werkelijkheid. En *dat* er zoiets als waarheid en recht in eeuwige geldigheid bestaat – we kunnen het alleen weten uit en door en in de

Naam, de Openbaring, de presentie Gods. En wannéér wij het weten, brandt de begeerte los naar het tijdeloze rijk van de vrede. Als wij blijven op onze plaats en *de beker van de tijd* uitdrinken in gehoorzaamheid, dan is het omdat wij Gods woord horen in de tijd, Gods daad en Zijn teken zien in de tijd, bovenal omdat wij iets leren verstaan van de weg Gods. Wat wij als 'geschiedenis' aanschouwen, het schijnt een breken van golvenreven, een waaien van vrije passaten zonder doel, een schrijven van de geweldigste dingen in het zánd, ja, met blóédsporen, die niettemin alle worden uitgewist. En *ná* een beetje echtheid komt een zee van leugen, *ná* een schemer van recht een chaos van ongerechtigheid, *ná* alle leven en cultuur en droom de dood; wat baat ons dan het principiële inzicht: dat het ware logisch *voor* het verkeerde is, wanneer praktisch het verkeerde *dáárin* zijn bestand viert, dat het in de tijdsorde de langste adem heeft en zich te goed doet naar de regel: wie het laatst lacht, lacht het best? *En daarbij zijn we dan zo gruwelijk alleen!* want *wij* hebben alleen geschiedenis, niet de dieren en niet de engelen. Alleen waar een begin en einde is, daar kan iets geschieden dat geschiedenis heten kan. Het Woord valt hier of daar, de daden Gods zijn geschied incidenteel, toen en toen. En de ruimten daartussen? Daar zijn *wij* en lijden ons leven meer dan het te leiden, daar zijn wij in het tohoewabohoe van duistere mogelijkheden. Worden daarin alleen de daden Gods gesteld los van elkaar, hier en daar en ginds? Valt er alleen hier en daar en ginds een Godswoord op de aarde? Of is er een verbinding der ogenblikken, een baan en een doel, waarvan wij kunnen weten tot onze troost? De dieren en de engelen hebben geen geschiedenis,

maar God heeft een geschiedenis.

En de mens, die daarvan weten mag, behoeft nimmer eenzaam te zijn, ook niet bij het lachen der goddelozen, en al lachten zij allen sámen en al zouden zij naar onze ervaring waarlijk het laatst lachen, het kan niet de beste vorm van zegepraal zijn.

Daarom leren wij in de heilige leer dit woord spellen: *de weg*.

O Here, Uw weg is in het heiligdom openbaar (Ps. 77:14). -

Maak mij levend door Uwe wegen (Ps. 119:37). -

De Here bezat mij (de wijsheid) in het beginsel van Zijn weg (Spr. 8:22). -

Gods weg is volmaakt (2 Sam. 22:31; Ps. 18:31). -

Wij hebben U verwacht in de weg Uwer gerichten (Jes. 26:8). -

Uwe wegen zijn niet Mijne wegen, spreekt de Here, want gelijk de hemelen hoger zijn dan de aarde, alzo zijn Mijne wegen hoger dan uwe wegen (Jes. 55:8v.). -

Bereidt de weg des Heren, maakt recht in de wildernis een baan voor onze God (Jes. 40:3). -

Des Heren weg is in wervelwind en in storm en de wolken zijn het stof Zijner voeten. Hij scheldt de zee..., de bergen beven voor Hem en de aarde heft zich op voor Zijn aangezicht, ook de wereld en allen, die daarin wonen (Nah. 1:3v.). -

O, diepte des rijkdoms, beide der wijsheid en der kennis Gods, hoe ondoorzoekelijk zijn Zijne oordelen en hoe onnaspeurlijk Zijne wegen (Rom. 11:33). -

En die op de troon zat sprak tot mij: *Het is geschied*, Ik ben de Alfa en de Omega, het Begin en het Einde (Op. 21:6). -

De volken zullen zingen van de wegen des Heren (Ps. 138:5). -

De godsdienstwetenschap zegt – en het klinkt zo oneerbiedig en het is toch diep-waar – JHVVH is een *Trekgod*, een Leider van nomaden. Als we goed vasthouden, dat dit behoort tot Zijn Naam, Zijn Openbaring op de aarde, als we ons goed herinneren, dat bij die Naam de bijvoeglijke naamwoorden van Zijn Deugden behoren: gerechtigheid en barmhartigheid, wijsheid en geduld, en als we wel in het oog houden, dat dit bepaalde, deze gestalte en dit bijzondere doen niet in het minst strijden met Zijn Almacht, Alomtegenwoordigheid en Alwetendheid – dan wordt ook deze omschrijving: Trekgod ons een betuiging, hoe de weg der kennis loopt: nl. van de kennis van Gods *Weg* naar de kennis van Zijn wezenlijke godheid en niet omgekeerd. Er zijn graden in de tegenwoordigheid Gods; bij een stervende is Hij anders dan bij een jong wezen dat zijn lente viert nabij. Hij is anders

tegenwoordig in de geschiedenis dan in de natuur, anders in de wereld dan in de kerk, anders in het woord dan in het teken, maar ook

vandaag anders dan in vroeger eeuwen.

Daarom trok de Ark mee met Israëls leger, daarom mogen de draagstangen niet verwijderd worden uit deze reizende godstroon, daarom is er van meetaf in Kanaän, als het volk tot gevestigde stand gekomen is, tussen de God-Leider en Baäl de god-van-de-akker, spanning, wrijving, strijd ten slotte op leven en dood. Wie niet op de een of andere wijze nomade is, letterlijk of geestelijk, die versuft onder de zwoele bekoring van het bestaande, van de kringloop der natuur en het rad der geboorte, die weet geen weg. God, JHVH, heeft een weg, en schept zich ruimte en maakt, zelf mede-reizende naar de eeuwige stad, zijn mensen tot mede-reizigers met *Hem*, tot trekker, maar geen avonturier, niet honkvast, wél trouw, trouw aan het doel, gehoorzaam aan het woord, schouwende op de daden des Heren. Want deze Onrustige, die onrustig zich beweegt ondanks Zijn eigen eeuwige wezensvrede, weet wat Hij wil in het tumult der vrij-gevochtenen. Zo mogen en moeten we dus op de vraag: is er dan geen verbinding der ogenblikken? hebben de dieren en de engelen geen geschiedenis in onderscheiding van de mens als het enige wezen dat geschiedenis heeft, antwoorden: Jahve heeft een geschiedenis. Hij maakt geschiedenis voor ons en met ons. Zijn hoop is onze hoop, Zijn goddelijkheid is medemenselijkheid. Dat betekent: God is zelf in de akte van zijn Zijn, geschiedenis. Ook dat ligt besloten in de naam 'Immanuël', 'met ons gaat God mee'.

5

De huiveringwekkende realiteit van de geschiedenis hangt aan de éénheid van Godswoord en Godsdaad, van heilswoord en heilsfeit. De natuur in haar donkerste gebieden is zó werkelijk niet, de natuur kent geen hemel en geen hel. Hemel en hel, ontbloeien, verwelking, bevestiging, vernietiging, vrede en onvrede zijn eindpunten niet van natuurbestaan maar van historisch leven.

De *verrukkelijke* realiteit der geschiedenis wordt openbaar in het Rijk Gods, dat opwast op de velden van de geschiedenis of over de velden der geschiedenis zich komt uitstorten en verbreiden. Een 'eeuwige wederkeer' zou nimmer iets nieuws kunnen voortbrengen; geen schakel van reïncarnaties kan de ernst van de doelgerichte geschiedenis vervangen. Mensen met ondoofbare *herinnering* gaan in de geschiedenis; *volken* hebben, 'maken' en ondergaan geschiedenis. Het zegel der concrete geschiedenis is de *politiek*, de worsteling om het recht in de gemeenschap, de lange weg, die dáárom alleen geen waanzin is, omdat God een Weg heeft over de *aarde*, omdat de Náám, de openbaring, Cyrus en Keizer Augustus en Pontius Pilatus in dienst neemt. En is de Tegen-Messias, de Antichrist ten slotte een politieke gestalte, een wereldbeheersende figuur, de Messias, de Christus is het niet minder, ja, de tégen-kandidaat zou zich niet zo breed maken, indien niet langs de *weg* Gods de Messias zeer beslist schreed naar de wereldtroon. Ook hier gaat het woord voorop; het wordt ons verkondigd, het wordt ons geleerd: maar van daaruit krijgt dan toch de historie voor het geloof deze diepgang, deze huiveringwekkende en verrukkelijke realiteit.

5a

Hoor eens dit aanbiddingslied van Habakuk (Hab. 3:3) op Sigjonoth, naar de 'wijze der razenden':

'God kwam van Theman en de Heilige van de berg Paran; Sela (= Aanbidding!). Zijne heerlijkheid overdekte de hemelen en het aardrijk was vervuld van Zijn glorie; voor Zijn Aangezicht ging de pestilentie, en de vurige kool *ging in Zijn voetspoor henen*. – Hij stond en mat het land, Hij zag toe en ontbindt de volkstammen der wereld, – reeds bersten de eeuwige bergen, reeds hebben de heuvelen van de oertijd zich gebogen, de gangen der eeuw zijn Zijn gangen... Gij hebt de rivieren der aarde gekloofd, de bergen zagen u en leden smart; de waterstroom stort neer, de afgrond geeft zijn stem... De zon strekt hare handen in de hoogte en de maan blijft in haar huis stilstaan, om licht te maken varen Uwe pijlen, om glans te verspreiden de bliksem van Uw speer. *Met gramschap schrijdt Gij over de aarde, in toorn gaat Gij volkeren*

dorsen, Gij toogt uit om Uw volk te bevrijden, tot vrijheid voor uw gezalfde... Gij doorboort met zijn eigen lans en de aanvoerder van de manschap; zij stormen aan, om ons te doen verstuiven; hun jubel is deze, dat zij de armen in het geheim kunnen opeten. Daar betreedt Gij met uw paarden de zee, in de branding der grote wateren. – Dat vernam ik en mijn lichaam beefde, en mijn lippen sidderden onder mijn kreet...’ –

Of, laat ons dit horen, dit innige gesprek (Ex. 33:11v.v.); het bevat ‘leer’ over de Weg:

‘En de Here sprak tot Mozes aangezicht aan aangezicht gelijk een man met zijn vriend spreekt... en Mozes zeide tot de Here: zie, Gij zegt tot mij: voer dit volk óp, maar Gij laat mij niet weten, wie Gij mèt mij zenden zult en Gij hebt toch tot mij gezegd: Ik ken u bij name! en ook: Gij hebt genade gevonden in Mijn ogen! – Nu dan, ik bid, indien ik genade gevonden heb in Uwe ogen, zo laat mij nu *Uw weg* weten, en ik zal U kennen, opdat ik genade vinde in Uw ogen; en zie aan, dat deze stam Uw volk is. – Hij dan zeide: zou Mijn Aangezicht moeten *medegaan*, om u gerust te stellen? Toen zeide hij tot Hem: Indien Uw Aangezicht niet medegaan zal, doe ons van hier niet optrekken.’ –

6

Het karakter van *weerloosheid* en *onmacht* draagt in deze wereld de edelste verschijningen. Gods Weg ‘kent’ echter de rechtvaardige, de arme, de wees, de weduwe, het recht, de afgesneden zaak, de hoop der ellendigen, de tortelduif (Ps. 74:19), de oogappel (Ps. 17:8; Zach. 2:8). – Woord en Daad strekken naar het Einde, strekken ook tot bescherming en bewaring en bevrijding van deze onmachtige mensen en weerloze verwachtingen. Het blote feit, om zo te zeggen, van Gods bestaan, bestand en bestendigheid (als déze God, wiens deugden wij kennen in de Naam, door de heilige leer) belicht niet alleen de geschiedenis, maar verándert haar. Er is niet slechts een spreken, niet slechts een doen, maar een woorddaad en een daadwoord, dat een *baan* beschrijft dwars over de aarde, een arbeid doet, een werk volvoert, een werk evenredig aan gewicht, ja, meer dan evenredig aan de schepping in den beginne. Het is de schepping van het Einde,

van de Sabbat, door de gang van de Gezalfde (Ps. 89:52). Er staan goddelijke voetstappen, die in het gebeuren een eigen Gebeuren aangeven en waarmerken.

6a

Nog eens: - want hier is het nog klaarder dan elders in de heilige leer - ook deze Weg verstaan wij alleen recht van uit het *Midden*, van uit de plaats waar Jahve voor Zijn naam een gedachtenis gesticht heeft (Ex. 20:24); waar Zijn spoor in de geschiedenis staat, waar Zijn bijzondere weg een eigen bedding heeft gegraven in het volksbestaan. Het zijn knooppunten, die niemand ooit geheel kan vergeten, niet zozeer omdat een heilig verleden hen omzweeft, maar omdat van daaruit de 'Weg' verder liep en een toekomst opende voor de mensen. Het zijn middens en media. Ze spreken midden in de tijd, dat God 'heilig' is (d.i. anders dan de wereld en de goden). Ten slotte worden we uitgenodigd de gedachtenis vast te houden aan het beslissend midden (2 Tim. 2:8) en Jezus' leven te vieren als het allerheiligst verleden en de allerheiligste toekomst. 'Doe dat tot mijn gedachtenis' (Luc. 22:19; 1 Cor. 11:24) en 'dan verkondigt ge de dood des Heren met het oog op Zijn toekomst' (1 Cor. 11:26; Op. 3:20). In Hem woont de volheid der Godheid lichamelijk, in Hem gaat de Here in het vlees ónze weg en het is toch bij uitnemendheid *Zijn Weg*. De Naam in de vernedering, in de 'benedenste delen der aarde', in 'gelijkheid van zondig vlees' verschenen, heet zélf de Weg. En dan staat Weg parallel met Waarheid en met Leven. 'Ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven.' Er staan reeds voetstappen op de aarde die nimmer worden uitgewist. Het is daar waar God, déze God ons leven en ons sterven op Zich genomen heeft, waar Hij met ons is lotgemeen geworden tot in de buitenste duisternis. Zien wij vanuit Jezus Christus terug naar het O.T., dan wordt dit eerst recht *levend* als getuigenis van de God die voor en na een weg gaat over de aarde, zodat Hij met het Einde zijn wérk voleinden zal en heerlijk wezen in al Zijn heiligen en in de wereld mede.

Men zal vragen: Wat is dan de eigenlijke bedoeling van de eigen weg Gods in de wereld? Hij onderstelt altijd het kwaad en de ellende (die niet kunnen maar ook niet mogen verklaard worden). De Hebreeuwse stam, waarvan de woorden: verlossing, heil, uitredden, in de Statenvertaling zijn afgeleid, betekent: *ruimte maken, ruimte scheppen, ruimte bevestigen*, namelijk voor de mensenkinderen die in de engte zijn, in de benauwenis, in angst, in doodsangst. De beste weergave is: bevrijden en bevrijding. Zo stelt Buber, waar de oude vertalingen ‘heil’ zetten, consequent: vrijheid. Dit kan aanleiding geven tot een vervlakking door de te algemene strekking van de notie: vrijheid. Daarom moet in ‘vrijheid’ meegedacht worden – de diepte van benauwenis, bedreiging, dood, de hele wereld van de donkere machten – als tekenen van het vergaan, als poorten van de hel, ‘de scheool’, de onderwereld, het schimmenrijk, het niet-leven. Daarbij maakt het bijbels abc geen scheiding tussen persoonlijke nood of volksnood, tussen geestelijke en lichamelijke benauwenis, het gaat ten slotte om de mens in zijn bestaansverkommering en om deze God die ‘bevrijdingen werkt in het midden van de aarde’ (Ps. 74:12). ‘De profundis’ (= uit de diepten, Ps. 130:1) gaat de stem op van de aarde, omdat de mens niet bestemd is afgesneden te worden van het leven, van de ruimte, van de mogelijkheden voor het ‘aangezicht’ (de gerichte tegenwoordigheid van Jahve (b.v. Jes. 14:7 en 9)) te leven; dat zou de godverlatenheid zijn. Jahve is de Bevrijder, Hij schept het heil, d.i. de ruimte om voor Zijn aangezicht te leven. Maar zo maakt Jahve ook de aarde tot een land des levens (Ps. 27:13; Jes. 38:11), door vrij baan te maken voor de ontrenten en geknechten. Hij heeft – en dit is de stuwung in de wereldgeschiedenis – een twist met de rechtschennende heersers (Jes. 11:4; Ez. 34:22). God is een rechter der volken. Dat is niet allereerst die hen vonnis wijst, maar die hen recht verschaft (Ri. 6:14,15; 8:22,23; 1 Sam. 8:5,6,20; 1 Sam. 11:13). God zal Koning zijn. Dat is: als Hij door de bevrijding de machten-van-de-diepte op hun plaats heeft gezet, zal Hij de geschie-

denis tot vrede geleid hebben, zoals Hij in den beginne de natuur gesticht en geordend heeft. 'En Hij zag dat het goed was' (Gen. 1:31; Op. 21:5). Jezus, *Jehoshua*, deze naam betekent *Bevrijder*, want Hij zal zijn volk kennis van hun bevrijding geven in de kwijtschelding van hun zonden (Luc. 1:77). 'Staat dan in de vrijheid met welke Christus ons heeft vrijgemaakt' (Gal. 5:1). 'Gij zijt verzegeld tot de dag der bevrijding' (Ef. 4:30). Naar dit einde zien wij de weg Gods gaan. Dat is wat wij, in het geloof, begrijpen van de geschiedenis.

8

Maar, let nu hierop: er wordt in de heilige leer ook op een andere wijze over 'Gods Weg' gesproken, namelijk als *synoniem met: de vervulling van Godsgeboden*. 'Here, maak mij Uwe wegen bekend' (Ps. 25:4) d.w.z. de wegen waarop ik gaan moet om U welbehagelijk te zijn. Het zijn dan niet allereerst mijn wegen, hoewel het mijn daden zijn. En als zij 'Gods wegen' heten, staan ze ook niet onverbonden met Gods Weg in de bovenbesproken zin: van de gang die in en tegen en tot het einde van de geschiedenis streeft, betekenen zij een *deelname* aan het Midden der vervulling.

'Hij zal de zachtmoedigen Zijn wegen leren' (Ps. 25:9). -

'Leer mij, Here, uw weg; ik zal in Uw waarheid wandelen; verenig mijn hart tot de vreze van Uw Naam' (Ps. 86:11). -

'Ik ben vrolijk in de weg van uw getuigenissen meer dan over alle rijkdom' (Ps. 119:14). -

'Zij hebben Mijn wegen niet gekend' (Hebr. 3:10 citaat naar Ps. 95). -

En in het boek Handelingen der apostelen gaat 'de weg des Heren' betekenen de leer, d.i. de verkondiging aangaande Christus, het leven der gemeente van Christus, kortom: wij zouden zeggen: het *christendom* (indien we dit woord nog gebruiken kunnen zonder misverstand te wekken) als menselijke historie.

Hand. 18:25v. over Apollos: deze was in de weg des Heren onderwezen (n.b. 'wetende alleen van de doop van Johannes') - en als hem Aquila en Priscilla gehoord hadden, namen zij hem tot zich en legden hem de *weg Gods* dieper en scherper (S.V. bescheidenlijker) uit. En Saulus vervolgt degenen die 'van die

weg' (d.i. van dat geloof, van die sekte) waren (Hand. 9:2) – en te Efeze beginnen de synagogen kwaad te spreken 'van de weg' (Hand. 19:9) en later ontstaat er geen kleine beroering 'vanwege de weg' (19:23), the way of life.

De weg, dat is: de heilige geschiedenis als Góds geschiedenis; daaraan beantwoordt, daarmee staat in een geheimzinnig verband... 'onze weg', d.i. de gang van belijdenis en daad der gemeente in de wereld onopvallend, doorkruist en toch authentiek. Het kan onmogelijk toevallig hetzelfde woord zijn; Gods Weg en onze weg komen overeen; is Gods Weg ten slotte beschreven met de werkwoordsvormen (uit het Apostolicum): ontvangen, geboren, geleden, gekruisigd, gestorven, begraven, *nedergedaald* – *opgestaan*, opgevaren, zittende, komende, dan zal 'onze weg' dezelfde baan beschrijven: van de 'staat der vernedering' tot de 'staat der verhoging', een lijden en doen, naar mensenmaat.

'Wij hebben daarom altijd goeden moed' (2 Cor. 5:6,8). Want zo zal het met heel de schepping zijn, vernederd, verhoogd!

De heilige geschiedenis omsluit de wereldgeschiedenis! omdat zij als doorbreking van de 'eeuwige wederkeer', het wegeloze gebeuren, de kringloop der dingen, JHVH als de Godheid openbaart en zijn Godheid in zijn deugden, en in Zijn adellijke gang. En nu moeten we nog even op het begrip van de heilige geschiedenis terugkomen. Met die term wil gezegd zijn: niet de wereldgeschiedenis als zodanig, noch de kerkgeschiedenis als zodanig is het veld van Gods daden. En nog minder de natuur zoals ze reilt en zeilt. Het Oude Testament heeft dan ook *verschillende* woorden voor de 'werken' Gods in de schepping en voor Zijn 'daden' in de geschiedenis, waar Hij voor Zijn Naam een gedachtenis sticht. Dat bijzondere Hebreeuwse woord voor 'daad' betekent, dat Gods gezindheid zich binnenste buiten keert, zodat men aan Zijn 'daad' Hem kan kennen en herkennen, heel anders dan aan Zijn 'werken'.

In bijzondere momenten blijkt het, dat Zijn hart zich in deze of gene daad van hulp en heil doorzet. Dan zijn *voornemen* en *daad* niet slechts dicht bij elkaar, maar ident. Hij is 'groots in Zijn voornemen en machtig (bezig in de daad) in de verwerkelijking' (Jer. 32:19). Dat staat parallel, omdat het synoniemen zijn.

In de *werken* kan men God *niet* ontmoeten, in de geschiedenis is slechts hier en daar een gebeuren gekwalificeerd als Zijn daad. De mensen die zeggen: ‘God is alles’ of ‘God wil alles’ of ‘God doet alles’, spreken over een ander, miskennen de Naam, heffen de notie van Zijn deugden op en, omdat zij zo algemeen en zo ondoordacht spreken, verstoren zij de heilzame kennis van Zijn weg. Daar komt bij, dat zij een continuïteit postuleren, die van ons uit nu juist niet zichtbaar kan zijn. Wij kunnen alleen van ‘Weg’ spreken, voor zover tussen het ene gekwalificeerde moment en het andere een verwantschap is. Want de daden Gods bedoelen de vrijheid van het schepsel, stellen Zijn goedheid in het licht, Zijn verzet tegen alle tirannen, en de uitkomsten die Hij geeft aan alle verdrukten. Gods daden zijn de voetstappen van de Gezalfde (Ps. 89:52; Ps. 85:14). Hij is de Voortrekker, de Pionier, de Melek, de Hertog, Wiens voetstappen men kan en mag volgen (Ex. 11:8; 1 Kon. 20:10) tot in het rijk waar ‘goeder-tierenheid en trouw elkaar ontmoeten, de gerechtigheid en de vrede elkander kussen’ (Ps. 85:11). Zo onderscheidt Hij zich *in* de wereld *van* de wereld, zo zet Hij zich af tegen alles wat gebeurt en alles wat gedaan wordt in de wereldgeschiedenis en niet zelden merkt de mens het niet (Ps. 77:20).

10. HEILIGING

1

Als een jong meisje op de kostschool een boek bewondert en liefkrijgt – is het dan niet, omdat zij zich zelf weerspiegeld ziet in één der hoofdfiguren, wier dromen ook de hare zijn? en een padvinder, wat vindt hij in Karl May? de vóór-gegrepen grotere werkelijkheid van avontuur en dienst, die hij beging toen hij de held was, die nog niemand kent. De oude man zoekt heel een heilig verleden terug in het met schroom en schone aandacht op stille avonden ontsloten boek; de rijpe geest verstaat zijn uitverkoren boek als de essence van het ongehoorde mensenleven, dat hij, te zeer onwetend, zelf heeft geleefd; het is een rijk en droef heelal van eeuwige wending in levende bestending, dit éne: een mens te zijn, – ‘o, de volle snik van aan mijn borst geborgen ogenblik’ – zich zelf te zijn, alles méde te zijn.

Maar nu de bijbel, wij hebben daarin geen eigen gewicht, we worden verdrongen van onze plaats, we schijnen over het hoofd gezien te worden, ons zeer persoonlijk portret is er niet in, noch de spiegeling van onze droom, noch het beeld van ons levensavontuur, noch de rechtvaardiging van ons heimelijk verleden. De aarde vaart er op haar ballast, en de mens, men ziet hem van achteren, naar het schijnt, als een vluchteling, een eigenzinnig dier; de hoge geest leunt er op krukken en er ligt een wreed vervreemden-van-ons zelf midden in de zomerdag van onze stralende energie – en van terzij hoort men vanuit een akelig gedrag, een chaos vol gebaren-van-verraad, het knarsetanden om een verloren leven; en zelfs het medelijden, het stille, milde schreien om ons zelf, waarin wij ons nog in doodsschaduw vermeien, heeft een einde. En we kunnen het maar niet geloven, dat als het Boek der boeken geopend wordt *ons* levensboek, waarin te bladeren, hoe het zij, ons zo goed kan doen, *dichtslaet* (Op. 20:12).

1a

Genoeg over God! laat ons iets horen over de mens! kom wat dichterbij de ‘werkelijkheid’, blijf wat dichterbij huis!, zo spreekt met enige wrevel misschien deze of gene die tot hiertoe gekomen is. Laat u niet verleiden, gij die u wilt laten onderrichten door de heilige leer. Nu, wij zullen in het abc, in het grondbestek, ook dit vinden, dat er uiteraard zijdelings *voortdurend* over de mens gesproken wordt, juist als er over God, *deze* God, gesproken wordt. Evenwel, als er over de mens gesproken wordt, gaat het – omgekeerd – over God; wanneer er gesproken wordt over Abel of Melchizedek, over Kaïn en Sanherib, over de zwangerschap van Rachel en over het beleg van Jeruzalem, dan gaat het over God en ten slotte wezenlijk over Hem in zijn vrijheid en in zijn trouw, in de *geméenschap*. Hier heerst geen evenredigheid; men kan de volgorde niet omkeren; daarvoor hebben wij nu juist met de *heilige* leer te doen. Want ‘heilig’, dat snijdt in de bijbel de evenredigheid af. Daarom is de bijbel zulk een vreemd en ergerlijk boek; de mens wordt daar niet verheerlijkt, als partner nauwelijks onmisbaar; er wordt over zijn hoofd heen over hem verhandeld. Hij is er wel bij, maar wanneer het er op aankomt, alsof hij er *niet* bij was. Dat geldt niet alleen van de boze mensen, maar ook van de vrome lieden; ja, eigenlijk komen de vrome lieden in hun apartheid nog minder ‘tot hun recht’ dan de bozen in hun eigenwaan. Alle mensen zijn *gewone* mensen. Van de vromen wordt niet geloofd dat zij niet óók gewone mensen zijn. En de ‘heiligen’, ja, die vormen inderdaad een ander geval. Maar *hoe?* dat is nu juist de vraag! Voorop sta: dat ze voor onze waarneming en naar ons oordeel om te beginnen *zeer* gewone mensen zijn. Wij kunnen dit reeds bij ons tegenwoordig taalgebruik een weinig navoelen, als we b.v. spreken van het ‘heilige’ land. Dit verstaan wij niet van zedelijke kwaliteiten aan de bodem eigen; omdat dit onzin zou zijn; maar ook als we de bewoners erbij rekenen, weten we wel, dat het niet veel bijzonders is geweest en tot op de huidige dag, religieus gesproken, nogal achterlijk, weinig verheffend, om niet te zeggen: banaal.

Het heilige land is niet een land van vrome mensen, maar het is

een gewoon land; daaruit volgt niet de omkering, dat alle gewone landen dus ‘heilig’ zijn of kunnen worden. Heilig, dat komt namelijk in de bijbeltaal van een

WERKWOORD: ‘heiligen’.

En niet omgekeerd! laat ons dat goed vasthouden; er is geen kwaliteit ‘heilig’, waarmee dan iets gebeuren zou dat door het verbum wordt uitgedrukt. Het werkwoord is het *stamwoord*. Van het werkwoord is het bijvoeglijk naamwoord afgeleid. U denkt toch niet dat dit een splinterige kwestie is? We raken hier theologische vragen van de hoogste orde; en hoewel wij er niet aan kunnen denken daar nu op in te gaan, geloof ik toch, dat u, in deze uiteenzetting, wel iets zult merken van wat daar inzit aan heerlijke en bevrijdende kennis en welk een fijn richtsnoer ons hiermee in handen gegeven is om bijbelse en heidens-religieuze leer te onderscheiden.

Heilig is wat geheiligd wordt en heiligen is: iets of iemand *afzonderen*, apart-stellen, ter beschikking-houden, wijden, beslag leggen op, gebruiken. Onmiddellijk gaat nu de betekenis open van: heilige dag, heilig avondmaal, heilig mens. Dat heeft in éérste instantie met een zedelijke standaard niet te maken. Het geeft aan: hier ontmoeten wij iets profaans, dat nochtans uit het overige profane leven is afgezonderd door God, *opdat het een teken zij van Zijn goddelijke bedoeling*. Wat ‘heilig’ genoemd wordt is dus inderdaad in zich zelf niets bijzonders – zoals het woestijnzand waar Mozes stond (Ex. 3:5) zich in niets onderscheidde van de rest der onmetelijke steppen, maar er *gebeurt* iets van Godswege – en daarom heet het in dat zelfde verhaal: ontschoei uw voeten, want de plaats waarop ge staat, is heilig land! Als dan toch elke grond ontbreekt om het profane onzerzijds heilig te verklaren, dan komt dit dáárvandaan, dat de kwaliteit ‘heilig’ enkel uit de *actie* van het ‘heiligen’ voortspuit.

Naar het religieus levensgevoel bestaat er wonderlijk genoeg óók een onderscheid tussen profaan en gewijd. Daargelaten of wat daar sacraal heet samenhangt met wat de bijbel heilig noemt –

het kenmerkend verschil ligt hierin, dat de natuurlijke religie de *bronnen* en *toppen* van het Leven in zichzelf voor sacraal houdt; de heiden ontdekt of verklaart, dat het bloed, de geslachtskracht, de voortplanting, de haard, of de wijn en de wedstrijd, de oorlog en de staat 'heilig' *zijn*, d.i. met een fluïdum van macht geladen. Ten slotte verheerlijkt hij het *Al*, de oerkrachten als totaliteit, dóór de bronnen en de toppen te verheerlijken. Wanneer en waar het Bestaan beleefd wordt in zijn schokkend en overweldigend bestand, daar 'werpt de heiden zich heen' (in Ex. 20:5 staat: gij zult u voor die niet buigen, lett.: u niet (voor de beelden der sacrale macht) *neerwerpen* en zo u zelf wegwerpen).

De Naam Gods betekent de ontgoddelijking der wereld en de ontkenning, dat het bestaande, hoe machtig ook, in zichzelf sacraal zou kunnen zijn en om zichzelf goddelijke verering verdient. God is het die de heiliging voltrekt. Dat is – voor het heidens levensgevoel – niets anders dan

sabotage!

JHVVH inderdaad gaat er gróót op, *de* Spelbreker te zijn, de eerste en de laatste. Ik heb dezer dagen in een krant gelezen, dat een ieder die beleed éérst christen te zijn en daarna pas Nederlander, die moest als 'saboteur' beschouwd worden. Nu, deze belijdenis is zó vanzelfsprekend, dat de kerk er nooit anders over gedacht heeft, ja, 't is haar wézen. En het is onzin, deze waarheid-als-een-koe te wraken; maar voor de ontkerstende spreekt dit *niet* vanzelf. Dat is precies – proef de zin in deze onzin nu eens scherp – de zaak waarom het in de bijbel gaat, want niet die mensen, die nog geloven, maar God Zelf is daar van meetaf Saboteur, Ondermijner, Verstrooier, Belachelijk-maker van die natuur, die zich opblaast tot god; Hij is zelf de grote Muiter (Jes. 8:13), *omdat* hij de Redder en Verlosser wil zijn van de arme en gekwelde creatuur.

2

Om nu zo dicht mogelijk bij huis te beginnen, grijpen we even terug op het begin, het stuk over de 'Leer'! De bijbeltaal wil ook

daar geëerbiedigd zijn; óók daar gaat het om de werkelijkheid van de actie, de echtheid van het *werkwoord*. In die zin geldt dus ook de term 'heilige' leer of onderricht. Het onderricht strekt tot onze heiliging, dáárom is het zelf tot iets uitzonderlijks gemaakt en als zodanig gewaarmerkt. De Naam zelf heiligt ons en hij wil geheiligd wórden op de aarde. Mensen onder zijn beslag worden daarom heilig genoemd. En dit woord bekleedt zulk een *brede plaats* in de Schrift, dat indien de dogmatische onderscheidingen aangaande de heilsweg: roeping, wedergeboorte, bekering, rechtvaardiging, heiliging worden teruggeleid in de bedding van de bijbelse taal en het blijkt, gelijk inderdaad het geval is, dat zij alle op hun beurt 'pars pro toto' (als een deel, dat het geheel vertegenwoordigt) kunnen staan, dit in bijzondere mate geldt van het woord: heiliging. *Zó* komt de

MENS IN HET GEZICHTSVELD

als een object van een bepaalde bemoeienis Gods; heiliging drukt behalve een deel, zo men wil een beslissend deel van de heilsweg, het gehéél van die weg uit.

Ja, stel u gerust, wij, mensen, komen er bij te pas, nog meer: om ons is het begonnen; de menselijke natuur, zoals ze is, moet, hoewel ze is zoals ze is, met God en al Zijn deugden in contact komen, en een teken dragen der goddelijke deugden. En daar kruipt zij reeds te voorschijn als Adam en Eva uit de bosschages en staat in het licht van Liefde, 't gericht, dat begint met de aanroep: *Adam, waar zijt ge?* Calvijn neigt er niet zelden toe op deze betekenis van de heiliging voort te borduren, die vele vormen van 'gehoorzaamheid' omvat. Maar de bijbel gaat daarin nog veel verder, haalt het dieper op en houdt het langer vol.

3

Hier stoten wij op een zo gewichtige letter van het geestelijk alfabet, dat wie hier verstaat, welhaast alles verstaat en tot zelfstandig lezen en leren rijp geworden is. Daarentegen, wie hier geen '*eenvoudig oog*' heeft, die heeft aldra niet: een gecompliceerd oog, maar een '*boos oog*' (Mat. 6:22). U hebt natuurlijk al lang

gezien, dat wij zelfs met het abc niet klaar komen in deze cursussen, maar als we nu eens samen zagen, dat vrijwel alles wat er nog rest, besloten ligt in het recht verstand van deze zaak, neen, van deze daad: de heiliging, dan zouden we toch moeilijk het voorgevoel van zekere volledigheid van ons kunnen áfzetten. De eenvoud, waarover we in het hoofdstuk 'Leer' spraken, gaat hier zeer klaar en overtuigend lichten.

Laat ons eens rondzien naar oerwoorden, die wij tot nog toe voorbijgingen of slechts terloops aanraakten. Wat is b.v.

Verbond, Vlees, Geest, Wereld?

Wat is de zin van gestalten en vormen als

priester, profet, koning, tempel, offer?

Het kan niet benaderd worden dan vanuit de 'heiliging': niet als hulplijn en toelichting, neen, werkelijk als bepalende en beslissende werking van God, van deze God, zullen wij de 'heiliging' zien verschijnen, telkens weer, telkens anders, in wezen één en eenvoudig.

4

Nu vraagt u natuurlijk: wat heeft het voor zin God *Zelf* heilig te noemen, als het bovenstaande waar en zuiver is gedacht en gezegd? Hoe kan daar bij Hem sprake zijn van een uitzonderen, afzonderen, apart-stellen? En toch moeten we die grondbetekenis niet loslaten, geen ogenblik, anders raken we aan het dolen hetzij in de koude abstractie: God is God, hetzij in de oneerbiedige voorstelling van onze lieve, beter: onze brave Heer. Ja, de Here zelf wordt heilig genoemd, omdat Hij zich als de Andere *in* de wereld *van* de wereld onderscheidt – meer nog: dat déze God God is, en het wil zijn, dat JHVH, dat de Vader van onze Here Jezus Christus, in alle eeuwigheid en in iedere seconde van de tijd besluit zich als God te *handhaven*, dat op zich zelf is de deugd die wij 'heiligheid' noemen. Toen wij gelukkig afraakten van de opvatting, die 'heilig' en zedelijk-rein of, hogestaand gelijk-stelde,

vervielen velen op de gedachte de heiligheid Gods te verstaan als Zijn oneindig-vér-staan, als de verschrikking en de afgrond van het Absolute. De bijbel brengt de heiligheid voortdurend in verband juist met de openbáring, de nabijheid, de daad, het bezig-zijn, de verkiezing, het verbond, het meegaan en leiden des Heren. De 'Heilige', dat is wel de God tot wie geen weg voert, maar vormt de negatieve keerzij van het positieve, van de heilzame boodschap, dat Hij *in* de wereld zich *van* de wereld 'werkzaam' onderscheidt en een weg van de mensen gaat.

'Heilig, Heilig, Heilig is n.b.

de Heer der heerscharen',

d.i. de Beheerser der machten, de Leider der geschiedenis, de Voortrekker op de weg naar het Rijk

en, alsof dat nog niet duidelijk genoeg Zijn nabijheid uitdrukte, volgt in deze engelenzang (Jes. 6:3):

de ganse aarde is van Zijn heerlijkheid vol.

Wolverstaan is dus die wereld, die in zichzelf geen god is, overdekt en gedrenkt met stralende goddelijke nabijheid; zo schouwen het de serafs, de engelen die daar zingen. Maar zij zien en verkondigen ook en in één adem de grond van die genade en noemen als grond, dat God zich stralend wil onderscheiden met Zijn dáden van al wat in de wereld geschiedt. Nog duidelijker kunnen wij het misschien aanwijzen met een woord dat bij Hosea staat (11:9):

Ik zal de hittigheid van Mijn toorn niet uitvoeren...want Ik ben God en... geen mens,

heilig in het midden van u.

Juist de heiligheid betekent hier dus het wonder, dat deze God aan *zijn* verontwaardiging niet, naar der mensen aard, *de vrije loop laat*, maar dáárin zich uitviert, dat ze, ondanks de bejegening die Hij ondervindt van de mensen, *nabij* blijft, in ons midden. En het gevolg? 'Zij zullen bevende aankomen uit de verstrooiing, als een vogeltje uit Egypte en als een duif uit het land van Assur en Ik zal ze doen wonen in hun huizen,' zo spreekt Jahve (Hos.11:11).

Daarom vloeit uit Zijn Heiligheid zowel voort de kastijding, die

‘groot en vreselijk’ is (Ex. 15:11; Ps. 111:9), als de redding, (Ps. 22:4,5; Ps. 89:19; Ps. 105:3), en de gebedsverhoring (Ps. 3:5; 20:7, 28:2). Daarom – het kan niet genoeg herhaald worden – behoort Gods heiligheid juist bij Zijn nabijheid; ze is de grond van het verrassende en de reden, waarom het verrassende dan toch niet het willekeurige, de toverij en de sensatie is, maar *eeuwige ernst in het ogenblik*. De verrassing kan ontstellend zijn of verblijdend, zonder in het ene geval minder getuigenis te geven van de heiligheid dan in het andere.

De schuldige vluchteling Jacob wordt verrast met het visioen van de ladder-van-licht, waarlangs de engelen opklimmen en nederdalen, terwijl hij zijn oordeel verwachtte; omgekeerd, na twintig jaren wordt hij door God als door een demon aangevallen midden in de nacht, juist toen hij, om zo te zeggen, een beter leven ontworpen had – (Gen. 28:12; Gen. 32:24) en in *beide* openbaringen straalt en stormt de heiligheid van Jahve, zijn eeuwige diepe bemoeienis, zijn ernstig nemen van het menselijk bestaan als ware het eeuwig.

5

Zie, als deze God, die alleen de ‘Godheid’ is, heiligt Hij een dag, een brood, een land, een weg, een volk, een man, een huis, een boek, Hij verkiest ze om aan hen Zijn deugden te verheerlijken, Zijn goddelijke kwaliteit in weerwil van alle goden, oermachten en grondkrachten, die ‘ook’ bestaan of schijnen te bestaan (Ex. 20:11; Ex. 19:6; 1 Sam. 21:6; Num. 16:3; Lev.27:21; Mat.24:15; I Cor.6:2; I Cor. 7:14; Ef. 1:18; Col. 1:12; I Petr. 1:16; I Petr. 2:9, enz.). Hij wil ze zoals ze van de aanvang bedoeld zijn, Hij wil ze, bevrijd van de zonde, het vlees, de wereld, de ‘geestelijke boosheden in de lucht’, de zorgvuldigheden dezer wereld, de begeerlijkheid der ogen, *hij wil ze los hebben* uit het bestand der goden en de overmacht der heidenen. Onwillekeurig zijn we van de heilige dingen op de heilige mensen overgegaan en dat is ook goed, want ter wille van de mensenkinderen heeft Hij die dingen geheiligd, al is het ook waar – maar dat strijdt hiermee niet – dat Hij het gedaan heeft om Zijn Naam, Zijn Openbaring groot te maken. En nu, wat is dan toch die heiliging van de

mens? Mogen wij het eens zo zeggen – wij schrijven immers geen dogmatiek of geloofsleer, maar een bijbels abc -: *God maakt* zijn uitverkorenen

tot ONGELOVIGEN,

nl. ten opzichte van de wereld en al haar goden. Hij grijpt ze en wekt ze uit de indolentie van het vlees; Hij neemt ze en geeft hun zicht op Zijn adiel en op Zijn daden; Hij stelt ze terzij en toont ze de weg, die Hij gaat, de gang van de Gezalfde; Hij spreekt ze aan en geeft hun het wóórd en wekt de lofzegging in hun hart; Hij legt de hand op hun lichaam en leert ze dienen, opdat de leden niet meer zouden zijn ‘tot wapenen der ongerechtigheid tot ongerechtigheid, maar om dienstbaar te zijn aan gerechtigheid tot heiligmaking’ (Rom. 6:19).

Dat mag een lange weg zijn, een woestijnreis, of een lopen in de renbaan, wat er *gebeurt* strekt toch nog verder en gaat toch nog sneller. De bijbel zegt: er *gebeurt* wat van Godswege *in* een mens, in een mens, zo onder de bedrijven door en het is geweldig: een gewoon mens krijgt een buitengewone... *betrekking*, en handhaaft zich, hóe dat weet niemand, dat weet hij zelf wel het minst. Hij is Gods dienstknecht, Gods ‘medearbeider’, Gods kind en oogappel, ofschoon hij in zich zelf, nu ja, niet veel zaaks kan genoemd worden. Voor substanties, eigenschappen, karakters, principes heeft de bijbel niet veel aandacht. Wat *gebeurt* er? Als er maar iets *gebeurt!*

God treedt ons tegemoet in Zijn daden, en wij doen dáden. Waar die vandáán komen? of er een verandering van substantie heeft plaatsgevonden, of dat heus ‘veranderde’ mensen zijn – en wat we daar (met enige goede wil) voor zin aan zouden kunnen hechten, daar spreken we nog wel eens over als we tijd hebben om te ‘theologiseren’. De Schrift vraagt *linea recta* – en let daar op – ‘wat *gebéurt* er?’ ‘Ik zal bij u zijn, zoals Ik bij u zal zijn.’ Hoe? Dat zult ge wel merken! Gods Zijn is nergens dan in hetgeen Hij *doet* te vinden. Zo ook de geheiligde mens, hij is nergens te vinden, dan in hetgeen hij *dóet* en hij wordt gewogen naar het gehalte van zijn daden.

Het begin en het beginsel blijft echter een vreemd vertrouwen op die Vreemde in zijn innige nabijheid en onmiddellijk in het-

zelfde ogenblik, in dezelfde akte: de *godsgave van het ongelooft*; gelijk immers het Godsbestaan zelf de voortdurende creatieve ontkenning is van de godsmacht der natuur, der gevallen engelen, van de faraonen en van de heroën. Déze God betekent de ontgoddelijking der wereld; en de heiliging, die Hij aan ons voltrekt, is de ontgoddelijking, onttovering der wereld voor óns. Dat dit ongelooft zo dóórgroeie, dat het onze ‘tweede natuur’ wordt, ja, dat is een hele weg, een strijd, een proces, kijk, dat wordt de heiligmaking, in engere zin, genoemd.

6

Wel, denkt menigeen: dit lijkt mij toch nog danig *negatief!* *Werkelijk?* zijn we dan vergeten wat we gehoord hebben over de Naam, en over de orde der Deugden? Is niet de Naam de openbaring van de rijkdom des Heren en is niet in elke deugd, in elke volkomenheid de gehele rijkdom van de Naam vertegenwoordigd?

De heiligheid Gods, dat kan toch onmogelijk een begrenzing of een aanvulling zijn van de genade of de barmhartigheid. En we herinneren ons nog, wat we hoorden over de éénheid der deugden, die de Liefde is; nu, dat deze Liefde (want het is licht mogelijk, omdat het ook maar een mensenwoord is) *niet* verward worde met andere liefdekrachten in de wereld, *daarom* wordt ons verkondigd en geleerd: ‘God is heilig, God heiligt; zijt heilig, want Ik ben heilig!’ Zijn vrijmacht is het, dat Hij zich ‘bemoeit’ met ons – maar het zou ons niet als Zijn vrijmachtig verschijnen, indien Hij daarin niet Zichzelf trouw was, indien Hij niet *anders* zich tot ons wendde dan Zeus of Wodan, Brahma of het Schicksal, onverplicht, ongedreven, niet-behoefstig, soeverein, dus in de voortdurende *creatieve ontkenning* van de godsmachten, ter wille van degenen die Hij geroepen heeft en die Hem moeten verstaán. Indien Hij ons dus *ongelovig maakt*, doet Hij het op grond van Zijn ontfermingen, indien Hij ons heiligt in de wereld, doet Hij het, omdat Hij ons heeft ‘liefgehad met een eeuwige liefde’ (Jes. 31:3), wanneer Hij ons bindt tot een nieuwe dienst, is het omdat Hij onze *Losser* werd. Juist de ‘Heilige Israëls’ wordt Goël, Losser genoemd (Jes. 41:14; 43:3; 47:4; 48:17; 49:7; 54:5). Dat Zijn

volk Zijn Naam zal heiligen, berust daarop dat hij ziet wat Zijne handen onder hem gedáán hebben (Jes. 29:23). Op vele bijbelplaatsen kan men – zonder de zin te na te komen – in plaats van heiligheid ook uitverkiezing, of *genade* lezen. Beschouw dit vooral ook als een gewichtig stuk op de leesplank van het bijbels abc, het is een slagader van het echte, vrije denken.

De Heiligheid Gods is de afzondering waarin God, hoewel nabij en goed en *goed doende*, Gód is en als God *Zijn eigen weg gaat*; ook en juist in zoverre Hij krachtens Zijn Naam en volgens de namen, waarmee wij Hem noemen, zich Immanuël (= met óns is God) toont, blijft Hij de Heer, de Andere, Zich zélf-genoeg, in Zich zelve heerlijk. En dat is ook voor *ons* heil heilzaam, de waarborg, dat de genade góddelijke grond heeft en de nabijheid góddelijke diepte en ons ongeloof (jegens de goden) góddelijke zin.

7

VERBOND

Van hieruit naderen wij het best tot de notie: *verbond*. Het is gesticht! het kwam van *één kant*; en toch sticht, bewaart en beschermt het een *wederkerigheid* tussen God en mens. Welke? deze, die bestaat naar de regel: dat ge vrij zijt om Mijn inzet niet te beschamen. Is het niet geweldig-gewaagd, dat Verbond? Is het niet boven alle denken en verbeeldingskracht? Is het niet een sterk stuk, waarmee de Heer Zich zelf haast noodwendig moet compromitteren? Ja, zo is het! Daarom lijkt mij het spreken over de mens als Gods partner en als Zijn bondgenoot niet fout maar vlak. Dat het Verbond eenmaal gesticht is op initiatief van één zijde, dat betekent een bepaling die dóór gaat als het op gang komt. Als de mens (goed dan!) ‘bondgenoot’ is en blijft, dan komt dat meer en meer voort uit Gods trouw aan dit eerste initiatief. Hij houdt het *primaat*, omdat Hij het *authentieke* ontwerp van het Verbond heeft gemaakt. Weliswaar wordt er ook van ‘verbond’ gesproken, als het gaat om het welzijn van het samenleven van mens en dier, van mens en aarde (Hos. 2:17) en als vrienden elkaar voor het leven vinden (I Sam. 20:8). Maar dat teken kan

alleen gelden op basis van gelijkheid, omdat het verbond van God iets ánders is, ver verheven boven zulk een grondslag, waarin het initiatief, het primaat en de authenticiteit zouden worden uitgeschakeld ter wille van wat Israël meebrengt en bijdraagt. Wat het zij, het blijft alleen geldig onder beding van Gods 'eerstigheid', van zijn oorspronkelijkheid.

In ieder geval moet die bijdrage een 'volgen' zijn, een 'aanhangen', een 'nawandelen', een dienen. Daarin schijnt nu echter de wederkerigheid opgeheven. Maar let nu op, waarin hier de wederkerigheid zou kunnen bestaan. Immers alléén in de dáád, in de (daar komt het eindelijk!) *zedelijke* daad, gesteld tot eer van God, gericht op het samenleven der mensen. En daar staat de bijbel vol van; en ook daarvan, dat we naar de gelijkenis van de adeldom Gods dezelfde deugden betrachten: barmhartigheid, gerechtigheid, welwillendheid, meeleven, trouw.

En toch ligt daarin op zich zelf de heiligheid niet; het is een veelheid van dringende of geduldige daden, die haar wortel heeft in het 'Zijt heilig, want *Ik* ben heilig.' De heiliging vertwijgt zich, maar de éénheid ligt in de vreugde van de bevrijding, die aan alles *is* voorafgegaan en nu verder *behoort* vooraf te gaan. Voortaan geldt als grondwet onder alle wetten, als deugd in alle deugden, als daad in alle daden, als weg tegen alle óók 'mogelijke' wegen in:

ZIJT HEILIG, WANT IK BEN HEILIG,

wees anders, want *Ik* ben anders, ontken wat *Ik* ontken, verkies wat *Ik* verkies en verwerp wat *Ik* verwerp, begeer wat *Ik* begeer. Dan zullen we voor hetzelfde stáán en gij zult deelnemen aan Mijn vrede. Zie, *Ik* heb u uitgeleid uit het diensthuis der demonen.

BLIJF BIJ UW BEVRIJDER,

dáárom zult ge geen andere goden hebben; u geen godsbeeld maken; gij zult de heidense prosternatie, het zich-neder-buigen, het zich-heen-werpen-voor de godsmachten nalaten; mijn

Naam, mijn Openbaring niet gebruiken voor uw profane doeleinden en ijdele zaken; de Dag 'heiligen', die verkondigt dat Ik, niet gij, de wereld zal voleinden; en gij zult voor uw ouders ontzag hebben, omdat Ik ze gesteld heb en gij zult ontzien het leven en het huwelijk en het bezit en de goede naam van uw naaste.

Dat zijn de *Tien Woorden* (die geboden én beloften zijn), waardoor men het 'verbond bewaart'; de methoden der volharding! Indien ge bij Mij blijft, zult ge het waarlijk niet nodig hebben opnieuw te kruipen voor de machten en uw medemens te schenden aan lijf en ziel en leven. Gij zult leven en overvloed hebben. 'Roeping' en 'verkiezing' kunnen in het leven, b.v. in het leven van een genie te midden van een stil-vijandige omgeving, kwellend genoeg zijn – maar de heerlijkheid overweegt, verre met een gans zeer uitnemend gewicht. Zo – vergeef me de parallel, die niet ópgaat – moet het met Israël zijn. Het is lang geen sinecure Gods uitverkorene te zijn, maar dat de héérlijkheid ervan de moeite uitwisse, daar gaat het om; omdat dit zo is en *opdat* dit zou *blijken*, zijn de geboden gegeven, een extra-gave der genade. God heiligt ook door de vergeving der zonden. En nergens wellicht onderscheidt Hij zich sterker *in* de wereld *van* de wereld dan juist in de vergeving der zonden. – Want deze bindt 'Want bij U is vergeving, *opdat* Gij gevreesd wordt' (Ps. 130:4).

Nu dan, zijt heilig want Ik ben heilig! blij voortaan bij uw Bevrijder!

WEES ANDERS

door 'heilig' te zijn, of, wat hetzelfde is, door bij Mij te blijven, die u genadig geroepen en verkoren heeft en gedekt met vergiffenis. Dit 'blijven' = het 'houden van het verbond', het 'bewaren der geboden', het 'heiligen van de Naam'. Zo leert ons het abc.

7a

Het ogenblik is gekomen, dat wij vrijmoedig een reeks bijbelteksten achter elkaar kunnen voorleggen, die u, waren we ermee

begonnen misschien geschokt en in verwarring gebracht zouden hebben. Laten wij op het volgend woordgebruik:

Lev. 21:7: hij is heilig *voor zijn God*.

Lev. 27:21,30,32: die akker zal de Here heilig zijn, de tienden des lands zal de Here heilig zijn.

Num. 5:17: de priester zal heilig water nemen (vgl. Lev. 16:4; I Sam. 21:6; Ex. 29:34,37).

Num. 16:3: deze ganse vergadering, zij *allen* zijn heilig...

Num. 16:5: de Here zal aanwijzen, wie de *zijne* en de heilige is.

Num. 16:7: die de Here *verkiezen* zal, die zal heilig wezen.

Verder, heel iets anders, maar naar de grondvorm hetzelfde:

Toen heiligden zij Kedes in Galilea (nl. tot een vrijstad voor de doodslager, die niet 'met opgeheven hand', d.i. niet met voorbedachte rade gehandeld heeft, maar in drift, enz.) (Jozua 20:7).

De slachting, om die de Here te heiligen (2 Kron. 30:2,17).

Heiligt de oorlog tegen haar! Jer. 6:4.

Ik zal de verders tegen u heiligen. Jer. 22:7.

...haar hoerenloon zal de Here heilig zijn. Jes. 23:18 (de winst die Tyrus maakt, zal een andere bestemming hebben, nl. ten bate van Gods volk). –

Verder, in meer geestelijke toepassing, maar naar de grondvorm hetzelfde:

Ex. 19:6: *gij zult Mij een heilig volk zijn*.

Ps. 89:6: ...ook is Uw getrouwheid in de gemeente der heiligen.

I Cor. 7:14: de ongelovige man is geheiligd door de gelovige vrouw.

Dan. 7:18: de heiligen der hoge plaatsen zullen dat koninkrijk ontvangen.

- En gij zult mijn heilige Naam niet *ontheligen*, opdat ik in het midden der kinderen Israëls geheiligd worde: Ik ben de Here, die u heilige (Lev. 22:32).

- Daartoe gaf Ik hun *Mijne* sabbatten, om een teken te zijn tussen

Mij en tussen hen, opdat zij zouden weten, dat Ik de Here ben, die hen heilige (Ezech. 20:12; vgl. 37:28).

- Ik schrijf aan de geheiligden in Christus Jezus, aan de geroepen heiligen... I Cor. 1:2.

- Want de tempel Gods is heilig, welke gij zijt... I Cor. 3:17.

- U groeten al de heiligen. II Cor. 13:12.

Nu, ten slotte naderen wij het midden:

Jezus bidt: *Heilig ze in Uw waarheid, Uw Woord is de waarheid* (Joh.17:17).

...En ik heilig mijzelf voor hen, opdat ook zij geheiligd mogen zijn in waarheid (v. 19)!!

(Dat is de *offerande*, die ánders is dan alle andere offeranden, daarin, *a*) dat offeraar en offerande één zijn, en *b*) dat het offer niet slechts symbolisch, maar lijfelijk, waarlijk plaatsbekledend gebracht wordt, *c*) dat het het verbond van God en mens onherroepelijk en volkomen maakt).

En in Heb. 2:10v. lezen wij: het betaamde Hem, om wie alle dingen zijn en door wie alle dingen zijn, dat Hij, vele kinderen tot de heerlijkheid leidende, de overste leidsman hunner zaligheid door lijden zou heiligen, want én hij, die heiligt, én zij die geheiligd worden, *stammen allen uit Eén*; daarom schaamt hij zich niet hen broeders te noemen. -

En zelfs de demonen roepen tot Christus: ik kén u wie gij zijt, de Heilige Gods (Mark. 1:24),

en de apostelen schrijven aan ons: gij, heiligen! - u groeten al de heiligen!

8

In antwoord op deze heiliging, die een daad Gods is, die een daadwoord der mensen wekt, weet de mens zich ook geroepen, de tijd en de dingen te heiligen, de dag, de vergadering, de tien-den, de offeranden, de krijg, het lichaam, zich zelf te heiligen, d.i. apart te stellen, te reserveren, te bestemmen voor de dienst aan God, aan déze God, wiens Naam hij kent, wiens Deugden hij prijst. Dat de mens *zich* heiligt, omdat hij geheiligd d.i. afgezonderd *werd*, betekent dus allereerst de bewuste vreugde over

de bevrijding onder het juk van de wereld vandaan, onder de dwang- en prang-wetten uit van de 'vreemde religies' (de Ned. Geloofsbelijdenis art. 34 spreekt nog in deze zin over de Doop) (vgl. Lev. 20:7; Jer. 6:4).

Deze zijde van de heiliging vindt haar duidelijkste openbaring in de *theocratie*, de levensordening en het staatsbestel, waarin het volk Gods een teken tracht op te richten van het leven, zoals God het bedoelt; in de dingen te midden der wereldmachten, ondanks de weerstanden, in het hart zelf der 'gunstgenoten', blijft het *visioen* der heiliging van het openbare leven, zodat op die dag 'op de bellen der paarden staan zal: heiligheid voor Jahve' (Zach. 14:20). Maar dat is juist dezelfde Godsdag, waarvan gezegd wordt: 'Dan zal Jahve de enige zijn en Zijn naam de enige' (Zach. 14:9). Het geluid van deze schellen is werkelijk toekomstmuziek, alles doet mee in de vreugde gewijd te zijn. Het laatste onderscheid tussen profaan en sacraal is opgeheven. Alles is gewoon en alles wordt gewijd. Dat is nog zeer ver, het is – zo men wil – een utopie, maar de utopie beweegt de geschiedenis. Ten slotte is zij niet óns, maar Gods ontwerp en de droom van zijn Geest.

De mens, in het Verbond staande, staat in een wederkerigheid van daden. De mens, wat doet hij? Wat doet hij zelf? Of wordt er alleen áán hem gedaan? Vaak weet men niet, of in het N.T. de Geest handelt of wij, of de Geest in ons of wij in de Geest (b.v. Rom. 8:16,26) leven en bestaan. We komen er niet uit, omdat de Heilige Geest, om zo te zeggen, de ontleding van zijn zelfstandigheid viert in de secundaire, maar zeer reële zelfstandigheid van het schepsel.

De mens heiligt *zich*, omdat hij geheiligd wordt, omdat hij geheiligd, bezocht, geroepen, verkoren *is*. Zo bekeert hij *zich*, voor zover hij gelooft, dat hij reeds vergeving ontvangen hééft. Wanneer nu de mens *zich* heiligt, heiligt hij zijn *leven*, zijn *arbeid*, zijn huwelijk, zijn vriendschap, de samenleving, waarvoor hij mede verantwoordelijk wordt gesteld. Immers, de mens, dat is niet een etherische figuur, een perisprit, hij bestaat ook niet en dan heeft hij bovendien zijn leven d.i. zijn gedrag, als een rol die hij op zich genomen heeft te spelen. Neen, in het abc is het *zo*: de

mens *is* zijn leven, zijn *doen* is zijn *bestaan* (als ge ‘doen’ zo breed neemt als behoort). Daarom kan geen gebied ongemoeid gelaten worden. God heeft zich nu eenmaal met deze mens en zijn wereld *bemoeid*, met andere, even noodzakelijke nadruk: *God* heeft zich nu eenmaal met deze mens en zijn wereld bemoeid. Is God een bepaálde God, Hij is als zodanig toch óók Elohim, de Godheid! en zo is de heiliging wel een bepaálde heiliging, maar als zodanig toch óók de heiliging, ja, hoe zal men het beter zeggen? van het léven, van de wereld, totalitair. Wat ervan terecht komt? is een andere vraag. Of er een begin mee gemaakt wordt, of er geléden wordt aan mislukking – dat is beslissend!

8a

Waar die heiliging, waarmede de mens zich heiligt, in bestáát, is wel te zeggen, maar alles wat gezegd wordt, zal onmiddellijk worden scheefgetrokken, indien wij het zedelijke leven, de reiniging der ziel, de loutering van onze daden, het opwassen in liefde en geduld en alle deugden, ánders verstaan dan het verstaan moet worden, verkeerd nl. als het abc ons terecht leert, dat ‘heilig’ in zich zelf niets te maken heeft met zedelijke kwaliteiten. Hoe zit dat dan wél?

Omdat de mens geen ding, geen tijdsruimte, geen cultisch voorwerp, omdat hij een zedelijk wezen is, *daárom* krijgt de heiliging, de afzondering hier *deze* inhoud, die in de *geboden* en *vermaningen* der Schrift wordt ontvouwd. Omdat de mens een zedelijk, verantwoordelijk, zich-zelf-bewegend schepsel is, daarom heeft de heiliging dat tweeledig en dramatisch karakter. Omdat de mens in het gezichtsveld van de bijbel een verbondsbetrekking heeft tot JHVH, daarom komt de actie van de onderscheiding wel oorspronkelijk van één kant en is een goddelijke dáád, maar dit sluit niet uit, dat de mens in het eenmaal-gestichte verbond in een waarachtige wederkerigheid bestaat, doende de daden die de Geest en zijn geest hem te doen beduiden, ofschoon ook dit, dát hij lust heeft zich zelf te heiligen, niet ophoudt een genadige roeping van God te zijn.

De mens, die in de bijbel centraal-ernstig genomen wordt, is de mens, die geheiligd wordt; afgezien daarvan komt hij niet voor dan als foelie van de spiegel der openbaring.

'Heilig' moet de mens heten, die, krachtens een goddelijk initiatief, niet meer aan zich zelf overgelaten is, niet meer zich zelf kan zijn, niet meer geloven kan in zijn zelfverwerkelijking, maar, door Gods gunst en oordeel omgeven, vervreemdt van zich zelf, allereerst van zijn natuurlijke religie, en nu begint te leven in het *geloof*. Geloof is het aanvaarden der heiliging; daarom is het verstandelijke aannemen, het mystieke vertrouwen en de zedelijke willigheid, die tezamen het geloof vormen, tezamen één daad.

Juist in *dit* verband moeten we over '*geloof*' spreken, want niet alleen wast het, gelijk schier alle bijbelse oerwoorden, op langs de muur en het lei-werk van de heiliging – maar zou er wel één woord zijn, dat met zo ijselijk automatengetiktak gedurig wordt misverstaan en misbruikt als juist dit? Zie, wij zouden goed doen tot oefening van onze aandacht en opscherping der zinnen voor elk bijbels grondwoord in te voegen: 'heilig' – het past altijd, zó centraal is het 'heiligen' in de bijbel – toch zou het nergens meer nuttig effect hebben dan voor het woord: geloof.

Het geloof is het *heilig* geloof, een *bijzonder* aannemen, aanvaarden, vertrouwen en verwachten. Het is antwoord op de roep, het is erkennen van de Naam, die heilig is, het is een prijzen van de Deugden die bijzondere zijn, een volgen der Daden, die een eigen baan gaan, een horen van het heilige Woord, een vertrouwen op de heilige Weg. Zó en dáárom is het geloof zelf ook 'heilig' te noemen. Het wemelt van geloof en gelovigheid in deze wereld, waarin op zo weinig te rekenen valt en waarin we toch voortmoeten; en zo 'geloven' wij dan in God, in het Goede, in ons beter ik, in de evolutie, in de waarde van onze stam, in de macht van de staat, in de mensheid, in de toekomst. Men moet het vooral doen, als men het niet láten kan; intussen heeft de bijbel het over *het* geloof, het *heilig* geloof. En zó *blijft* geloof, hoop en liefde! -

Zo moet het zijn voortaan
Dat gij met al uw daden
Voor God en Zijn genade
Leeft *uit de dood vandaan*.

De Messias, de Christus erkent het geloof als het enig-goede in deze zondige wereld. Hij is *de Daad* Gods. In Hem zijn de deugden Gods ons ten goede verschenen. Hij is de Naam. Hij is zelf het Woord. Zijn weg leidt tot het rechte einde der geschiedenis. Die begint met 'dat heilige' (Luc. 1:35), dat in de schoot van Maria, van Israël rustte. Zo kan het geloof ook: 'dat heilige' genoemd worden.

10

Vlees en Geest

'Geloof', evenals 'Verbond' behoort tot het taalbestek van 'heilig' en 'heiliging'.

Wij zien dat duidelijker, als wij er acht op slaan, hoe de tegenstelling van '*vlees*' en '*geest*' in de bijbel gebruikt wordt.

'Vlees' is *a)* levend wezen (Gen. 9:17), *b)* mens als schepsel (Num. 16:22), *c)* mens in zijn van God vervreemde staat (Joh. 3:6; Rom. 7:18). En 'geest' wat bij God behoort of de verhouding tot God.

Men zal niet vlees tot zijn arm stellen (Jer. 17:5).

Egypte is mens en geen God, en hunne paarden zijn vlees en niet geest (Jes. 31:3).

Verbond tussen Mij en alle vlees op aarde (Gen. 9:11).

Wat uit vlees geboren wordt, dat is vlees. – Wie in zijn eigen vlees zaait, zal uit het vlees verderfenis maaien (Joh. 3:6; Gal. 6:8).

Het vlees blijft verzonken in het bestaande, in het zichtbare, in de oerkracht, in zich zelf, in de wellust, of ook in de deugd, in de letter, in het zelfvertrouwen, in de vorm. 'Vlees' is onbewust verzet der ziel. Tot de werken des vlees behoort (Gal. 5:19v.) ook de ketterij, de dwaling, iets wat wij bij uitstek iets geestelijks achten; of de 'inhaligheid', die als een vleeselijk werk wordt gestem-

peld, maar 'die haar haat, zal zijn dagen verlengen' (Spr. 28:16). Maar versta wel: 'vlees' is nooit de zinnelijke aandrift als zodanig. En 'Geest' betekent nooit = de innerlijke mens. De Geest is God, gelijk Hij het vlees 'heiligt'. Daar hebt u het! zo sluit zich de cirkel der waarheid, de kring van ons pogen om te verstaan, wat in het bijbels abc 'heilig' voor bijzondere vokabel is. De Geest is niet een fragment of richting of eigenschap van onze natuur en *wordt* het ook niet. Dat volgt onmiddellijk uit alles wat wij over heilig land, heilige dag, heilige oorlog, heilige tienden, enz. gehoord hebben. Maar Gods Geest *getuigt* met onze geest, dat wij kinderen Gods *zijn* – zoals er gezegd werd tot Mozes: zie de plaats waarop gij staat *is* heilig land, want hier gebeurt wat, hier is beslag-gelegd. Hier ben Ik *bezig!* de heilige Geest, geen mensengeest, geen humane geest, geen Israëlitische of christelijke geest, maar de gans-andere Geest, die een eigen werk van onderscheiding, van apart en rechtzetten verricht aan *u!* en ge weet ervan, en ge gelooft er in en ge *vergist* u niet, zo getuigt wederom de Geest *mèt* uw geest dat ge zonen Gods zijt (Rom. 8:16).

Wie misschien vraagt: Is heiliging niet een term in een reeks? Moet daar niet roeping, bekering en rechtvaardiging aan voorafgaan? Ja, zo heeft de dogmatiek het in vakken en termijnen gezet, men kan dat ook niet helemaal verwaarlozen. Hier wordt die hele reeks achter de *acolade* van de heiliging gezet. Want volgens het bijbels abc is heiliging het geheel der daden Gods, waarmede Hij mensenkinderen in Zijn Verbond trekt, in Zijn Verbond besluit en het al bezegelt als een voldongen feit, als een bloeiend, vruchtbaar bestaan.

Wij lezen in Rom. 8:29 van dat oorspronkelijk éénrichtingsverkeer, van Gods initiatief, het primaat, de authentieke identiteit, waarmee Hij bezig was en is, ons Zich zelf toe te eigenen.

'Want, die Hij tevoren gekend heeft, die heeft Hij ook tevoren bestemd om aan het beeld van Zijn Zoon gelijkvormig te zijn, ...en die Hij tevoren daartoe bestemd heeft, deze heeft Hij ook geroepen; en die Hij geroepen heeft, deze heeft Hij ook gerechtvaardigd en die Hij gerechtvaardigd heeft, deze heeft Hij ook verheerlijkt. Wat zullen wij dan tot deze dingen zeggen? Zo God *voór* ons is, wie zal tegen ons zijn?' -

Dat is de heiliging! dat alles tezamen: één Bemoeienis van uitzonderen en afzonderen; dat alles tezamen één heil; God is vóór ons, niet tégen ons, gelijk wij zouden verwachten. Deze God staat ook niet tegenover ons, maar náást ons, tegenover de natuur en het lot. Hij is onze partijganger, als de macht en de moraal der mensen ons willen ombuigen, gebruiken en vernederen. Zie, Hij is ANDERS, Hij is 'Geest', en geen 'vlees'.

10a

Het is treffend, maar kan de enigszins ingewijde niet verwonderen, dat 'vlees' in de derde betekenis pas in het N.T. een ingrijpend, kritisch woord wordt. Zoals in het O.T. de hele Adam niet meer ter sprake komt dan in een of twee toespelingen en nergens de menselijke natuur uitdrukkelijk met de val in verbinding wordt gebracht – maar van uit de *tweede Adam*: Jezus Christus (I Cor. 15:47) wordt de eerste Adam weer zichtbaar, zo ligt enkel in de gave van de *Geest* de aanleiding de mens als 'vlees' te bestempelen, en de reden hem als zodanig te veroordelen en te verwerpen. Door Gods Openbaring wordt ook de mens openbaar; hij wordt te voorschijn gedwongen om te tonen en te zeggen, wie hij eigenlijk is. En de apostolische ogen zien het en zeggen het in opdracht van Christus: wie de mens eigenlijk is. Nu eerst wordt dit duidelijk.

In het algemeen kan men zeggen, dat het 'vlees', ofschoon het woord zo massief klinkt, een nauwelijks-te-zeggen, ijl oordeel bevat, hetwelk gelijkkluidend is met 'onheilig', niet-afgezonderd, niet uit de chaotische wereldmenging apart gesteld, zonder wijding, zonder richting, zonder zin. Dit oordeel ontkent dus juist, dat de zonde een substantie, een ding, een energie, zou zijn. Daarmee wordt ons geleerd: de zonde kan in geen geval een werkelijkheid zijn zoals de schepping een werkelijkheid is.

De 'Geest' openbaart wat 'vlees' is; tevoren konden wij het niet weten. 'Gij zijt van mij', heeft God gezegd tot Zijn kinderen, zoals Hij gezegd heeft van de tempelberg: daar heb Ik mij woning begeerd en, van het volk: dat is mijn oogappel en mijn erfenis.

Er leeft op aarde een 'kahal', een vergadering, een 'edah', een gemeente, die hebben een wet, maar het is een heilige, een gans-andere wet dan die der volken, die hebben een land, maar het is een heilig, een gans-ander land, omdat er iets gebeurt dat nergens elders gebeurt, die hebben een offer, maar 't is een heilig, gans-ander offer, want deze gave aan God is een Godsgave – ('wij geven het U als uit Uwe hand') (I Kron. 29:14b) en zij verzoenen Hem met hetgeen Hij hun tot een zoenoffer biedt, en zo nu, in dezelfde lijn gezien, door hetzelfde wonder zijn zij mensen, maar heilige, gans-andere mensen, omdat zij in een *gans-andere Godsbetrekking*, het verbond, zijn opgenomen.

10b

Waarop doelt dit alles tezamen? Wij kunnen de samenhangen slechts aanduiden – en moeten ons verder onthouden van een ontvouwing der inhouden. Wij kunnen alleen zeggen, wat de grammatica aanwijst. En dan zouden wij menen: een volk, een mens, een leven 'heilig' noemen, wil zeggen: dit volk, deze mens, dit leven

heeft zijn zin niet meer in zich zelf,

en nog minder in de goden, maar enkel in God, déze God, die de God der toekomst is. Daarom: het 'bewaren' van het verbond is dit, dat men niet weer terugvalt in een 'zelfstandig' bestaan; niet dat Israël volk zij, echt, zuiver, edel, zelfstandig, machtig volk, maar dat het *Gods* volk is, is de verkondiging en eis der profeten. Ditzelfde geldt van alle leven, levensvormen en -gestalten die 'heilig' genoemd zijn. *Elk naar zijn aard* moeten zij Gode behoren. Dat stukje abc is werkelijk zwaar om te verstaan; maar wee de broddelaars, die het logisch maken met een logica, die strijdt met de logica van de *Naam*. Déze God is onze God, en Hij is de Dader, die ons tot daders heeft gesteld. Er gebeurt iets, over en weer, met het mateloos overwicht van de éne zijde, maar toch waarachtig over en weer. Dat is bij het 'heilige' land en de 'heilige' toonbroden niet zo, maar bij de 'heilige' mens wél. Willig behoort hij zich zelf niet meer.

'Wie zijn leven zal willen behouden, die zal het verliezen, maar die zijn leven verliest om Mijntwil, die zal het vinden' (Mat.

16:25). De paradoxie daarin kan ons verwarren, toch brengt versimpeling pas recht de verwarring, zelfs in het abc. De paradox is, dat, met behoud van zijn aard, de mens niets overhoudt dan zijn verhouding tot God krachtens het verbond. De zedelijke zuivering valt alleen daarom goeddeels met de heiliging samen, omdat de mens nu eenmaal een zedelijk-geestelijk, in schepselmatige vrijheid bestaand wezen is; zo geldt dan ook en met name van de mens deze paradox: mét deze zijn aard: zich zelf te zijn, zal hij niet meer zich zelf zijn; mét en door het 'verliezen van zijn leven', zal hij de vrijheid winnen: met deze zijn vrijheid, zal hij afhankelijk zijn en kunnen horen, zijn leven niet meer hebben in zich zelf. Het zal er niet op aankomen, dat hij toch nog of toch weer een mens is, maar dat hij een *mens-van God* is, zoals het in de pastoraalbrieven (o.a. I Tim. 6:11) heet.

En nu moeten wij ook bij deze, zoals wij het noemen: zeer 'geestelijke' dingen, liefst geen ogenblik vergeten, dat de bijbel noch 'heidens' noch 'joods' gelezen kan worden, noch als wereldverklaring noch als sacrale jurisprudentie, maar als verkondiging, als proclamatie van het verbond. En de Schrift *vertelt* en vertelt en vertelt nog eens *hoe dat ging*, toen Abraham, toen Jacob, toen David, toen Petrus, toen Lydia, de purperverkoopster, toen Timótheüs in de bemoeienis van *déze* God werden betrokken met hart en lijf, ziel en zenuwen, hoe dat *wás*, toen Hij uitging om hen... te heiligen. Dat is gebeurd; dat staat geschreven. Dat wordt in de gemeente gelezen, *vóórgelezen*, *vóórgezongen*. Dat wordt gehoord, aanvaard, geloofd als de Naam, als *de* Openbaring. Het wordt door de medegeroepenen geprezen als hun bevrijding en de stichting van een rijk van vrijheid, want zij zijn geroepen om te 'verkondigen de deugden Desgenen, die hen geroepen heeft uit de duisternis tot Zijn wonderbaar licht' (I Petr. 2:9).

11

GEDENKEN

Daarom is '*gedenken*', 'niet-vergeten', 'zich voor ogen stellen' aan de orde van de dag; het wemelt in de bijbel van vermaningen

niet te vergeten, de weldaden, de verkiezing, de uitleiding, de opstanding, de wonderen, de geboden, het verbond vooral niet te vergeten!

Zonde – ach, wie verlost dit woord voorgoed uit de troebele atmosfeer van maatschappelijke onfatsoenlijkheden! – is niet ondeugendheid, immorele handeling, maar

BONDSBREUK,

niet-gedenken, van Wie men *is*, zich niet realiseren, wat het inheeft geheiligd te zijn, afgezonderd, om een teken te zijn der goddelijke bedoeling met zijn weg in de wereld en over de aarde.

Zedelijkheid, het onderhouden der geboden, wordt in de bijbel – in tegenstelling tot de islam, die de religie der prestatie bij uitstek is – beschouwd als een *teken* van trouw, een bewijs dat de mens ‘gedenkt’. Daarom valt het zo moeilijk in het O.T. een uitgesproken voorkeur te vinden voor ‘hogere’ zedelijke geboden, boven de cultische, b.v. het sabbatsgebod. Ook bij de profeten, die tegen een vormelijke, Selbst-zweck-geworden erediensdienst toornen, vinden wij dit nimmer zó uitgesproken, dat het ons modern gevoel van een hiërarchie-van-waarden bevredigt. Ook hier is het ‘mindere’, het cultische, het meerdere of symbool van het meerdere.

Het loopt alles nogal vreemd dooreen. Dat komt zo: er zijn geen hogere of lagere idealen, er zijn plichten, maar er zijn geen zware en lichte plichten, ze zijn alle *even zwaar of even licht*, omdat ze alle slechts teken zijn. Van ‘lasten die zwaar zijn’ wordt gesproken, dat ze opgelegd worden door hen die de essentiële bedoeling van Wet *niet* meer verstaan; tot de eenvoudigen heet het: Mijn juk is zacht en Mijn last is licht (Mat. 11:30) en de echo uit de gemeente klinkt: ‘Zijne geboden zijn niet zwaar’ (1 Joh. 5:3). Waarom niet? omdat ze vervuld zijn, waar de mens *gedenkt* wat er *gedaan* is, waar een mens zich metterdaad herinnert, Wiens eigendom hij is geworden.

Geen woord is misschien meer aangewezen om onze indruk van wat 'heiliging' betekent af te ronden, dan het woord

DIENEN.

God dienen *a)* 'cultisch', *b)* 'moreel'; het betekent *eerst* de tempeldienst meevieren, deelnemen aan offerande en lofzegging, dan *ook* de geboden bewaren ten aanzien van de behoeften en de rechtmatige aanspraken van de naaste. Wij verstaan nu, dat dit geen primitieve overschatting van de cultus betekent, maar eenvoudig de blijvende structuur weergeeft van de 'Tien Woorden', van de 'hoofdsom', van de eerste en de tweede tafel.

Indien juist is wat we gehoord hebben over 'heilig' en 'heiliging', dan kan het niet anders zijn, of de eredienst moet de bron zijn aller deugden, de inspiratie onzer daden.

Ook hier komt het aan op de waarachtige God, over wiens Naam en Deugden en Daden wij hoorden. Wie de góden 'dient', vereert, die beschouwt als 'deugd' wat vréemd is aan de bedoeling van het verbond. Wie in de verkeerde tempel staat, die staat ook verkeerd in het leven. Wie de Natuur vereert en de Kracht, die *kan* niet anders dan de naaste vertreden en schenden, die moet het minderwaardige uitroeien, het zwakke verachten, het wikken en wegen van de rechtvaardigen honen, en ook het denken verkrachten.

Ook het Recht kwam met het Heiligdom samen in deze wereld. En ze gaan ook sámen weer heen, om ons alleen te laten met de *wereld*-op-zichzelf; éérst wordt het heiligdom verstoord, daarna recht en gerechtigheid (Ex. 3:12; 1 Sam. 2:11; Ps. 2:11; Mal. 3:14,18; Luc. 2:37; Rom. 7:6; Rom. 12:11; Fil. 3:3; Col. 3:24; Rom. 14:18).

Zie, daar viel het woord 'WERELD' - het heeft een parallele ontwikkeling met 'vlees'. Het is *a)* aarde, aardse werkelijkheid (Ps. 24:1), *b)* mensdom (Ps. 89:12), *c)* zondige mensheid (Joh. 3:16), *d)* verkeerde orde, orde als masker

der godvergetelheid, het geldende, het automatisch geldende, de stomme winzucht en de domme moraal (Mat. 13:22; I Joh. 2:15).

De wereld, ja, daar hebben wij het letterteken, het woordbeeld, dat in het bijbels abc de uiterste tegenpool voor de heiliging tot uitdrukking brengt, vooral in de johanneïsche geschriften. De wereld 'kan Jezus niet zien', de wereld kan niet geloven, de wereld kan niet liefhebben 'dan het hare'. De wereld is de resultante van de welgeslaagde techniek der overweldiging door de goden en godsmachten. De wereld is reeds nauwelijks aanspreekbaar.

Zeer in tegenstelling met de aarde! De *aarde* wordt opgeroepen, JHVH te dienen met blijdschap (Ps. 100:2); de aarde staat tot in de eeuwen der eeuwen (Pred. 1:4); de ark, het teken der bijzondere tegenwoordigheid, heet: de ark van de Heer der ganse aarde (Joz. 3:11,13); de 'ganse aarde' is van zijn heerlijkheid vol (Jes. 6:3) en de 'ganse aarde' worde met Zijn heerlijkheid vervuld (Ps. 72:19).

De aarde en het heiligdom zijn géén tegenstelling, maar het heiligdom en de *wereld*; de seizoenen van het jaar en de ritus van de tempel zijn evenmin met elkaar in strijd als de menselijke eindigheid en de heiligheid Gods, of des mensen beperktheid, zinnelijkheid en de heiliging, die hem geworden.

Men kan dit bijbels denkpatroon niet geduchter uiteenrukken en kwaadaardiger schaden dan door het voor te stellen, alsof de *aarde* ons onheilig zou maken en onze heiliging zou weerstreven. Al is het waar, dat wij de aarde misbruiken en schenden, haar ook als verschansing en voorwendsel nemen voor onze eenzaamheid, opstandigheid en godvergetelheid, zij zelf is eerder een getuigenis *tegen* ons dan een ontschuldiging *voor* ons. De aarde is voorhistorisch, maagdelijk, de aarde is, nahistorisch, bruidelijk.

De 'natuurpsalmen' behoren bij het heiligdom, de aarde wordt door de open vensters van de tempel aanschouwd en, toegeëigend in het beleven, Gode met nooit voleindigde dankbaarheid toegebracht.

Niet de aarde is profaan -

de 'wereld en die daarin wonen' bederven de aarde; vandaar de 'Zondvloed', d.i. de grote vloed, het opborrelen van de chaos van vóór de schepping. – De gedaante, de vorm, het 'schema' dezer *wereld*, *dezer* wereld gaat voorbij! (I Cor. 7:31). Ze behoren niet bijeen.

Daarom verschijnt aan de verste horizon als uiterste der heiliging, als Gods laatste daad, als bekroning van de werkzaamheid Zijner deugden, als vervulling van Zijn woord, als einde van Zijn weg: de scheiding van de zonde en de aarde.

'De zondaars zullen van de *aarde* verdaan worden en de goddelozen zullen niet meer zijn, loof den Heer! mijn ziel - Hallelujah' (slot Ps. 104). Want de aarde is goed en zou een paradijs kunnen zijn.

Als alles 'naar zijn aard' geheiligd wordt, dan betekent dit, dat de 'wereld' geheiligd wordt door een loutering, waarbij de aarde, de oorspronkelijke schepping overschiet en uit de schaduwen der rebellie verschijnt als aanvankelijke en uiteindelijke drager der Heerlijkheid. De ganse aarde is van die heerlijkheid vol (Jes. 6:3).

En de 'vier dieren' in de Openbaring, d.i. de aarde, afgezien van de verwringing en de uitbuiting door de mensenkinderen, zingen sámen met de vier en twintig ouderlingen (de gemeente uit Israël en de volken), omdat ze sámen *geheiligd* zijn, één schepping in aanbidding verzonken en verheven (Op. 5:6). En de vier dieren zeiden 'amen' als het verzegelde boek der mensengeschiedenis wordt opengebrouwen door de Messias. De natuur bevestigt het heil: er trekt een lied door alle dingen die door geen schuld werden aangetast. Zo zingt Gezelle:

Gesprakig is al 't wezen,
Dat de wil van Dezen,
Die het Woord is, worden liet.
Stom en zijn uw stralen
Sterren, niet, en talen
Doen ze mée, in 't eeuwig lied.

Wie dat in de verte schouwt, die wordt ook nu door de schepping, door broeder zon en zuster maan en alle onschuldige schepselen beschaamd en vermaand en zoekt zijn plaats en vindt zijn dienst... en dáár, op zijn plaats, mag hij onder de bedrijven door, begrijpen hoe nabij de toekomst is, want wij ondervinden dan metterdaad hoe waar het is dat de Sabbat der voltogen schepping op het komende is aangelegd.

En midlerwijl stond
aan openende horizont
glanzend gereed tot nieuwe daad
de diamanten dageraad.

Gij doet de uitgangen van de morgen en van de avond juichen (Ps. 65:9). -

Zoekt de Heer en leeft..., Hem, die het Zevengesternte en de Orion maakt en die de doodsschaduw verandert in de morgenstond (Amos 5:6,8). -

Hoe groot zijn Uw werken, o Here, Gij hebt ze alle met wijsheid gemaakt; het aardrijk is vol van Uw goederen - de Heerlijkheid des Heren zij tot in eeuwigheid; de Heer verblijde Zich in Zijne werken (Ps. 104:24,31).

11. VERWACHTING

1

Wij hebben nu ettelijke keren ons als bij verrassing gesteld gezien voor oerwoorden der H. Schrift, die wij daarvoor niet zouden gehouden hebben, die wij althans op het eerste gezicht niet als zodanig zouden herkend hebben.

Waarschijnlijk komt dat voort uit onze, overigens maar al te begrijpelijke hebbelijkheid, om onze *eigen* oerwoorden mee te brengen en als richtsnoer over de heilige teksten heen te spannen. En nu is het eigenaardige, dat die oerwoorden van *ons* helemaal niet voorkomen in de Schrift. Dat is de keerzijde van bovenbedoelde verrassing. Ook hier kunnen we aankomen met de plausibele redenering: dáárom ontbreken die woorden, omdat de bijbel niet door denkers is geschreven, maar door naïeve geesten, het wereldbeeld en levensgevoel dat in de bijbel geldt, is mitsdien... primitief. Toch zou dit ontbreken een diepere zin kunnen hebben en zeer nauw samenhangen met de 'Naam', als het centrale gegeven. Welke woorden wij bedoelen?

a eeuwigheid

b heelal

c natuur

d religie

e persoonlijkheid

j deugd

g ideaal

2

Dit illustere zevental komt in de bijbel niet voor; in plaats daarvan – maar eigenlijk is de plaats zelve, waarop het nieuwe bijbelse woord treedt, een heel ándere plaats – wordt gesproken

a van de 'eeuw', en van de eeuwen-der-eeuwen, van de eindtijd, van het leven der toekomstige eeuw; een tijdeloze wereld, zelfs een tijdeloze God kent de heilige leer niet.

b Er wordt gesproken van 'hemel en aarde', *beide* schepselen, *beide niet meer* in oorspronkelijke zuiverheid; door de rebellie der machten is de een, door die van de mensen is de andere geschonden: de hemelen zullen als een kleed verouden, er zál 'vrede zijn in de hemelen', wij verwachten niet alleen een nieuwe aarde maar ook nieuwe hemelen; een gesloten, zelfgenoegzaam Al, een aan het initiatief en de kritiek Gods onttrokken Oerleven kent de heilige leer niet.

c Er wordt gesproken van '*de ganse aarde*', als het gebied, waarop Gods daden geschieden en dat bereid wordt tot een woonstede des Heren; een in eigen wetmatigheid ongestoorde samenhang van krachten gelijk wij met 'natuur' bedoelen, kent de heilige leer niet.

d Er wordt gesproken van de '*vreze des Heren*' en van de dienst Gods, in de eredienst en in het bewaren der geboden; en er wordt zéér veel gesproken over goddeloosheid, los-van-God-zijn, zich losmaken, 'afhoereren' op het erf van het verbond zelf; dus van al of niet antwoorden op het woord; maar religie als een statische gesteldheid, een bijzondere gezindheid der ziel, een zekerheid aangaande een in zich zelf rustend rijk van vrede, kent de heilige leer niet.

e Er wordt gesproken van de mens, wiens '*adem in zijn neusgaten is*', en die meent, dat 'zijn woningen voorgoed op aarde staan', en hij wordt 'als de beesten, die vergaan', er wordt gesproken ook van de 'verborgen mens des harten', die wordt aangesproken en verontrust, er wordt gezegd, dat de mens gaat naar zijn 'eeuwig huis' (en dat is het graf -) en een grote stem Gods klinkt dwars door het rechterlijk woord van Pilatus: '*Zie, de mens!*' - er wordt door de Geest verwekt een 'mens Gods', een mens, die bij God behoort; maar 'persoonlijkheid' als de mystieke diepte-dimensie van deze creatuur: mens geheten, een ondelgbare geestelijke werkelijkheid, die in beginsel zich zelf genoeg is, zich ontwikkelt, zich ontvouwt, zich verwezenlijkt, daarvan weet de heilige leer niet.

f Er wordt gesproken van *gerechtigheid* en ongerechtigheid, d.i. van de goede en de verkeerde verhouding tot God, van bondstrouw en bondsbreuk, ook, een enkele maal, van ‘daden, die in God gedaan zijn’, maar deugd als onvervreembare kwaliteit der menselijke natuur, als inklevende eigenschap, die maakt dat naar een hogere noodwendigheid bepaalde amorele of immorele handelingen voortaan zijn uitgesloten – neen, van een deugdzaam mens en een deugdzaam leven in de gangbare zin van de populaire of de filosofische moraal weet de heilige leer niet.

g Er wordt gesproken van het *gebod* Gods, d.i. de wijze waardoor wij op de weg Gods kunnen gaan en blijven bij onze Bevrijder, er wordt gesproken over het bewaren en het overtreden van de geboden, de inzetten en de rechten, maar zelfs het bewaren geschiedt niet met het oog op een ideaal, waaraan de godvruchtige zou willen beantwoorden. Ook de ‘navolging van Christus’ is niet het zich laten normeren door een ideaal, veeleer een wijze waarop wij metterdaad in Zijn gemeenschap verkeren en met hem meegaan naar het kruis. ‘Ideaal’ behoort niet tot de bijbelse oerwoorden, evenmin, als ‘deugd’, ‘persoonlijkheid’, ‘religie’, ‘natuur’, ‘heleal’ en ‘eewigheid’.

3

Wat is nu de diepe grond voor dit uitwendig ontbreken, dit innerlijk geen-plaats-hebben voor deze noties, die ons toch zo na aan het hart liggen? Het hangt eigenlijk samen met het héle abc voor zover wij dit nu hebben nagegaan: met de ‘Naam’, met de orde der Deugden, met de éénheid der Deugden, met de Daden, het Woord, de Weg, met de heiliging – maar, als wij goed zien, houdt dit ontbreken en áfwijzen van onze oerwoorden het allernauwste verband met de... *verwachting*, het bijbels woord, waar wij ten slotte onze aandacht aan willen wijden, om tot een voorlopige afronding van ons pogen de ‘leer’ te onderwijzen, te geraken.

Indien er geen andere redenen waren – maar ze zijn er in overvloed – dan zou het bijbels woord: verwachten en verwachting op zich zelf volstaan om de bedoelde grondwoorden, die wij plegen mee te brengen, volkomen te *ondermijnen* en als even zo-

vele droombeelden te doen vallen. Om het eens scherp te zeggen met de verworpen woorden zelf (en dus niet geheel zuiver, omdat de woorden in het gehéél niet gelden kunnen): ‘verwachting’ sluit in: er is nog geen ‘eeuwigheid’, er is nog geen ‘heelal’, er is nog geen ‘natuur’, er is nog geen religie, persoonlijkheid, deugd of ideaal. Wij bedoelen: gesteld, dat de woorden konden gelden als menselijke projectie der waarheid (wat niet het geval is), dan zouden ze juist door het feit, dat de heilige leer overal van ‘verwachten’ *blijft* spreken, ontmaskerd zijn als speculatie, als voorbarigheid, als eigenmachtigheid en eigenzinnigheid. Het is alsof in *deze* letter van het abc een kritische kracht woont, die het dichtgroeien van onze menselijke voorstellingen en dromen gedurig verhindert. Deze kracht deelt zich meer of min mee aan alle werkwoorden die het leven van de mens beschrijven: denk maar eens aan de merkwaardige bijbelse term: *wandelen* (Gen. 5:22,24; Gen. 17:1; Lev. 26:12, 41; Deut. 1:30, 33; Deut. 28:9; I Kon. 9:4; Ps. 81:14; Ps. 101:6; Spr. 6:22; Jes. 33:15; Hand. 14:16; Ef. 2:10; I Joh. 2:6).

Vanwaar toch dit naïeve ‘wandelen’, dat ons óf vóór-religieus óf ná-religieus moet toeschijnen? óf van een paradijselijke óf van een burgerlijke onnozelheid? Antwoord:

HET is nog niet geopenbaard ‘wat wij zijn zullen’, (I Joh. 3:2), nog niet verschenen in wereldlijke werkelijkheid, als eigen ervaring, als publiek gebeuren -
nog geen voldongen wereldorde geworden.

Door het ganse Oude én Nieuwe Testament luiden de adventsklokken over de avond van het wereldjaar.

Hoor b.v. Micha (4:1-5):

In het laatste der dagen zal het geschieden
dat de berg van het huis des Heren zal vast gegrond zijn
als hoofd van alle bergen,
hij zal boven de heuvelen verheven zijn;
de volken zullen op hem toestromen.

Vele heidenen zullen heengaan en zeggen:

laat ons gaan, ópgaan tot de berg des Heren en ten Huize van de
God Jacobs,

opdat Hij ons lere van zijne wegen

en wij in zijne paden wandelen. (...)
Richten zal Hij tussen de volkenmenigte,
de zaken van machtige volken vereffenen
tot in de verten:
en zij zullen hunne zwaarden ómsmeden tot spaden,
en hun lansen tot sikkels;
het ene volk zal tegen het andere volk geen zwaard opheffen
en zij zullen de krijg niet meer leren;
maar zij zullen zitten een ieder onder zijn wijnstok
en onder zijn vijgeboom;
en er zal niemand zijn, die ze doet ópschrikken
want de mond des Heren der heerscharen heeft het gesproken.
Mogen dan alle volken nu nog wandelen,
een ieder in de naam van zijn eigen god -
wij zullen wandelen in de naam van de Heer, ónze God,
eeuwiglijk en altoos.

Dit is maar één plaats; maar wie van u vallen niet tegelijk vele andere in? als Jes. 2:1v.v.; Jes. 9:5v.; Jes. 11:1-9; Jes. 25:6v.v.; Jes. 32:15-17; Ps. 72:17v.v.; Ps. 85:9v.v., waar het o.a. heet:

De goedertierenheid en de waarheid
zullen elkander ontmoeten -
de gerechtigheid en de vrede
zullen elkander kussen -
De waarheid zal uit de aarde spruiten
en gerechtigheid zal van de hemel nederzien.

Zo luidt echter ook de zin van de verhalen van patriarchen, richters, koningen-naar-Gods-hart, zij doen in elk falen en in elk bereiken nog verwáchting doorschemeren; die nog náleeft in hun gemoed misschien, maar eigenlijk is het een opleven van het geloof in de belofte.

4

Dat ligt eigenlijk toch ook voor de hand; het heeft zijn onvermijdelijke grond in de structuur van de bijbelse boodschap als anti-heidens getuigenis (*anti!* maar wij weten nu wel hoezeer dit

negatieve *geladen* is met positieve krachten van bevrijding, uitleiding en rechtsherstel). Want dit is zeker:

HET HEIDENDOM HEEFT GEEN VERWACHTING,

omdat het geen doelgerichte tijd kent, omdat het geen Weg ziet en van geen weg weet. Dáárom ‘weet het weg’ met de restanten van verwachting die er in de menselijke ziel zijn nagebleven; zij worden vernield, in de afgrond van het Bestaande geworpen, de kleine worden in de doofpot gedaan en de grote worden met meer of minder ceremonieel van wijsgerige gebaren gecremeerd. Er is geen doel (want dat is ‘naïef’ we gaan nergens heen (want dat is een kinderlijke wens: ergens naar toe te gaan), we bewegen ons geducht en maken toch – ziedaar de zin der resignatie, der berusting – ‘op de plaats rust!’ Waarom is er geen doel denkbaar? omdat er geen *Midden* is van de tijd; of met andere woorden, omdat de ‘Naam’ niet wordt gekend. Als we het nog niet wisten, kunnen we het hier als met handen tasten, wat daarachter school dat de mens wél van de Godheid maar niet van JHVH wil weten, wel van de *oneindigheid*, maar niet van de ontmoeting met God, wel van een abstracte ‘Almacht’, maar niet van de almacht der deugden van deze éne God, die voor Zijn Naam op deze aarde ‘gedachtenis heeft gesticht’. Want waar geen *Midden* is van de tijd, daar is *geen begin en geen einde* te denken en leven wij in het grenzeloze; en in het grenzeloze is geen links of rechts, boven of beneden, goed of kwaad, – in het grenzeloze is de grenzeloze vrijheid (= ongerichtheid) en de onmetelijke eenzaamheid. In het grenzeloze is alles even gewichtig of – wat op hetzelfde neerkomt – alles even ongewichtig; in het grenzeloze van de Oerstof, van de Baaierd, van de Ginnangagup (in de Germaanse mythe) is geen waarachtige vorm en geen zuivere keuze mogelijk – en wat beslissend is: in het grenzeloze bestaat al evenmin

een echt verleden en een echte toekomst.

Zie, zoveel is er gelegen aan de Openbaring, aan de Naam, aan Jezus Christus, aan het Midden der tijden, aan de opheffing en

doorbreking van dat alles, wat wij hebben gebouwd om de afgrond van het grenzeloze te camoufleren: het volkomen heeal, de gesloten natuur, de stille eeuwigheid, de mystieke religie, waarin we ons-zelf omhelzen als ons ‘Zelf’, de ondelgbare persoonlijkheid, de deugd en het ideaal, *beelden* die onontbeerlijk werden, sinds we gedoemd waren het Grenzeloze in de ogen te zien en ontdekten dat wij het niet vermóchten. Grenzeloosheid – dat is de waan van ons geslacht, en het wéét ook dát het een waan is, vandaar de krampachtigheid met name van het moderne heidendom – betekent allermint een verwijding vergeleken met het bestek van de Naam, het bezegelt slechts onze wezenlijke eenzaamheid, het losgelaten-zijn, de prijsgegevenheid van onze geest. In het grenzeloze is onze ziel te vondeling gelegd en is ook het denken zelf vogelvrij verklaard. In die zin horen we Gaston Bursens zingen van het grenzeloos-gegevene, dat zo irreëel is en moet zijn:

Ik zou verzinken in mijn eigen retoriek
Als ik niet wist, dat alles vreemd, vergeefs is,
Dat alles al *zonder begin* begon,
Dat zonder uitstel alles al geweest is
En zonder uitkomst, zonder uitzicht, zonder horizon,
En zonder hier te wezen, als dat kon.

5

Het eerste en laatste woord van de Schrift is: verwachting; het *scheppingsverhaal* is immers reeds geordend met het oog op de *Sabbat*, en de *Sabbat* dient om te beseffen en te verkondigen (samen met het *Sabbatjaar* en *jubeljaar*) dat God, déze God de wereldvrede bedoelt en bewerkt. Hij werkt, waar wij rusten; wij moeten weten, dat, welke waarde ons werk overigens moge hebben, het niet kan en niet behoeft bij te dragen tot het wonder van de Eindtijd, de schepping van de goddelijke orde, van wat genoemd wordt het ‘Koninkrijk of Koningschap Gods’. Zo is het begin van de ‘verhalende filosofie’ (Rosenzweig) der Schrift. En het eindigt met die aarde en hemel doordringende kreet: Kom, Here Jezus, kom haastiglijk (Op. 22:20).

De verwachting moeten we dus zeker niet zien als een aanhangsel van de leer, als een bijwagen der praktijk, het is veeleer een kwalificatie, die alle Schriftwoorden zonder uitzondering stempelt. Schepping! de schepping is geschapen *om der wille* van het Einde, van *dit* Einde; Verbond! er moet een volk zijn, dat 'zeer gewillig is op de dag Zijner heerkraft' (Ps. 110:3); Wedergeboorte! wedergeboren zijn wij tot een levende hóóp, door de opstanding van Jezus Christus uit de doden (I Petr. 1:3). En de tekenen, die hun dienst schenen gedaan te hebben in het verleden, die komen terug als tekenen der toekomst (hetgeen overeenkomt met hetgeen we al eerder hoorden over de wijze waarop de éénheid der Schrift bestaat: eerst het Oude, dan het Nieuwe, en dan weer het Oude Testament): de Messias *is* gekomen, maar Hij 'komt weer', in Zijn Toekomst. Het Rijk (Ps. 2:6; Luc. 17:21; Op. 12:10); Jeruzalem (Ps. 122; Gal. 4:26; Hebr. 12:22; Op. 3:12; 21:2, 10); Zion (Ps. 48:3; Zach. 9:9; Ps. 87:5; Op. 14:1); de tabernakel (Ex. 40:34v.; Joh. 1:14) (hij tabernakelde onder ons); Joh. 2:21 (de tempel zijns lichaams); Op. 21:3 *zie, de tabernakel Gods is bij de mensen*; het manna (Ex. 16:35; Joh. 6:33; Op. 2:17) – zie het komt terug, de tekenen

KOMEN WEER ALS TEKENEN DER TOEKOMST

want de beloften zijn vervuld en – neen, er is toch nog een deel te vervullen overig! *De* vrede nam nog geen intrek noch in de wereld, noch in ons hart.

Wat wij aan vrede ontvingen, is veeleer een *onderpand* van het Komende, dat nadert.

Verzoening is volbracht, de verlossing is nog aanstaande. De tweede Komst maakt publiek wat verholen was.

Zelfs de Schepping in den beginne, die wij nu niet meer onmiddellijk in de 'natuur' kunnen aanschouwen, zelfs de Schepping moet nog ont-dekt worden; de schoonheid van de Schepper in haar, of zoals de bijbel zegt: Gods Heerlijkheid, is voor ons een *toekomstige* wereld. Maar het schijnsel dat wij nu reeds ontvangen, is voor de verwachting een genoegzaam vóórteken en onderpand. Lezen wij Rom. 8:19v. met een nieuwe ontvankelijkheid:

Want het schepsel als met opgestoken hoofde
verwacht het openbaar-worden van de kinderen Gods –
want het schepsel is aan de vergankelijkheid onderworpen
niet gewillig, maar om de wil van hem,
die het aan de ijdelheid onderworpen heeft,
op hope, dat ook het schepsel zelf zal vrijgemaakt worden
van de slavernij der vergeefsheid
tot de vrijheid der heerlijkheid der kinderen Gods.

(...)

Maar wij zelf, die de eerstelingen des Geestes hebben,
wij ook zelf, zuchten in ons zelf,
verwachtende de aanneming tot kinderen,
dat is: de bevrijding en verheerlijking van ons lichaam.
Want wij zijn in hoop zalig geworden –
De hoop nu, die gezien wordt is geen hoop,
want hetgeen iemand ziet, waarom zal hij het nog hopen.
Maar indien wij hopen, hetgeen wij niet zien,
zo verwachten wij het met lijdzaamheid.

Ge hoort toch wel, hoe in deze verkondiging een verborgen
smart leeft, maar ook hoe deze verslonden werd door de enige
houding, die bij uitstek ‘bijbels’ kan heten, de zekerheid, die als
zekerheid van de Náám, de bij uitnemendheid vaste zekerheid is.
Bij deze God, bij de Naam, behóórt de verwachting. Alleen als
deze God de Godheid is, als JHVH ook Elohim is en El Shaddaj
en El Zebaoth en onze Vader, alleen dán heeft de verwachting
zin; en alleen krachtens deze Openbaring en door het verkeren
in de heilige leer als in een eigen wereld, zal het mogelijk zijn
ondanks ons zelf in deze verwachting te volharden.

6

Zoals de notie ‘heiliging’ alle gestalten en vormen der heilige
leer doordringt en er niet licht een ding of handeling of gesteld-
heid te denken is, die niet door hetgeen dit *werkwoord* uitdrukt
beheerst wordt, zo wil de ‘verwachting’ verstaan worden als een
kwalificatie, een kenmerk, een trek die men van geen menselijke
hartebeving kan aftrekken, of men houdt over wat dwars, be-

dorven of, zelfs geheel waardeloos blijkt te zijn. En dan natuurlijk, de *mens* aangaande, de mens onthullende als wezenloos, bedorven, waardeloos. De kwaliteit; heiliging, geheiligd-worden bevat een kwalificering: *ter* verwachting d.i. om bekwaam te maken tot een leven-der-hoop dat anders onmogelijk zou zijn voor onze natuur.

Bij de mens, die ‘geheiligd’ wordt, behoort onafscheidelijk de verwachting.

Alleen als het God is, die ons afgezonderd en verontrust heeft, krijgt de verwachting grond.

Alleen als het ‘vlees’ geen oorspronkelijke natuur, geen substantie is, maar verkeerde wilsrichting, valt er iets te hopen, ook voor het ‘vlees’, voor Adam en zijn ganse kroost.

Alleen als de Geest komt over het vlees, beginnen de ouden dromen te dromen, gaan de jongelingen gezichten zien (Hand. 2:17; Joël 2:28).

De droom! de DROOM!

Neen, het zal altijd kenmerkend zijn voor het ‘vlees’, d.i. voor de ‘gevallen’ mens, voor de natuurlijke religie, voor de rede, de maatschappij, voor de ‘wereld’, dat zij niet droomt, gelijk de profeten voor en na Pinksteren – ja, men zou de gehele heiliging kunnen verstaan, als een ordening en uitrichting van het menselijke leven in de vooronderstelling der *laatste* verwachting.

Ja, alles wat de geheiligde mens doet, het blijft onwaarschijnlijk, halfslachtig, mat, een blote vorm, een gestremde aanloop, zo al zijn werken niet worden uitgedreven en geboetseerd door het *werkwoord: verwachten*.

ZIE DAN, HET WERK IN ALLE WERKEN!

Geloven en bidden en dienen, zaaien en maaien en oogsten, cultus, cultuur en natuur, strijden, lijden en dulden – in de Schrift zijn het – met behoud van hun eigen waarde en bedoeling – modificaties van het éne kerelswerk, dromerswerk, bruidswerk, kinderwerk,

werk van profeten, priesters en koningen,
werk van de 'Rest die zich bekeert',
werk van de knechten die op hun Heer wachten,
werk van de eenzamen die de vertroosting Israëls verwachten
(Luc. 2:25),
werk in alle werk, *het* menselijk antwoord op de heiliging, *het*
talent,
het geloofsvermogen;
het loutere bidden in het bidden,
het hemelijke gebaar in alle zaaiens-gebaar,
de eigenlijke drijfkracht in ons worden,
de zuiverste zin van onze liefde-daad,
de zaligheid van de 'armen van geest'.

Geen wonder, want wat, zo welwillend mogelijk verstaan, bedóeld werd met: eeuwigheid, heelal, natuur, religie, persoonlijkheid, deugd, ideaal, dat *bestaat* niet, het *komt!* dat *hebben* wij niet, dat *verwachten* wij. En het is er zover vandaan, dat wij aan de 'droom' dan ook 'niets hebben', dat we er alles in vinden, wat er in deze tussentijd te vinden is, terwijl er geboren wordt een cultus en een cultuur die er 'zijn mogen', uit geen andere kracht ten slotte dan de wekkende kracht van deze verwachting.

Nog één opmerking terzijde: zou het kunnen zijn, dat in de toekomst van Jahve, als Hij 'de sluier op het aangezicht van alle volken teniet doet' (Jes. 25:7), de natuurlijke Godskennis en de aanschouwing Gods in de natuur, eindelijk reëel, niet voorbarig meer zouden zijn? Nu moet de Leer zich afzetten tegen de waan van een algemene Godskennis, eenvoudig omdat wat de mens meent te vinden, niets anders dan projectie kan zijn. Als de Here God ons echter bezocht heeft *met de laatste openbaring*, die wij verwachten in Zijn dag, zal dan de bijzondere kennis niet overgaan in een weten, als dat wat getekend wordt bij Jeremia: 'leert toch de Here kennen, want zij zullen Hem allen kennen, van de kleinste af tot de grootste toe' (31:34). Zeker, dat is een belofte aan Israël, maar ik denk dat we – in de verwachting van het Rijk – dit mogen extra-poleren. En zou het zo ook niet kunnen zijn met de andere torens van het religieuze Babylon met al die voorbarigheden, waarvoor de bijbel geen term heeft? Stel u voor, dat

wij allen nog eens terecht zullen komen in wat de heidenen zich hebben vermeten in hun religieuze waan: wij *zien* God, wij zien God in *alles*, wij participeren aan het Al door Zijn Presentie, wij zijn zalig in het gegevene, in het eeuwige zijn.

Misschien staan we vreemd te kijken en toch: is het niet in overeenstemming met het abc?: deze gang van het bijzondere naar het algemene, van de bijzondere tegenwoordigheid naar de Alomtegenwoordigheid, enz. Zo bleek de weg van Godskennis immers telkens weer. Het zou de kroon op alles zijn, als we mochten zeggen: ‘Van de Thora naar... de natuurlijke religie.’

6a

Laat ons maar eens horen:

Ja, allen die U verwachten, zullen niet beschaamd worden (Ps. 25:3).-

U verwacht ik de ganse dag (v. 5). -

Laat oprechtheid en vroomheid mij behoeden, want ik verwacht U (v. 21). -

Op Uwe zaligheid wacht ik, o Heer (Gen. 49:18). -

Wacht op de Heer, zijt sterk en Hij zal uw hart versterken, *ja*, wacht op de Heer (Ps. 27:14). -

De jongen zullen moede en mat worden en de sterken gewisselijk vallen, maar die JHVH verwachten, zij zullen de kracht vernieuwen, zij zullen opvaren met vleugelen, gelijk de arenden, zij zullen lopen en niet moede worden, zij zullen wandelen en niet mat worden (Jes. 40:30v.). - ... ‘waaruit wij ook de Zaligmaker verwachten, die ons vernederd lichaam veranderen zal, opdat het gelijkvormig worde aan zijn heerlijk lichaam, naar de werking, waarmee hij ook alle dingen zich zelf kan onderwerpen’ (Fil. 3:21). -

De Heer is goed, voor degenen die Hem verwachten (Klaagl. 3:25). -

... hij verwachtte de stad, die fundamenteen heeft, welker kunstenaar en bouwmeester God is (Hebr. 11:10). -

Wij verwachten naar Zijn belofte nieuwe hemelen en een nieuwe aarde, waarop gerechtigheid woont (II Petr. 3:13). -

Want de nooddrufte zal niet voor altoos vergeten worden, noch

de verwachting der ellendigen in eeuwigheid verloren zijn (Ps. 9:19). –

Ik weet de gedachten die Ik over u denk, gedachten des vredes en niet des kwaads, opdat Ik u geve het einde en de verwachting (Jer. 29:11). –

O, Heer, Gij, Israëls VERWACHTING,
zijn Verlosser in tijd van benauwdheid!
waarom zoudt Gij zijn als een vreemdeling in het land
en als een reiziger die slechts inkeert om te vernachten?
waarom zoudt Gij zijn als een versaagd man,
als een held, niet bij machte om te bevrijden?
Gij zijt toch in het midden van ons, o Here
en wij zijn naar uw Naam genoemd,
verlaat ons niet! (Jer. 14:8v.). –

En in het N.T. lezen wij:

- Laat ons de onwankelbare belijdenis der hoop vasthouden (Hebr. 10:23). –

- Neemt tot een helm de hope der zaligheid (I Thess. 5:8). –

- Jezus Christus, *die onze hoop is* (I Tim. 1:1). –

7

Wanneer wij vragen naar de inhoud der verwachting, dan zal het antwoord moeten luiden: het kan niet anders zijn dan God of het Rijk, of een teken van het Rijk.

'U verwacht ik'! U-zélf! die nu niet aanwezig zijt, van wie ik toch een afstand ondervind, wiens bijzondere tegenwoordigheid ik mis. Nodig is, verwacht wordt, op een of andere wijze een

komst ter aanwezigheid.

Dit geldt in het kleine en in het grote, het persoonlijke en bovenpersoonlijke, het Godsvolk en de gojim, de kerk en de staat, de mensheid en de natuur, dat nodig is: de *Komst*. Ziet ge dan nu, waarde abc-discipel, welk een onmetelijke afstand tussen de onderwijzing der Schrift en de religieuze leringen onder ons is uitgespannen?

De troost welt uit ons zelf niet op, zij kómt -
De hulp wordt niet aangeworven, zij komt...
De verzoening is niet een ontdekking aangaande een wáán van
vervreemding, waarin wij leefden, zij moet worden *aangebracht*.
De belofte is niet onze wens, zij moet worden gezónden. -

God is in het leger gekomen! (I Sam. 4:7). -
Zie, Hij *komt*, Hij *komt*, om de aarde te richten (Ps. 96:13; 98:9;
Kron. 16:33). -
Onze God zal komen en niet zwijgen - Uit Zion, de volkomen-
heid der schoonheid *verschijnt* God blinkende (Ps. 50:3,2). -
Ik hef mijne ogen op naar de bergen, vanwaar mijne hulpe ko-
men zal (Ps. 121:1). -
En zie, er kwam een met de wolken des hemels, als eens mensen
zoon (Dan. 7:13). -
Ziet uw Koning komt tot u, zachtmoedig (Zach. 9:9). -

Ziet, DE DAGEN KOMEN! -

en dáárom: *Wachter wat is er van de nacht?* (Jes. 21:11).
- (Kijk, zo ónbijbels de tragische twijfel is, zo bijbels is de *vraag*,
de vraag *krachtens* de verwáchting; de gelegenhedsvraag, de verle-
genhedsvraag, de vraag van profetische en apostolische en weder-
om profetische harten) -

De Zoon des mensen is *gekomen*, om, te zoeken en zalig te ma-
ken wat verloren was (Luc. 19:10). -

Hij is gekomen tot het zijne, en de zijnen hebben Hem niet
aangenomen (Joh. 1:11). -
Gij zult ontvangen de kracht des Heiligen Geestes, die over u
komen zal (Hand. 1:8).

Uw koninkrijk KOME (Mat. 6:10). -

- Ook het woord *bezoeken* staat met: wachten, verwachten, ko-
men, verschijnen, in levend, ondergronds en openbaar in ver-

band (Ex. 4:31; 13:19; Ruth 1:6; I Sam. 2:21; Ps. 8:5; Ps. 65:10; Ps. 106:4: O Heer, bezoek mij met Uw heil; Zach. 10:3: de Heer zal zijn kudde bezoeken; Luc. 1:78: de innerlijke bewegingen der barmhartigheid, waarmede de Opgang-uit-de-hoogte ons *bezocht* heeft; Luc. 7:16: een groot profeet is onder ons opgestaan en God heeft zijn volk bezocht. -

8

Op de vraag: wat verwacht wordt, kan ook geantwoord worden: de Messias of het messiaanse Rijk.

De messiaanse *verwachting* is te onderscheiden van het messiaanse verlangen. De eerste is a priori verzekerd krachtens de Naam, het Midden van de tijd; de vervulling die reeds gekomen *is* in de éérste verschijning van de Messias brengt ook de belofte tot vervulling, tot voleinding, tot voleindigde geldigheid.

En dan gaat het recht aan op de redding en rechtvaardiging van al dat *lage goed*, hetwelk door het idealisme, het vergeestelijkt heidendom wordt misacht: de brand, de loutering der áárde, de toebrenging der volken, de opstanding des vléses, de natuur! nu eerst de verhéérlijkte natuur! Wat een vergroving nietwaar? volgens de smaak van alle platonici! welk een kracht van werkelijkheid! zeggen wij tegen alle dromerijen van ondergang, uitblissing, zichzelf-ontzinken, vervluchtigen, ópgaan in 'God', onbewust, hoogste lust! De bijbel is realist tot het uiterste en met diep geduld.

Daarom worden de aardse dingen in de bijbelse atmosfeer zó intens-innig, zo gewichtig, er hangt een geur van belofte over de wereld, over het lichaam, over de menselijke arbeid. Ook de bijbel weet van de 'ijdelheid', de leegheid, de vergeefsheid van het leven. Maar deze ijdelheid ligt niet in het wezen der scheping, ze is de negativiteit, de verlorenheid van het mensenleven, gelijk die inderdaad ook uit de spiegel der natuur ons kan aanstaren.

Geen bijbelser woord voor de ervaring van de negativiteit in het leven dan de term: *beschaamd* worden, te schande worden; geen dringender smeken dan: laat mij niet beschaamd worden; geen indringender belofte dan: die in Hem gelooft zal niet beschaamd

worden (Ezra 9:6; Ps. 22:6; Ps. 25:3; Ps. 69:7; Jes. 24:23; 26:11; Jer. 20:11; II Cor. 9:4; 10: 8; Fil. 1:20; I Petr. 2:6; 3:16; Ps. 40:15; Ps. 70:3; Jes. 50:7; I Petr. 4:16).

Wie wél beschaamd wordt, die heeft blijkbaar iets anders verwacht dan ons te verwachten werd gegeven, die heeft zijn verwachting gebouwd op andere gronden dan de Naam, zijn hoop gehangen aan andere machten dan die in de Deugden Gods openbaar zijn, zijn arbeid besteed aan ander werk dan datgene wat met 'de Weg' overeenkomt en samen stemt.

Ten gevolge van de verkeerde verwachting of de ontkenning der verwachting wordt de mens

SCHAAMROOD -

Of – een mogelijkheid, die de vromen van de oude dag zéér bezighield – óók de goede verwachting kan beschaamd worden! Het leed, waarvan het boek *Job* en *Prediker* en Ps. 73 beeft, is het leed van de schande en de beschaming. Was er geen belofte gegeven, was er geen verwachting gewekt, was er geen vertrouwen geboren in hun ziel, dan zou de opstandigheid van Job, de mismoedigheid van Prediker en de klacht van Asaf niet deze ontzaglijke afmetingen hebben aangenomen. En dat in de beschaming de beproeving en nog menig ander heilgeheim verscholen ligt, is hun lange tijd verborgen. Wij gaan hierop niet dieper in; genoeg, als u ziet de geestelijke samenhang van verwachting en beschaming.

8a

In wereldverband is de keerzijde van de volkomen verwachting de volstreckte beschaming. Het erfdeel der heidenen en der brekers van het verbond. Hoor b.v. Zefanja 1:14v.:

Nabij is de grote Dag van JHVH,
nabij en stormend op ons aan.
Het geluid van Gods Dag is bitter,
daar dreunt Hij, de Held -
die Dag is de dag van het grenzeloze!

Dag van angst en benauwenis,
dag van verwoesting en wervelwind,
dag van wolken en onweers-donker,
dag van bazuin en van daverend geluid
over de omwalde steden
over de oprijzende tinnen.
- Angst doe Ik de mensheid toekomen
dat ze als blinden zullen rondlopen –
(...)
op de dag van *Zijn* grenzeloosheid,
in het vuur van Zijn ijver,
zal Hij een einde maken,
een einde met alle bebouwers, alle pachters
van dit aardrijk. -

De Dag

Israël leefde niet uit de mythe van de gouden eeuw in een oerverleden. De dagen van 'ouds' zijn de historische voortijd, waarin Jahve Zijn daden stelde, vooral in Exodus (de uittocht uit Egypte). Van mond tot mond ging daarom de belofte, uiteindelijk van een dag-der-dagen, die het einde en de zin van alle dagen is (Jes. 2:2,11,17; Jer. 31:27; Ez. 38:16; Am. 5:18; Zef. 1:7-18). Maar hoe vreemd, Hij is soms duister en jaagt de mensen in paniek en gaat een veldslag aan. Het zal de heilige oorlog zijn in een laatste ernst: Gods vijanden vergaan (Ps. 92:10). Het is een strijd die niemand voeren kan dan Jahve, want het gaat om de opheffing van alle ongerechtigheid. Daarom is die Dag licht, daarom verbinden zich met hem de hoogste, ijlste verwachtingen, die niemand kan blijven voeden, tenzij het woord hem ingeeft, dat dit werkelijk het einde zal zijn van de 'misère' der mensheid en de openbaring van Gods 'grandeur'. Gelijk in de kleine 'heilige oorlogen' van Israël is de beslechting van de strijd de mens afgenomen en zijn bijdrage bestaat enkel in het vertrouwen metterdâad en het daarin standhouden metterdâad, tot van de andere zijde een licht doorbreekt boven *dag-* en *nachtzijde* der geschiedenis (Jes. 42:16; Zach. 14:6v.). Dit heeft de volken in het hart getroffen en nog heden leven

ze, bewust of onbewust, van deze beloften. Daarom kan men de secularisatie niet zien als enkel afval van de heilige leer. Integendeel! En de doorbraak door oude bindingen en ordeningen is niet slechts door de verschrikkingen van de jongste geschiedenis ontketend; veel meer door een opstuwen van de lang *ten-onder-gehouden verwachting*. Er raakte onder de volken een nieuw messianisme op drift. Bepalend daarvoor is niet een 'anarchisme', maar een toeger tot de mogelijkheden die in Israëls verwachtingen voor de aarde besloten lagen en die door de kerk als instituut niet of nauwelijks ernstig werden genomen. -

'En het zal op die dag geschieden, dat er niet meer zal zijn het kostelijk licht en de dikke duisternis (tegen elkaar en in afwisseling), maar het zal een enige dag zijn (als Zijn dag geeft zich die dag te kennen), het zal noch dag noch nacht zijn, maar het zal geschieden ten tijde des avonds, dat er licht zal wezen - en de Here zal Koning worden over de ganse aarde; te dien dage zal de Heer de enige zijn en Zijn Naam de enige' (Zach. 14:6,7,9).

9

Nu, in de 'kleine' verwachting wordt de 'grote' bedoeld, in de 'kleine' hulp is een onderpand van de grote Hulp, in de 'kleine' troost woont een voorsmaak van de 'eeuwige' troost, in de 'kleine' verschijning kondigt zich aan de uiteindelijke Komst, in de verwachting van de Dag beleven wij uitverkoren dagen (Luc. 17:22). Vandaar nu en dan de nadruk op het eigenaardig gewicht van het woord

TEKEN

in het bijbels patroon, in de geestelijke grammatica der Schriften, in de samenhang der heilige leer.

De verwachting, de actie van het verwachten, mag zich sterken aan de tekenen, d.i. aan die werkelijkheden, die naar de láátste Werkelijkheid *verwijzen*, aan die daden, die een onderpand zijn van het goddelijk Koningschap, van de allerhoogste adel.

- JHVH stelde een teken aan Kaïn, opdat hem niet versloeg, al

wie hem vond (Gen. 4:15). – De regenboog wordt gesteld tot een teken van het verbond tussen God en de aarde (Gen. 9:12, 13,17). –

Van de besnijdenis staat geschreven: en dat zal tot een teken zijn van het verbond tussen Mij en tussen u (Gen. 17:11). –

De *wonderen* zelf zijn even zovele tekenen van de daden des Heren, van de Weg, van de belofte Zijner Toekomst (Joz. 24:17; I Sam. 10:7; Jes. 38:7; Ps. 78:43). –

Daarom zal de Heer u een teken geven, ziet, een maagd zal zwanger worden en een zoon baren en zijn naam Immanuël heten (Jes. 7:14). Welk zal het teken zijn van uwe Toekomst? (Mat. 24:3). –

God bevestigde het woord, door tekenen, die daarop volgden (Mar. 16:20). –

Weliswaar doen ook de Egyptische magiërs grote tekenen, weliswaar wordt er gezegd: ‘het boos en overspelig geslacht verzoekt een teken,’ weliswaar ontzet zich Simon de Magiër (Hand. 8:13) over de tekenen die de apostelen deden en wilde het pneuma, de kracht daartoe, kopen – er zijn dus valse tekenen en er is een verkeerd gebruik der tekenen – niettemin blijft het teken, dat eerbiedig genomen wordt én als zegel der daden Gods én als onderpand der verwachting – dit tezamen en in-één – een troost die het volk Gods, de kerk begeleidt.

Ook hier gaat het om de ernst der godsvrucht, die uit de éénheid der testamenten leeft, die de éénheid van de vervulling en de nog komende vervulling vasthoudt. ‘Abraham heeft Christus’ dag gezien’, en *wij* zien in Abraham een teken van de weg die van de eerste naar de tweede Komst leidt; hij is de vader van alle gelovigen. Voor de N.T. gemeente is heel de O.T. geschiedenis een teken, *omdat* de mensen van het O.T. daarin het teken hebben gezien van wat voor hén komende was. En ten slotte ook voor ons!

Er zijn geen ‘middeleeuwen’, die door ‘de nieuwe tijd’ zijn afgelost, of zo de ‘nieuwe geschiedenis’ in Christus begint, is het, om nu eerst recht aan de dag te brengen dat heel de wereldgeschiedenis = de middeleeuwen, de ‘duistere’ middeleeuwen. Omdat wij in deze ‘bedeling’ der middeleeuwen leven, daarom blijft de

ware beweegkracht van werken en bidden, klagen en zingen, sterven gaan en juichen, de zuivere stuwning van de hemelijke daden der ziel: geloven, hopen, zich hechten en onthechten, jong-willen-zijn, oud-willen-worden, rijpen: de verwachting, het verloofd-zijn met de Messias door Zijn trouw-beloofte en onze belijdenis. Daarbij heeft hij ons

ALS TROUWRING

het teken gegeven in onderscheiden gestalte al naar gelang het gaat om de aarde, de mensheid, Israël, de kerk, de enkele ziel. En al is het, dat de tekenen een enkele maal wisselen, dan is nochtans het feit, *dat* b.v. de besnijdenis een teken des verbonds was, voor ons opnieuw een teken van de Naam. Het is een sacrament.

‘Ook ons Pascha is voor ons geslacht’ (I Cor. 5:7) – dat is een ánder teken dan het eerste Pascha-lam. Nochtans ‘verkondigen’ wij bij dat ándere, nieuwe teken ‘de dood des Heren, totdat Hij komt’, met het oog op Zijn toekomst (I Cor. 11:26).

Doordat ook de N.T. mens in de verwachting leeft, moet in de kerk noodzakelijk niet alleen de samenhang maar de éénheid der testamenten worden beleefd en beleden. Het zijn niet alleen de oerwoorden als schepping, heiliging, verbond, geloof, belofte, gebod die het N.T. tot een Israëlitisch boek en tot getuigenis aangaande de éne Naam maken – het is ook de wereld-der-tekenen, de sacramentele ruimte, waarin voor de herinnering én voor de verwachting dingen en personen, namen en symbolen gesteld zijn, die een *gemeenschappelijk* goed zijn van Israël en van de kerk. Feitelijk geldt dit van heel de woordenschat van het O.T.; de oerwoorden daar zijn met de vervulling *daar* niet uitgeput, zoals ze ook met de vervulling *hier* niet uitgeput zijn; ‘dag’ en ‘licht’ en ‘vuurkolom’ en ‘manna’ en ‘tempel’, ‘goud’ en ‘schaloom’ (vrede = innerlijke welstand en uiterlijke welvaart tezamen), ‘arm’, ‘hand’, ‘vinger’, ‘aangezicht’ Gods, ze werden gekend in de werkelijkheid maar toch in een werkelijkheid, die als zodanig op haar beurt weer opriep tot... de verwachting ! -

Het teken spreekt voor de *deemoedige* mens, die er weet van heeft in de tussentijd, in de 'duistere' middeleeuwen te leven. De hoogmoedige eist: alles of niets. Maar in waarheid is 'alles of niets' steeds een uitvlucht; men wil het gelóóf te boven komen en veracht daarom dit zegel van de waarheid en de voorlopigheid der Openbaring: het teken. Zo hebben wij de O.T. woorden die terugkomen, te verstaan; het onrustig heen en weer schokken der gedachten: belofte, vervulling, toch weer belofte; schaduw, werkelijkheid, tóch weer schaduw van wat nog komende is. Zo komt *volk*, Godsvolk, terug als *teken* van de wederkomst, gelijk het eerste Godsvolk Israël het teken van de éérste komst is geweest. De kerk! in haar midden zijn de tekenen van de goddelijke roeping en verkiezing opgericht en zij is zélf tot een teken gesteld; zij is openbaar met al haar gebreken (gelijk Israël), zij is verborgen in God, zij heeft op een verborgen wijze deel aan 'al de schatten en weldaden van Christus' én zij zal in heerlijkheid openbaar worden in Zijn toekomst (Mat. 1:21; 2:6; 21:43; Luc. 2:10; Rom. 9:25v.; Hebr. 8:10; II Cor. 6:16; Hebr. 13:12; I Petr. 2:9v.; Op. 18:4; 21:3). Of neem een bijbels woord als: leven.

'Leven' gaat zo in een accumulatie van krachten, in de onomkeerbare orde van de tijd, door heel de Schrift, het is altijd werkelijk en altijd nog niet werkelijk genoeg, doch 'slechts' een voorgift, voorsmaak, kortom, een teken van het... *eeuwige* leven (Gen. 19:17; Spr. 8:35; Joh. 1:4; Ps. 72:15; Joh. 10:28; Jes. 38:19; Joh. 14:19). Het zou een *leugen* zijn, als het verlangen zou vergeten wat het reeds bezit, maar het zou de *dood* zijn, als de bezitter zou verleren te verlangen en te verwachten.

En het mag in feite ons geheim zijn, als heel het publieke leven van ons volk en de volken de zin van het leven verduistert en dreigt te vernielen.

Geen licht is ons gebleven,
er is geen God te zien.
de dagen alle zeven
en de geboden tien,
dan deze ene Naam.

Die Naam is alle nachten
Ons heimelijk verwachten,
Ons innerlijk geheim.

10

Het meest hoog-gelegene, het diepst-geladene en het meest nabije heil wordt voor de verwachting aangeduid met het woord

HEERLIJKHEID.

De leer doet ons de Naam kennen; in de Naam ligt de openbaring van alle Gods Deugden; onder het beslag van de Naam worden wij geheiligd; de heiliging geschiedt om tot de verwachting kracht te verlenen, de verwachting hecht zich aan de tekenen; de tekenen zijn vóórtekenen van de openbaring der Heerlijkheid, van de *eeuwige* Heerlijkheid.

Nu moeten we vooral oppassen, dat we niet ten slotte weer afspringen van de bijbelse lijn, en uitbreken uit het bijzonder bestek van het abc, door reeds uit te gaan van óns *menselijk begrip van 'eeuwigheid'* als eindeloos-verlengde tijd of als stilstaand, tijdloos Bestaan. We hebben niet *eerst* een begrip 'eeuwigheid', om dat dan op God toe te passen en te zeggen: God is eeuwig, evenmin als we eerst een begrip 'God' konden gebruiken, om dat dan toe te passen op JHVVH. *Neen, God zelf is de eeuwigheid*, gelijk Hij zelf de liefde, het recht, de barmhartigheid, het geduld, het woord, het licht, de kracht, de almacht moet heten. Wat wij 'tijd' noemen, daarvan is God niet los en daarom is ook *deze* eeuwigheid, die de eeuwigheid is van *deze* God, geen tegenstelling tot de tijd. Hij is het Leven, dat 'heerlijk is', in zich zelf, in en boven de tijd, die Hij ons te meten en te doormeten heeft gegeven. Ze is niet ver, maar ze is meest versluierd. Ze is niet als de bliksem en niet als mooi weer. Ze is als een zomerdag, waarin men van geen hoger wijsheid weet dan: am Sein erhalte dich beglückt. We reiken daarnaar in de verwachting.

'Ziet de heerlijkheid van Jahve verscheen in de wolk (Ex. 16:10). En Jahve zeide: 'Ik heb het volk de schuld kwijtgescholden, doch zekerlijk, zo waarachtig als ik leef, zo zal de ganse aarde

met de heerlijkheid des Heren vervuld worden' (Num. 14:21). 'Als Jahve Sion zal opgebouwd hebben, in Zijn heerlijkheid verschenen zal zijn, zich gewend zal hebben tot het gebed van hen, die totaal verlaten zijn...' (Ps. 102:17).

'De ganse aarde is van Zijn heerlijkheid vol (Jes. 6:3). Maak u op, word verlicht, want de heerlijkheid van Jahve gaat over u op' (Jes. 60:1).

'Er ging van u een roep uit onder de volken om uw schoonheid, want die was volmaakt door Mijn heerlijkheid, die Ik op u gelegd had' (Ez. 16:14).

En de volken zullen komen en Mijn heerlijkheid zien (Jes. 66:18). God is Degene, *die is en die was en die komen zal* (Op. 1:4,8; 4:8; 11:7). Dát is Zijn wezen, dát is Zijn eeuwigheid.

Hij geeft ons tijd en Hij heeft tijd voor ons. Hij stelt Zijn daden, die toch uit Zijn eeuwigheid stammen in de ruimte van onze tijd. *Hij bestaat samen met ons in één leven.* Hij gaat een weg met ons, waarop Hij in de eeuwen niet mindert, maar zijnerzijds de tijd opneemt en aanneemt tot vereniging met Zich zelf.

Zoals een niet bijbels-verstane Onveranderlijkheid Gods betekent: God is de Dood, zoals een niet bijbels-verstane Almacht Gods betekent: God is een Demon, zo betekent een niet bijbels-verstane eeuwigheid Gods: God is het Niet, het Nirwana (het van ons losgemaakte), de Afgrond, het Ledige. En nu: heerlijkheid Gods! Wat bedoelt de Heilige Schrift daarmee ten slotte? Is het niet (vergeef me wat een platitudo schijnen moet!) het imposante van Zijn wezen, het stralende van Zijn gang door de tijd? dat is praktisch dit: dat hij in plaats van de 'Absolute' te zijn, de schepping in haar relativiteit, de mens in zijn doodleven, poids kan geven, zo gewichtig kan nemen, dat Hij ze eeuwig bewaren wil. En ook: *dat Hij in plaats van 'tijdloos' te zijn, een vol heden, een echt verleden en een echte toekomst wil hebben en heeft met Zijn kinderen.* En ook dit: dat Hij zich kan begeven in de strijd, in de heilige oorlog, tegen het onrecht, zonder iets in te boeten van Zijn adel, zonder de eenheid der deugden te blameren, omdat deze, de Liefde, 'onmogelijk zou zijn'. De heerlijkheid Gods is de eer van Zijn zelfstandigheid, die blijft onder de gesteltenis van de tijd, die Hij heeft geschapen *en* aangenomen tot ver-

eniging met Zich zelf. Hij *is*, in het heden, Hij *was* in het verleden, in Zijn daden, Hij komt om de tijd af te ronden met de glorie van de creatuur, door de macht van Zijn soeverein welbehagen. ‘Van Hem *is* het Koninkrijk en de kracht en de heerlijkheid’ (luit de doxologie aan het einde van het Gebed des Heren, d.i. het gebed van Jezus). -

Nu moet het ons niet in de zin komen het persoonlijk doelwit en het algemene te scheiden. Er is alleen een voorlopige onderscheiding. Ondanks deze is het één gang en één vaart waarin ze samen zijn opgenomen.

Horen wij goed de ruising des levens van heden, verleden en toekomst in deze heilige drieslag van Gods eeuwig-duurzaam wezen en werk:

DIE IS,
DIE WAS,
DIE KOMEN ZAL.

De Levende, die is God; die de tijd niet vernietigt maar opneemt is God, die barmhartig en rechtvaardig, geduldig en getrouw is, die is God; die een Weg gaat, die geschiedenis schept, heilige geschiedenis, die de wereldgeschiedenis oordeelt en redt, doorkruist en omsluit.

God is boven, en voor en na de tijd; en dit belijden wij, omdat Hij *in* de tijd gekomen is of liever: omdat de tijd in *Hem* is opgenomen door en in het leven van de Messias.

O, ja, ik kan me best voorstellen, dat het u nu toch te ‘dogmatisch’ wordt, d.w.z. te onherroepelijk van bedoeling, te nadrukkelijk van toon – en ik weet dat deze dingen (zijn het dezelfde dingen?) onmiddellijk levender voor u worden b.v. in de poëzie van ‘het verlangen’ persoonlijk en communiaal. En toch is die poëzie het afgeleide en ontleende; zij náást de woorden van de heilige leer en in zekere zin terecht, want uit de verwachting, door die woorden gewekt, ontstaat juist zulke poëzie.

O, tijd, die komt, die eens uw dageraden
als teedre tuinen aan de hemel bouwt

die eens uw rijke wereld van genade
in ieder zalig wezen openvouwt.

Zo, communaal bij Adama van Scheltema, of persoonlijk bij
Gossaert.

Maar achter alle lente wacht
de troost dier onbestarnde nacht,
als in een stil, seizoenloos dal
ook onze onrust rusten zal.

Of, beide communaal en persoonlijk, bij A. Roland Holst:

O, het lachen van het kind
vóór de wereld en na haar einde -
van een kleine blinkende wind
vertelt het, die eens uitgezonden
zal worden over trots en pijn,
totdat Babylon en Londen
vergeven en vergeten zijn.

Zo ziet een goed deel van de wereldse lyriek in Europa uit naar
de horizon. In Europa! Want dit geluid horen wij niet in China
of India. Uiteraard niet!

In verband met de verwachting vergt het boven gezegde dit bijzon-
der accent: God heeft en is ook dat wat wij nog niet hebben en zijn;
zo overtreft Hij de tijd, leeft vóór en ná de tijd, het Begin en het
Einde, de Alfa en de Omega, de Eerste en de Laatste (Op 1:11;
21:6; 22:13; Jes. 41:4; 44:6; 48:12). – Wij zoeken bij dit oerwoord
geen uitgewogen evenwicht, omdat wij geen dogmatiek schrijven;
doch daarom niet alleen, want het is duidelijk, dat zulk een even-
wicht in de bijbel zelf al evenmin bestaat; en dit kan onmogelijk
anders zijn, omdat wij geheiligd zijn *tot* de verwachting, omdat wat
ons *rest* de hope der heerlijkheid is, omdat God eerst recht onze
God zal zijn in de komende eeuw, in de openbaring Zijner eeu-
wige *schoonheid*, die wij tegemoetgaan, waarnaar wij uitzien in dit
arme, geteisterde leven, waarheen onze Exodus, onze Uittocht gaat.

De 'Heerlijkheid' Gods is Zijn eeuwig, om zo te zeggen: latent vermogen, Zich te openbaren, als die Hij *is*, in, tegen, boven, de heerschappij der goden en demonen.

De Heerlijkheid is de Openbaring in en boven alle openbaringen, zoals die gereed ligt en bereid om uit te varen en te triomferen over alles wat wij kennen, als stof en geest, goed en kwaad, verleden en heden en toekomst, over alle gespletenheid en vergeefsheid.

De Heerlijkheid *komt*; maar zij kan slechts *komen*, omdat zij in God *is* en leeft en werkt, omdat JHVH leeft, denkt en doet in en van uit de Heerlijkheid. Wij kunnen haar alleen verwachten, omdat ze in het verleden zich heeft getoond aan de geroepen.

Er zijn geen woorden voor! allicht zijn er geen woorden! het heeft immers geen eigen, aparte inhoud, het is de samenhang van al Gods daden, de *harmonie* van al Zijn deugden, de zin van Zijn weg. 'Hoe schoon moet God zijn!' – 'Zijn goedheid gaat het Al te boven'.

Bij gelijkenis zou men kunnen zeggen: er zijn evenmin woorden voor, als voor de schoonheid van een kunstwerk; daar kan men het materiaal, de opvatting, de eenheid, het perspectief bewonderen, de bedoeling, de zin verstaan – maar wat *is* het eigenlijk, wat *wil* het, wat *hebben* wij eraan, wat *zegt* het, wat moeten wij ermee *doen*? Er is niets te zeggen, juist na alle kritische bezinning, na alle wikken en wegen, meten en waarderen, er is niets te zeggen dan: mooi! prachtig, magnifiek!

Het IS –

Het is HET!

Gaat u aan lied en lof te buiten,
 Laat klinken voor de Heer de fluiten,
 Danst met elkaar in speelse reien,
 Bij harpen en schalmeien.
 Slaat de trommels en weest verblijd
 Nu de Koning hier binnenrijdt,

Maakt voor Zijn aangezicht ruim baan.
Een nieuwe tijd breekt aan (Ps. 149).

12

Ja, wat blijft er over dan te... *zingen*, d.i. een verheerlijkt spreken, een spreken waarin het spreken opgedreven is, opgeheven en zó gerechtvaardigd en geheiligd. Daarom is de bijbel vol zang. De engelen zijn wezens van zang; en de uitverkorenen, het volk, de gemeente weet ten slotte in de tempel in haar diepste en op-
perste verlegenheid niets beters dan een psalm, een lied, een lofzang. Met geklank der bazuinen, met luit en harp, met trommel en fluit, met snarenspeel en orgel, met hel klinkende cimbalen, met cimbalen van vreugdegeluid (Ps. 150). Daarom zegt de bijbel dat *het leven zelf* in de hemel... *zingen* zal zijn. 'En zij zongen een nieuw lied: gij zijt waardig het boek van Gods Raad te nemen, o Christus, Lam Gods, – en zijn zegelen open te breken... en ik zag en ik hoorde een stem veler engelen rondom de troon en de dieren (de levende aarde) en de ouderlingen (de levende gemeente) en hun getal was tienduizendmaal tienduizenden en duizendmaal duizenden, zeggende: Gij zijt waardig te nemen de kracht en rijkdom en wijsheid en sterkte en eer en heerlijkheid en dankzegging' (Op. 5:9v.). -

Zou er reden zijn de Samsara, de kringloop der geboorten (volgens het boeddhisme) te bezingen? wat zouden wij in het Nirwana te zingen hebben? of in het voorgevoel van de Götterdämmerung? of onder de druk van het 'Schicksal'? of waar zou ons lied blijven voor het aangezicht van de 'goden van deze tijd'?

Strikt en streng hangt hier kraal aan kraal te blinken het heilig snoer der oerwoorden: Déze God is de Godheid, Zijn Naam is ons gegeven; er is ook onder de hemel geen andere Naam gegeven, door welke wij moeten zalig worden; Déze God, die zijn Deugden ontvouwt in de éénheid der Liefde, in de éénheid van Zijn vrijwillige bemoeienis, die *Zijn* daden stelt, *Zijn* woord zendt, *Zijn* weg gaat, Deze is heerlijk, openbaart Zijn heerlijkheid en geeft ons *deel* aan Zijn heerlijkheid. Licht zal de wereld zijn krachtens het Licht, dat eeuwig in Zijn diepten woont; vreugde

zal openbaar worden krachtens de oneindige jubel, waarin Hij zelf in Zich zelf mét Zich zelf leeft en in zijn vreugde ons binnenhaalt: 'Ga in tot de vreugd van uw Heer'.

12a

Merkwaardig straalt in het bestek der bijbelse oerwoorden daarom het werkwoord:

JUICHEN,

nl., nu, midden in de jammer en de ellende, voor zover de *tekenen* ontmoet worden, vooral voor zover het 'Aangezicht', de bijzondere tegenwoordigheid, ons bezoekt.

Daar is eerbied ('vreze des Heren') niet genoeg, noch bewondering, noch dankbaarheid, laat staan: berusting, onderwerping, plichtsbetrachting, gehoorzaamheid – daar breekt uit: lust, vreugde, welgevallen, genieten, loven, prijzen, *juichen*. De krooningspsalmen zijn er vol van! (Ps. 93-99).

Het juichen is een *voortuitgrijpen op de voleinding*, een zich-stellen a priori in de Dag-der-dagen, een vermetel thuis-zijn.

Dit blijde werk ligt op de lange weg der verwachting, hier en daar, op ons te wachten. Waar de tekenen zijn, in de Eredienst, voor het Aangezicht. Het strekt zich naar de toekomst, het is mogelijk krachtens de toekomst, de vooruitgeworpen stralen der Heerlijkheid – maar het voltrèkt zich *hier en nu*, afgezien van wat wij werkelijkheid *noemen*, *ondanks onze zonde en schuld*, vierkant de verkeerde, de aanklager, de verwoester in het gezicht, voorbij aan al het getier der demonen en het gebral der heidenen, voorbij ook aan de tranen der verdrukten en de dag der wrake. In goddelijke zelfvergetelheid. – Maar wij gaan preken, en dat is de bedoeling niet; we kunnen deze dingen ook slechts aanduiden, want we moeten formeel blijven en enkel leren lezen de heilige leer; – zou het niet juist door de druk van dit formele komen, het in zekere zin abnormale daarvan, dat wij gaan uitweiden over de... heerlijkheid en uitweiden over het... zingen? Keren wij niettemin terug tot ons thema, dat zakelijk ons is voorgelegd door het abc en horen wij nog de toon van enkele bijbelpaatsen.

- Laat verblijd zijn allen die op U betrouwen, tot in eeuwigheid; laat hen *juichen*, omdat Gij hen overdekt; en laat in U van vreugde opspringen, die Uwe Naam liefhebben (Ps. 5:12). -
- Wij zullen juichen over uw heil en de vaandels opsteken in de naam van *onze* God (Ps. 20:6).
- Komt, laat ons de *Here* vrolijk zingen, laat ons juichen voor de Rotssteen van ons heil (= bevrijding, vrijheid); laat ons Zijn *Aangezicht* tegemoetgaan met lof; laat ons Hem juichen met psalmen (Ps. 95:1v.).
- Maken wij elkaar nog opmerkzaam, dat ook de levenloze dingen en de onbewuste wezens worden opgeroepen tot de jubel, en ook werkelijk aan de jubel deelnemen; de bergen en de bomen, het koren, hemel en aarde; de heidenen, de armen, de stommen (Ps. 100:1; Jes. 35:2; Jes. 44:23 (juicht gij benedenste delen der aarde!) ; Jes. 49:13; Jer. 51:48; Jes. 35:6 (de tong der stommen zal juichen); Ps. 65:14; Ps. 67:5). Daarmee wordt ons aangewezen, dat zoals deze niet in letterlijke zin juichen, ook in de nieuwe wereld, op de nieuwe aarde, in de hemel, het juichen in wezen en allereerst een gééstelijke beweging is, al blijft het ook waar, dat wij goed doen, ons de Heerlijkheid en onze deelname aan de Heerlijkheid volledig en concreet, menselijk, ja, in verheerlijkte menselijkheid, voor te stellen.

13

Velen bejegenen dit 'juichen' misschien met wantrouwen, omdat de macht van het kwaad daarin zou worden onderschat, ook omdat de mens daarbij zijn eigen leed en wanhoop zou willen overschreeuwen. Wij verstaan iets van deze kwade mogelijkheid. En toch zou het vandaag een kwaad ding zijn, als we dat wat in de Psalmen luid wordt en uitbarst in volkse extase, zelf helemaal niet kenden. Als we er iets van kennen, is het de bekroning van het besef: dit is het léven, het smaakt naar méér, naar beter en dieper leven. En inderdaad valt de macht van het kwaad dan bij tijden van ons af; we onderschatten die niet, veeleer benauwt die ons 'totdat we in Gods heiligdommen ingaan en op het einde der tegenmachten merken' (Ps. 73:17); een heiligdom, een gebied waar we niet anders kunnen dan door aan het kwaad

voorbij te zingen, omdat we worden uitgetild boven ons zelf en zien dat daar *nu* het Kroningsfeest wordt gevierd als bij anticipatie, 'want Hij moet als Koning heersen totdat Hij al Zijn vijanden zal gezet hebben tot een *voetbank voor Zijn voeten*' (Ps. 110:1; Hand. 2:35; I Cor. 15:25). Geweldig, 'überlegen', ironisch, kinderlijk beeld. Hoort u hoe het zingt, juicht, jubelt? Kun je nog zingen, zing dan mee!: wie bij tijden in juichen opgaat, die reikt al naar zijn eeuwige bestemming en voelt in zijn geest het stuwen van de voleinding der eeuwen.

In plaats van over de 'Heerlijkheid' hadden wij ook over het '*Koninkrijk*' kunnen spreken als doeleind van Gods Weg en als doelwit van de verwachting der geheiligden. Het Rijk beduidt de 'Heerlijkheid' onder het gezichtspunt der *heerschappij*, der *regering*, der *ordening*, der *samenleving* van God en mens, engelen en mensen, mensen en mensen. Het gaat daarbij om de gerechtigheid, om de vrede, om de broederschap; wij kunnen ook zeggen; het gaat om de vervulling der geboden, de oprichting van Gods Wet, de openbaring van Zijn Eer, de afglans van Zijn deugden in de onderlinge verhouding der schepselen; of: het gaat om het kindschap, de saamhorigheid, de dienst, het begrip en de eerbied voor elkaar.

Toch was het – dunkt ons – beter te besluiten met de verwachting der Heerlijkheid, want het komt ons voor, dat het méér overeenstemt met de heilige leer, het Rijk van uit de Heerlijkheid te belichten dan omgekeerd: de Heerlijkheid van uit het Rijk. – Overigens gelden *dezelfde onderscheidingen en bepalingen* voor het 'Rijk', die ook voor de 'Heerlijkheid' ons bleken te gelden; ook het Rijk is toekomstig én nabij; het heeft zijn *stonden*; het groeit én het komt; het heeft zijn tekenen als vóórtekenen in de Messias, in Zijn wonderdaden, in de *kerk*, de gemeenschap der heiligen, in het 'wassen van het Woord', in de zegen der sacramenten, in de werking van het apostolaat, in de daden der liefde.

Dit is zeker: slechts als keerzij der Heerlijkheid is het Rijk heerlijk onder de schepselen.

Eindeloos vraagt ons natuurlijk, vaak-bedrogen hart: of het dan wáár is? en hoe zullen deze dingen zijn? Let nu eens op, hoe in

de bijbel juist de *Waarheid* steeds in verband staat met de belofte en de trouw der belofte. ‘God zal zijn waarheid, zijn trouw, nimmer krenken.’ Op vele plaatsen is waarheid bijna synoniem met heerlijkheid. Wat verwachten wij, als wij de opstanding, de nieuwe aarde, het Rijk, de Héérlijkheid verwachten? Wij kunnen het in den brede, maar dan meer negatief, zeggen, voor het positieve hebben wij in de diepte nauwelijks woorden. Intussen hebben en hanteren we één negativum, dat hoogst positief (in de breedte en in de diepte) is, ik bedoel ons vertrouwen en de verwachting dat wij in ieder geval in ons *ongeloof* (dat God ons geleerd heeft) *bevestigd* worden, dat wij zullen zien, de ónwaarheid, de óngeldigheid, het ón-bestand der goden. Oók dan aan die uiterste grens en in dat onvoorstelbaar gericht zal het *hard tegen hard* gaan, zal God ingrijpen, Zijn dáden stellen. ‘Gelijk de bliksem van het éne einde des hemels bliksemt tot het andere, onder de hemel schijnt, alzo zal de Zoon des mensen wezen in Zijne Dag’. De bliksem onthult in nacht en nevel de werkelijkheid als onwerkelijk en de heerlijkheid als de ene en enige werkelijkheid. De ‘*Waarheid*’ – een heel gewichtig bijbels woord, waarover wij helaas niet hebben kunnen spreken – triomfeert, d.i. de onthulling van de verhulling, die aan de ‘Naam’, de Openbaring, nog eigen was en moest zijn: de trouw van het verbond en de bestendigheid van de belofte; de werkelijkheid, die om ons is in gedurige stilte en toch op ons aanstormt in de daden en eindelijk eerst recht in de laatste daad van de Eindtijd. Vandaag is de ‘Waarheid’ = de werkelijke werkzaamheid van de bevrijder, die wij aan den lijve ervaren. De Waarheid troont ook *nu* boven de werkelijkheid; dat werd reeds impliciet gezegd door de ‘Naam’. Dus is de Waarheid... God? Neen, God is de Waarheid! Zijn Liefde, de eenheid der deugden is de Waarheid, die blijft en die aan den dag komt in de Dag der dagen.

14

Wanneer wij zó, met zulk inzicht, uitzicht, vergezicht, in de verwachting verkeren, dan zullen wij wel begrijpen, dat zij ons nergens heenzendt dan in het leven, op onze plaats, in onze stand en opdracht.

Want waar treft ons het Woord Gods áán? in het leven! en waar wil het ons *héén-hebben*? toch niet naar een stichtelijk lokaal, een klooster, een kring, een kransje, een ivoren toren, een ‘geestelijk leven’ náást het leven, náást het mensenleven, dat Jezus Christus eenmaal op- en aangenomen heeft? Het afschijnsel der Waarheid gelijk het onderpand der Liefde vindt geen mens elders dan op zijn creatuurlijke plaats, in zijn gegeven leven, zijn bepááld lot, zijn dagelijkse roeping en strijd. De Naam, déze, de Deugden, de Daden Gods, de Waarheid sluiten het geïsoleerde-spirituele, de gekweekte vroomheid onverbiddelijk *uit*. De openbaring Gods verwachten wij nergens dan in het leven, op deze aarde, nu en altijd en later in luister. Waarheid is de werkzaamheid en de trouw van de God, die de *Héér* is van onze *werkelijkheid* en die als zodanig openbaar worden zal, dus in ons eerste, tweede en derde milieu.

De heerlijkheid van het Rijk zal de waarheid blijken van de schepping, van Gods weg en van Zijn Raad. Wij raken verbijs-terd door de wereld. En dat zal allicht nog erger worden.

Daarom komt op hoogtepunten van de bijbel de *eedzwering* Gods, de eed bij Zich zelf, en als afschijnsel daarvan die eigenaar-dige op de eed gelijkende en aan de eed gelijkwaardige betui-gingen.

Voorwaar, voorwaar zeg Ik u...

Waarlijk!

Waarlijk! in de Here onze God is Israëls heil (Jer. 3:23). –

Deze was waarlijk Gods Zoon (Mar. 15:39). –

De Heer is waarlijk opgestaan (Luc. 24:34). –

Zij zullen verkondigen, dat God waarlijk onder u is (I Cor. 14:25). –

Waarlijk, zegenende zal ik u zegenen (Hebr. 6:14). –

Hoort het Woord, niet als eens mensen woord, maar gelijk het waarlijk is, als Gods Woord (I Thess. 2:13). –

Waarlijk verwachten heeft alleen zin als deze woorden waarlijk Gódswoorden zijn, als de Naam waarlijk openbaring is, als de Messias ze heeft bevestigd in de tijd, in vlees en bloed, ze heeft

bezegeld met Zijn waarheid, d.i. Zijn trouw aan de Vader en aan de aarde, als Jahve deze Zijn Zoon heeft aangenomen dwars door de dood, als hij 'waarlijk is opgestaan' (Luc. 24:34) – als God waarlijk goed is en

HEERLIJK IN ZICH ZELF -

Bijbels is de taal en toonaard van Da Costa, waar hij zingt:

Aan den eindpaal van de tijden
ziet ons oog den geest van 't Kwaad
moegeworsteld en ontwapend
tot geen aanval meer in staat.

Als de Here God in allen
en in allen alles is,
zal het licht zijn
eeuwig licht zijn
licht!
uit licht en duisternis!

Wanneer die dag aanbreekt en de schaduwen vlieden, dan zal het wonder, die nieuwe schepping, in wezen toch niets anders zijn dan de ontvouwing van de *Naam*, die heden ten dage Zijn gedachtenis sticht op de aarde, dan zal de Heer Zich voor aller oog en aller verstand onderscheiden van alles wat god genaamd wordt – 'te dien dage zal de Heer één zijn en zijn Naam één'; dan zullen alle beelden in hun eigen waarheid uitmonden, dan zullen wij in de wereld en in ons zelf de deugden Gods vlekkeloos weerspiegeld zien. Zoals de overweging van de dood en wat achter zijn grenzen wacht, ten slotte dienen moet om ons *te leren leven* een persoonlijk leven voor Gods Aangezicht, om te beginnen vandaag, zo wil dit Messiaans uitzicht ons ten slotte leren, om het wereldgebeuren te verdragen, te beoordelen en in de priesterlijke voorbede op te nemen. Zoals wij van de dood *alles en niets weten*; alles wat nodig is om door de kennis van de dood het leven te verstaan, en niets voor zover wij zelf nog niet gestor-

ven zijn – zoals wij van de hemel alles en niets weten, alles voor zover wij God kennen in dit leven, niets voor zover wij nog niet in de hemel zijn, zo weten wij van de Heerlijkheid alles en niets, alles voor zover wij de goden zien beschaamd door de Naam, voor zover de Waarheid ópblinkt in de tekenen, niets voor zover ons maat en voorstelling en ook de rechte organen tot nog toe ontbreken, voor zover wij nu nog zien ‘door een spiegel in een donkere rede’ en niet ‘van aangezicht tot aangezicht’ (I Cor. 13:12). –

Wij zullen het lot der aarde lijden en ons inspannen het onrecht, het ‘onedele leed’ terug te dringen; wij zullen misschien óndergaan zonder nieuwe tekenen te hebben gezien tot troost in de verwarring van het gebeuren en de angst van ons hart. De verwachting zal echter levend blijven; ze beantwoordt *objectief* aan de *Bedoeling*; ze zal wijd en weids blijven, want – zo zeker als wij op de goden van de dag ons vertrouwen niet kunnen stellen, omdat ze te klein zijn en te verouderd – zo zeker is de richting van de ‘ganse aarde’ in ons gepland door die God, die zich heel klein heeft gemaakt om ons te bereiken en die het ganse gewicht van zijn Godheid in de weegschaal der machten werpt om zich in deze, onze wereld als de eeuwige Beweger te openbaren. Zo gaan we verder, als echte nomaden in de geest van onze Bevrijder. Zo nemen we de lofzegging van Israël over. Zo beginnen we onze Exodus, onze uittocht uit de levensbelemmerende verbanden van het heidendom, onze doorbraak door de vreemde staketsels van het gangbare christendom, onze daadwerkelijke reserve tegen ‘the way of life’ van Jan en alleman.

Geloofd zij de Here God, de God Israëls, en geloofd zij de *openbaring Zijner heerlijkheid* tot in eeuwigheid en de ganse aarde worde met zijn heerlijkheid vervuld. Amen, ja Amen (Ps. 72:18v.).

12. HET LEVEN DER GEMEENTE

1

Wij zijn aan het einde van deze cursus gekomen. Nu moet de praktijk van het samenleven in de kringen komen, ernstig, open, familiaal, zodat kernen van *mondigheid* ontstaan. Vóórdien en gedurig zal – we spraken het reeds af – een meer gezet, geregeld en indringend verkeer met de Schrift, zoals ze in ‘boeken’ uiteen gaat, nodig zijn. Het is ook mogelijk de Schrift te benaderen door haar als gehéél te beschouwen onder *verschillende gezichtspunten*, die alle waar en zuiver zijn: als historie, als profetie, als liturgie, als gebod, als visioen en visie van de wereld; er is geen historie die niet ook profetie omvat, er is geen profetie waaruit geen gebod opstaat, er is geen profetie die geen consequenties voor de liturgie en de dienst der gebeden zou hebben. Dit te bespreken zou een nieuw boek betekenen, in ieder geval zal het het thema wezen voor onze *volgende* leergang, van de arbeid elkander verder te ‘stichten’ d.i. te bouwen en tot betere weerstand te vormen.

Er zijn nog andere mogelijkheden, b.v. de in de Engelse kerkelijke literatuur zo geliefde: zich *de gestalten* der bijbelse figuren voor ogen te stellen, hetgeen met een honend woord over ‘cultus der persoonlijkheid’ en ‘19de eeuw...!’ niet mag worden afgewezen. Er is ten slotte – en dat zal wellicht het rechte en ook het meest vruchtbare zijn – de mogelijkheid, de Schrift te lezen naar de ‘analogia fidei’, aan de hand van het dogma, geleid door de grondgedachten van de *belijdenis* der kerk, zodat met name de Evangelieën gelezen worden naar het bestek, aangegeven door de leer van het drievoudig ambt van Christus: profeet, priester en koning, de apostolische brieven vooral gelezen worden naar de lijnen der heilsorde: rechtvaardiging, heiliging, verheerlijking, en de ganse Schrift naar uitwijzen van de leer der heilige Drieëenheid.

Het zijn alle te erkennen mogelijkheden, en zij zullen ook vruchtbaar zijn, mits men geen ogenblik voet geeft aan de *valse tegenstelling van leer en leven*; als wij leren, beginnen wij bewust te leven; en als wij waarachtig leven, doen wij het onder de inspiratie van de leer. – Deze andere manieren, toegang te vinden tot en te verkeren met de waarheid zijn trouwens in de kerk steeds beoefend en getoetst aan de praktijk, zó, dat, wanneer ze niets uitrusten voor het leven, zij vanzelf op de achtergrond raken; maar alles heeft zijn bestemde tijd en zelfs de klassieke normen als b.v. van het drievoudig ambt, moeten soms worden losgelaten, niet steeds voor ‘betere’ maar voor *andere*, die voor de gemeente van een bepaalde tijd een meer handzame sleutel bieden tot het heiligdom der Schrift. Naar onze overtuiging moet voor *ónze* tijd het abc, de geestelijke grammatica voorafgaan. Daarna mogen de andere, meer dogmatische, regels genomen en gehanteerd worden of gestalten ons tot voorbeeld, tot ‘imago’, tot opwekking worden.

2

Ik zeg: dit *volgt* op hetgeen wij hier hebben trachten te doen, hoewel ik ook wel weet, dat het reeds lang vóór ons in praktijk gebracht wordt en in deze tijd geregeld voortgaat, in theologie, homilie, meditatie, bijbellezing en prediking. Het schijnt wel een bijzondere eigenzinnigheid te zijn, die ons geleid heeft tot het aansnijden van de vraag naar het abc, met terzijdelating, voorlopig, van de werkelijk of ogenschijnlijk reeds veel verder voortgeschreden uitlegging en omgang met de bijbel in de gemeenten. En toch, wij konden niet anders, al geven wij het gebodene graag voor beter, want wij hebben moeten ontdekken naast de onkerkelijke kerk (die een kwelling werd, onuitsprekelijk) een onbijbels bijbellezen, zo halsstarrig en zelfverzekerd, dat men zich naar het hoofd grijpt en zich afvraagt, hoe het zover gekomen is. Is het misschien omdat we allemaal sektariërs zijn, niet alleen de methodisten, die overal huizen, maar de ‘richtingen’, en de protestantse kerken zelf, voor zover ze eenvoudig geweigerd hebben naar de Schriftuitleg van roomsen, Grieks-orthodoxen, anglicanen, enz. ook maar even te luisteren? Is de

onmondigheid van de Schriftkennis, het scheve, het eenzijdige, een gebrek dat niet door toespitsing van de ‘zuiverheid’, maar juist door verwijding van onze eenzijdigheden tot gemeenschap met andere eenzijdigheden, zou kunnen genezen worden? Zou dit het recht zijn van de oecumenische beweging, die het contact en het gesprek tussen de kerken zoekt te verlevendigen? Zou de éne Katholieke Kerk behalve haar minimum-éénheid in belijdenis en leven (en minimum is dan tegelijk in zekere zin een kwalitatief maximum) ook een rijkdom van ‘eenzijdigheden’ hebben, die, aan elkaar gemeten, elkaar zouden opheffen of aanvullen, iets dat toch waarschijnlijk zal moeten heten voor zover de stand en houding der andere kerken toch ook op een eigensoortig Schrift-lezen berust?

Maar, de eigensoortigheid in ere! – juist langs deze weg van deemoed en grensdoorbreking, moeten wij toch, als het ons ernst is, komen tot een grondbestek, van *onze* bijbel tot *de* bijbel naderen, tot de eenheid der Leer, het onderricht, dat vreugde wekt.

Over het algemeen hebben wij, Nederlanders, veel *te veel meningen*, wij ‘vinden’ dit of dat, maar juist wat wij ‘vinden’, hebben wij niet zélf gevonden; en we hebben het meestal ook niet in de Schrift gevonden. In geringere mate, maar toch duidelijk-merkbaar, past op ons volk wat Newman eens van zijn volk heeft gezegd: ‘de Engelsman heeft opinies. Die komen van overal, enige uit de kinderkamer, andere uit de school, andere uit de wereld en hij houdt ze met ijver vast, omdat ze de *zijne* zijn. Andere mensen vellen tenminste een oordeel over hun meningen, bewijzen ze naar de een of andere regel: daar zit hij echter helemaal niet mee verlegen; hij neemt ze zoals hij ze vindt... maar wat hij absoluut niet wil, is dat iemand hem *terecht-wijst*.’

- Zie, dat is een kwaad ding, met name in deze kentering der tijden; het wreekt zich in het persoonlijk leven, het wreekt zich vooral in de arbeid der gemeentevorming en -leiding. Want niet alleen personen, maar juist gemeenten moeten willig zijn, ‘Weisung’ te ontvangen.

Wij hebben een *kerk*, en we hebben gelovige *personen*, maar we hebben geen *gemeenten*. Dat is waarlijk een tragisch en radicaal ongeluk! Tevergeefs zoeken wij iets meer dan zeer geringe sporen van samenleving, van een geestelijke gemeenschap, die zich zelf kent en als zodanig staat en handelt in de wereld. O, velen hebben het al gezien, eraan geleden, ertegen gestreden, en gezwoegd aan wegen ter verbetering. En de een heeft gezegd: dat komt, omdat wij de *charismata*, de gave der gezondmaking, enz. missen, en neigt tot de Pinkstergemeente en dergelijke bewegingen. Een ander zegt – en dat is meer overtuigend –: wij missen een *eredienst*, waarin de gemeente actief betrokken is, wij missen eenheid in stijl, de voorgangers zijn bandeloos en vaag of willekeurig en tiranniek in hun liturgische handelwijze, de gemeente schuwt – vooral bij een zo introvert volk als het Nederlandse in het algemeen blijkt te zijn – de eenvoudige moed met stem en houding en gebaar méé te doen in de cultus; zo blijven de mensen monaden zonder vensters in hun persoonlijke gedempte genietingen van wat er aan geestelijke spijs geboden wordt. Weer een ander legt alle nadruk – en met onweersprekelijk recht – op de onzin, dat de kerk als kerk niet belijdt, wat zij heet te belijden krachtens haar naam en herkomst, tot nieuwe akten van belijdenis en leidinggevende daden niet komen kan, door de werelds-formele ordening, waarin zij door haar inrichting bevangen blijft – en hij ijvert voor *reorganisatie*. En ten slotte zijn er velen die de onmondigheid en onwerkzaamheid van de gemeenten wijten – en goeddeels terecht – aan een verschrompeling der visie, een blind-zijn voor de nood der wereld, een traagheid te komen tot daden die iets zouden dragen van de gelijkenis der *acta apostolorum*; en bij dezen is dan vaak ook een verbeteren wil te merken, óp te ruimen met problemen van al te persoonlijk karakter, eveneens dogmatische vragen als hinderlijk voor het leven der gemeente op de achtergrond te dringen, ja, zelfs de ernst daaraan besteed als ‘afgoderij’ te bestempelen.

Laten wij het aanhoren als de echo van een niet te ontkennen noodtoestand, niet te snel het een tegen het andere bijvallen, en minst van al onze anti-kritiek scherp-slijpen, al is het zéér waar,

dat er van alle kanten, ook door liturgen en activisten, in het vage overdreven wordt.

Scherpere onderscheidingen zouden wel wenselijk zijn, maar, omdat wij dan daardoor weer in 'dogmatisch' vaarwater zouden geraken, pleegt men áf te buigen naar het *missionaire*, naar de oproep (tot dezelfde mensen en gemeenten die men zo onwaardig en ongeschikt acht!) zich te geven, op een of andere wijze, voor de zending, de uitwendige en de inwendige, want – en dat is maar al te waar – de wereld ligt in haar uiterste, en vergaat in haar strak-verzwegen nood, een nood zo groot, dat liever dan die te bekennen, zij het spelkarakter van het leven proclameert en bezingt.

4

Wij kunnen al deze bezwaren en al deze plannen, deze kritiek, zorg en actie stellig dankbaar welkom-heten als zeker lévensteken, als nieuwe dageraad en opstanding uit de dood, op voorwaarde dat men de nood van het *kerkevolk* óók zal zien, en toegeven, dat het 'gericht bij het huis Gods begint', gericht! in bijbelse zin als oordeel en als rechtzetten en richting-geven, als terugbrengen tot de eigen erkenning en het oorspronkelijk heiligdom. De geestelijke gaven, ja, ze behoren eigenlijk tot de kerk, zij het in andere vormen dan in de eerste gemeente; het liturgisch leven, ja, wij hebben het nodig om de ontmoeting van God en zijn volk weer als een sacramentele werkelijkheid te leren ervaren. Reorganisatie, ja! en natuurlijk actie en missie. Maar – is het omdat wij misschien dieper dan anderen het nieuwe heidendom hebben ondergaan als zo sterk menselijk verwant en zo furieus Gode-vijandig, dat ons nog op heel andere wijze de schrik om het hart geslagen is bij het zien van de toestand der gemeenten? Hier is *het front*, en hier loopt het, ongeweten, onherkend door onze eigen rijen; het verschuilt en verschanst zich op wisselende wijzen en met afwisselend geluk, trekt zich terug en valt onverwacht weer uit, soms in een nieuwe vrome wapenrusting, dat ook zelfs de uitverkorenen zouden worden verleid, laat staan de schare, die de Leer niet kent. Zij is niet 'vervloekt', zoals de Farizeeën zeiden, ze maakt integendeel Gods erbarmen gaande;

maar ze is zeker toch ook niet gereed tot het rechte belijden en weerbaar in de goede werken, die daarbij behoren. Deze dingen bewegen ons. De vraag is: waar is de *kern*?

Zijn de mensen, van wie dan actie en missie zouden moeten uitgaan, de mensen die de ruimten van onze kerken vullen, waarlijk *overtuigd*, dat zij deel hebben door Genade aan de onvindbare en onbetwifelbare *wáárheid*? Kennen zij niets in hun leven dat hen méér aanspreekt dan deze onvergelykelijke zelfonthulling Gods? Komen ze in hun eigen leven wel eens tot waarachtige en tot heilig-dwaze daden-van-goedheid, uit pure dankbaarheid en kinderlijke verwondering over het hun, n.b. *hún* geschonken leven? Hebben ze Jezus lief, kennen ze de gloed, de hartstocht, de ernst van de verloving? Of – want dit zijn mogelijk ook alweer ‘overdreven’ verwachtingen – zijn ze diep-neerslachtig, dáárover, dat ze er toch eigenlijk weinig van begrijpen en heilmelijk vinden dat de wereld toch ten naaste bij gelijk heeft? Weten ze wat ze belijden, *weten* ze voor welke waarheid en waarde de kerk (en zij?) straks zal moeten lijden? *Verstaan* de trouwe kerkgangers en deelnemers en ‘meelevenden’ en ‘belangstellenden’ wat ze horen van de kansel en wat ze lezen in hun bijbel? (voor zover ze die nog lezen!, want als hier de geheimen eens onthuld werden van duizend woningen en kamers, het zou ontstellend zijn). Kunnen zij rekenschap geven, *hédén*?

En de kerkeraden? tot deze ambtsdragers is toch ook gezegd: weidt Mijn schapen! – zijn ze bereid? en toegerust? zijn ze ook maar verontrust door hetgeen de tijd, ópschuimende, op het strand van onze ervaring heeft geworpen? zijn ze in verlegenheid gekomen? vragen ze om meer licht?

Wat betekenen de ‘richtingsverschillen’ (voor zover zij varianten zijn van de belijdenis, waarmee de kerk staat of valt) in de losgebroke storm, in de komende chaos, die niet passief, maar actief chaos zal zijn? Is daar het *minimum* aan geloof en kennis niet reeds gelijkwaardig met wat in andere bezonkener tijden als maximum werd gezien en nagestreefd? *Er moet een einde komen aan het bigotte wereldje* van het zgn. ‘kerkelijke leven’; wat twintig jaar geleden misschien nog interessant was – althans als onderwerp na de pauze op de jongelingsvereniging op zulk-en-zulk

een grondslag zeer te waarderen, – dat is nu, gemeten aan het elementaire geweld van de geestelijke strijd, kwezelachtig geworden.

Maar wellicht bestaan er geen gevaarlijker mensen, dan die hierin met ontvlamd gemoed meegaan en dán van hun plaats lopen naar wijder gebied en vrijer uitzicht. Want het hier betoogde betekent niet, dat we van de Leer áf moeten, maar juist, dat we erhéén moeten. Valt de wereld onze liefdadigheid áán, of onze arbeid in de christelijke praktijk? Neen, de vijand kondigt een leer af; met pauselijke, wat zeg ik, met goddelijke, totalitaire autoriteit. En wij, wij zitten in het relativisme, of in een misverstane onfeilbare leer!

4a

Men zou misschien op het eerst gezicht niet denken, dat een zo saai en formeel geschrift als dit, geboren is uit zulk een *schrik* en uit zulk een *hartstocht*, hier in te grijpen, om te doen wat onze hand vindt om te doen. Niettemin is het zo, en wij voelen zelfs weinig behoefte dit saai en formele te gaan verdedigen, door de onvermijdelijkheid ervan aan te wijzen. Wat moet er nog meer gebeuren, dat we de ogen zouden opensperren, om te zien wat er eigenlijk geschiedt, hoe machtig de *stormloop* is en hoe zwak de gemeenten zijn?

De kerk, voor zover zij zichtbaar is en verantwoordelijk voor het evangelie intreedt, bestaat heden ten dage vrijwel alleen uit de ‘geestelijkheid’, zij is in het algemeen domineeskerk of een vereniging van lieden met christelijke beginselen en gewoonten. Maar ook onder de herders en leraars zelf kon de Leer verduisterd worden, dat ook zelfs het abc hun niet meer klaar voor ogen staat. Van de miljoenen gedoopten onder alle volken houdt zich slechts een verdwijnend klein deel met volle ernst en volle overtuiging nog bij de Gemeente Gods. De kerkgangers vormen weer een klein deel van degenen die toch meer of min bewust blij zijn, dat er nog zo iets bestaat als de kerk. Velen van die brede marge bouwen uit *verminkte restanten van de belijdenis* (+ brokstukken sektarische ernst of van vrijzinnigheid, vermengd met andere wijsheden, opgedaan b.v. bij een lezing over China, of

door omgang met een Indische vriend), een eigen theologie of een privaatgehoof. In alle landen bestaan resten van christelijke beschaving die wel met het geloof samenhangen, maar die, gelijk bij uit een innerlijke catastrofe geredde rudimenten niet anders te verwachten is, geen kracht bieden en snel vernield zijn als een echte fanatieke heidense religie of het daaruit voortgekomen nihilisme zich op hen werpt.

Tweeërlei is dus – zolang het mogelijk is – te doen: a) de prediking van het evangelie tot de afgefallen en verwilderde volken met brede, forse streek en een missie in vele aanvallen, waaronder ook de waarachtigheid van de ‘toorn Gods’ worde uitgedragen, b) de vorming, bescherming en versterking van *kernen* in de gemeente, die tot een lekenapostolaat geroepen zullen zijn.

5

En nu is het de droeve ontdekking van de zwakke constitutie dier kernen *n.b. in deze tijd*, die doet uitzien naar middelen, uiteraard feilbare, om dit te verhelpen vóór het te laat is.

De oprechten, ver en nabij, zien de *verlegenheid* der kerk, ze zien dat, terwijl de intellectuelen droppelsgewijs beginnen terug te keren, de arbeiders in massa onbewogen blijven en de boeren voor een deel schijnen terug te zinken in hun aangeboren natuurreligie. Dat is alles erg, vooral ook, omdat het alles zijn reden heeft, begrijpelijk is in een ontgoddelijkte wereld. Toch, wij houden het niet voor het ergste, nl. indien de belijdende kerk zélf weet wat ze is, weet wat ze heeft, wat ze móet, vooral ook: weet wat ze wil – op voorwaarde dus, dat een kern groeie, die *plaats neemt* op de plaats waar het schrikkelijk pleit *plaatsgrijpt*, en in rij en gelid, goed uitgerust, met kennis van het terrein, *vaststa*. Uit de Schrift moet de vernieuwing komen, niet door herontdekking van een verwaarloosde zijde, niet door verfijnde exegeze en geestelijke oefeningen, maar door de ontdekking van haar uniciteit als totaal getuigenis. De kernen moeten opwaken, en zich de ogen uitwrijven en zich losscheuren uit de suggestie van het heidendom, van de natuurlijke religie, die inderdaad nog maar al te zeer in ons bloed ná-ruist.

Voor hen is gezegd, wat in Ps. 78 staat, het begin:

O mijn volk, neem mijn leer ter ore;
neig uw gehoor tot de taal die van mijn mond uitgaat -
- ik zal mijn mond opendoen met spreuken;
ik zal *verborgenheden* overvloedig uitstorten,
verborgenheden, van oudsher *bekend*,
die wij gehoord hebben en weten,
die onze *vaders* ons verteld hebben.
Wij mogen het niet verbergen voor *hun* kinderen,
voor het navolgende geslacht,
vertellende de loffelijkheden des Heren,
en de Hém eigen sterkte en Zijn wonderen...
Want Hij heeft een getuigenis opgericht in Jacob,
en een Leer gesticht in Israël;
een Leer, die Hij onze vaders geboden heeft,
dat zij ze hun kinderen zouden bekendmaken.
Opdat het navolgende geslacht *weten* zou,
de kinderen, die geboren zullen worden.
(...)

En dat zij hun hoop op God zouden stellen, en Gods daden niet
vergeten,
maar Zijn geboden bewaren...
Dat zij niet zouden worden gelijk hunne vaders,
een balsturig en wederspanning geslacht;
een geslacht dat zijn hart niet richtte,
en welks geest niet *getrouw* was met God.

U ziet, het gaat hier uiteraard niet rechtstreeks om het dogma,
het gaat hier niet om de katholieke of de gereformeerde leer,
maar om de *kennis* van een *geheiligd* volk, om de Thora, om de
deugden, om de daden, om de geboden Gods. Welke God?
Déze, die de God Israëls is, die uit de volken Zich een nieuw
volk geheiligd heeft. Wij verlangen allerminst een 'omheining
der wet', maar wij menen te zien, dat nu nodig is, gelijk bij Is-
raël in de verstrooiing: het beth hamidrasch, het *leerhuis*. In dit
leerhuis wordt verworven en bewaard, doorlicht en toegeëigend
wat in de heilige Schriften verteld wordt (en niet betoogd), ge-
schilderd (en niet bewezen) van de éne en enige, de levende

God, van zijn Naam, van zijn Deugden, van Zijn daden en van de presentie Zijner werkelijkheid in onze wereld.

Is de apostolische ijver van enkelingen op den duur denkbaar zonder een gemeente, althans een kern, die leeft 'onder het Woord', die als lekenapostelen een taak hebben niet ongelijk met wat oudtijds in Israël de profetenscholen wilden verrichten? Toen Luther het gezin 'evangelisch' maakte en de pastorie als voorbeeld in het midden van de gemeenten stelde, toen dreef hij ook sociale zending; want toentertijd was de 'Hauswirtschaft' nog overheersend. Meester en gezellen, boer en arbeiders leefden in huis en hof onder één levende Leer. En nu, nu het economisch leven onder dat Geleide is uitgeleden en verward tot massale autonomie, nu zouden wij met speciale jeugdpredikers, posten van inwendige zending, enz., kunnen volstaan? niets kan ons helpen dan huis en hof, akker, fabriek en kantoor zoals een kerk, die uit levende gemeenten bestaat, die gaandeweg missionerend omvat; en de gemeenten kunnen niet tot leven gebracht worden wanneer het leerhuis ontbreekt voor de eenzamen in de flatgebouwen.

6

In zijn wereldbrief 'Acerbo nimis' (1905) heeft paus Pius X zijn gelovigen extra willen bepalen bij het onderwijs van de christelijke lering en Pius XII heeft in 'Divino afflante' (1943) het recht der bijbelwetenschap nadrukkelijk ingescherpt. Bepalen wij ons bij de eerste: daar heet het o.a.: 'alwie nog beziel is met ijver voor de glorie van God, zoekt de óorzaken op van die achteruitgang in het godsdienstig leven; iedereen meent de ware oorzaak te vinden, en gebruikt de middelen die ermede overeenkomen, om het rijk van God op aarde te verdedigen en te herstellen. Wat ons betreft, zonder de andere oorzaken te loochenen, delen wij de mening van hen die in de *onwetendheid* van de goddelijke dingen de voornaamste oorzaak zien van de huidige achteruitgang, van de geestelijke verzwakking en van de ernstige kwalen die eruit voortkomen.

Dit oordeel stemt ten volle overeen met de woorden die God sprak door de profeet Hosea: "de wetenschap van God is niet

meer op aarde... daarom zal de aarde treuren en zullen al haar bewoners hun kracht verliezen” (4:1v.)’. En een eind verder, sprekende over Paulus’ verweer, tegen het zedenbederf: ‘doch, als grondslag van die heiliging, van die zedigheid, die de driften bedwingt, vergt hij de wetenschap der goddelijke dingen: “ziet dan scherp toe, hoe gij wandelt, niet als onwijzen doch als wijzen... weest derhalve niet onverstandig, maar wilt verstaan welke de wil zij van de Heer” (Ef. 5:3v.)’. En nog dit: ‘de christelijke lering doet ons God en zijn oneindige volmaaktheden kennen, veel beter dan de krachten der natuur dit kunnen.’ -

‘Daarom zei ook de apostel Paulus: “Christus zond mij niet om te dopen, maar om het evangelie te verkondigen”; daardoor leert hij ons dat alwie aangesteld is om de kerk te besturen, als eerste taak heeft de gelovigen te onderrichten in de heilige wetenschap’ - ‘Het is toch van het grootste belang, er met de meeste nadruk op te wijzen, dat de priester *door geen andere verplichting méér gehouden is, door geen andere band hechter gebonden is...* de lippen van de priester zullen de wetenschap bewaren’. Het is dan ook met een uiterste gestrengheid, dat de kerk de wetenschap eist van allen die het priesterschap willen ontvangen. En waarom? omdat het christenvolk van hen de kennis verwacht van het goddelijk woord en dat God hen bestemt om die kennis mede te delen: ‘uit zijn mond zullen ze de wet aannemen, want hij is een engel van de Heer der heerscharen’ (Mal. 2:7). Daarom zegt de bisschop op de dag der wijding aan de wijdelingen: laat uw lering een geestelijk geneesmiddel zijn voor het volk van God... overweegt dag en nacht de Wet van God, *zodat ge gelooft wat ge leest en voorhoudt wat ge gelooft*. - ‘We weten wel, dat het onderwijs in de christelijke lering, zo opgevat, aan velen mishaaft; het wordt immers gewoonlijk weinig gewaardeerd en er is weinig kans om er veel lof mee te behalen. Wij menen nochtans dat zij die zo oordelen, zich meer door lichtzinnigheid laten leiden dan door de waarheid. Zeker, wij ontzeggen onze goedkeuring niet aan de gewijde redenaars, die met een rechtzinnige ijver voor de goddelijke glorie er zich op toeleggen het geloof te verdedigen en te wreken, ... doch hun werk vergt een ander voorbereidend werk: dat der catecheten; zo dat ontbreekt, dan ont-

breekt de grondslag, en *dan werken tevergeefs zij die het huis willen bouwen.*'

– 'Het is trouwens veel gemakkelijker een redenaar te vinden in welsprekendheid dan een catecheet die ten volle verdient om zijn onderwijs geprezen te worden.' – 'Zij die rekenen op de onwetendheid en traagheid van het volk, en daarom menen hun taak met nalatigheid te mogen vervullen, dwalen zeer. Integendeel, hoe meer de toehoorders beperkt zijn van begrip, hoe meer ijver en zorg er nodig is om de allerhoogste waarheden, die ook boven het gewoon verstand zozeer verheven zijn, in het bereik te brengen van de onwetenden, voor wie die waarheden, evenzeer als voor de geleerden, nodig zijn om het eeuwig geluk te bekomen.'

– 'Het helpt niet, als verontschuldiging aan te voeren, dat het geloof een gave is, die ons zonder enige verdienste geschonken wordt – zeker... de mens heeft echter ook vanaf zijn geboorte, het vermogen om te begrijpen, en toch heeft dat vermogen *het woord van moeder nodig* om opgewekt te worden en tot de daad over te gaan. Zo gaat het ook met de christenmens, die, bij zijn wedergeboorte uit het water en de Heilige Geest, een kiem van geloof ontvangt: hij heeft ook de onderrichting van de kerk nodig, opdat het geloof gevoed worde en groeie en vruchten drage.' –

7

Wij hebben deze bundel citaten gegeven, omdat er zo grote pastorale zorg in spreekt en o.i. de vinger hier gelegd wordt bij de wonde plek. Zeker, wij zijn als protestanten (d.i. die getuigen pro = vóór het onversneden en onvermengde evangelie) in een voortgeschreden stadium der problemen; zo grote onkunde, mogen we misschien ook zeggen, als bij de menigten der roomse landen, wordt bij ons niet aangetroffen. Wij zouden, om dat te verhelpen niet meer kunnen spreken over 'dingen' en 'waarheden' als object van geloof, omdat dit in strijd is niet met enkele teksten, maar met de structuur der Schrift, wij zouden het Woord niet zo dicht kunnen overbuigen naar de 'wet' als in deze herderlijke brief ook weer geschiedt, wij zien het 'zedenederf' uit diepere fonteynen opwellen en zo zou er uiteraard wel meer te noemen zijn.

Toch spreekt in deze wereldbrief een *zorg voor de catechese*, die met de pastorale zorg voor de *mondigheid* der gemeente, zoals die aan de gereformeerde kerken van meet af eigen was, overeenkomt. Alleen merken we sterk het uiteengaan van rooms en gereformeerd pastoraat, als we naast deze schone citaten even leggen wat wij in ons eerste hoofdstuk ontwikkeld hebben over het leerhuis en waarom het ons nu meer dan ooit te doen moet zijn: dat de kerk (ook als *ecclesia docens*, ook als *leergezag*) niet slechts subject maar ook object van het onderricht is, dat zij niet alleen te 'lehen', maar ook te leren' heeft.

Het is goddank niet wáár en het kan niet wáár zijn, dat de kerk of de hiërarchie, of de hoogste bisschop niet gedurig zelf moet zoeken en vinden of ontvangen wat tot eeuwige zegen en vrede dient voor haar en de volken. In zulk een eenzaamheid-met-zichzelf en met haar verworven schat, heeft God de kerk niet gelaten. De heilige leer is een geleide, een wereld, om in te verkeren voor ons persoonlijk en voor de gemeenschap.

Opvallender verschil met onze toestand in het *heden*, zoals wij die moeten zien, springt in het oog, als we bedenken, enerzijds, dat in het aangehaalde herderlijke schrijven met de 'wetenschap' der nieuwe heidense religie *niet* wordt gerekend, en dat, anderzijds, als onderricht ten slotte de leer-der-kerk geldt en *niet* de Schrift in haar zelfstandig zelfgetuigenis, laat staan de Schrift naar haar elementaire kracht en in haar grondvormen. Dit kan niet als partijdig verwijt bedoeld zijn, want in de formulieren onzer kerk, en in de catechetische leermiddelen ten onzent – al is er de laatste jaren prachtig werk gedaan op dit gebied – zal men nauwelijks een spoor aantreffen van het besef, dat de Schrift *één antiheidens getuigenis* is en de natuurlijke religie van het menselijk hart vraakt.

Toen Rosenzweig in 1920 'het vrije joodse leerhuis' opende in Frankfurt, leek het niet de tijd voor zulk een ondernemen. En toen hij stierf (in 1929), scheen het reeds beperkter van invloed dan vele van zijn volks- en geloofsgenoten gedacht hadden. Maar als we denken aan de zondvloed van haat en geweld, die toen begon als uit 'de sluizen des hemels' voort te breken (want 'het hoogste gezag' ontketende het... geperverteerde heiden-

dom), dan overvalt ons het gevoel, dat al zulk 'leren' vergeefs is geweest. En toch blijft er een opstanding te hopen van zulk werk, dat door de ondergang scheen medebegraven. Het woord Gods is niet gebonden.

Rosenzweig behoorde tot dat interim waar alleen een vlam laait over het graf van *de onbekende soldaat*. Het leerhuis stond nog een paar jaar, terwijl hij verlamd lag. Zijn initiatief scheen te verlopen. Heel in het klein is iets dergelijks ten deel gevallen aan hen die van de catechese heil verwachtten, ontspanning van richtingstrijd, onmiddellijke ervaring met een gemeenschap die leert, eenvoudige redelijke uitrusting, om de gang naar het volle leven te beginnen. Nu en dan zijn er heel nieuwe initiatieven geweest. Vooral – we hoorden het al – tijdens de oorlog en ook nog wel daarna. Maar spoedig leek alles belangrijker dan nu juist de Schrift: deze dan niet als *arsenaal van argumenten* (want als zodanig is ze altijd geliefd), maar als een wereld om in te verkeren. Toch zullen wij op de herrijzenis van het 'leerhuis' mogen blijven hopen. Niet voor kinderen maar voor volwassenen, die zo graag staande zouden blijven in de polyvalente stuwung der geesten, niet om propagandisten van een modaliteit te kweken, maar (mag ik het eens zo zeggen?) denkers van het bijbels abc en werkers van het laatste uur.

Misschien moet ook de oecumenische beweging zich veel meer concentreren op het verstaan der Schrift in gemeenschappelijke *openheid* in echte *mondigheid* (wat hier betekent: het vermogen de leergeschillen der kerken onderling te verstaan als mogelijke misverstanden, niet van een tekst, maar van de *structuur* en strekking van de Schrift). Zo kan de oecumene gestalte krijgen in een buurt, een wijk, een straat, een flat, op het vlak der plaatselijke gemeente. Het lijkt machteloos, het is misschien beurtelings een mals volkstuintje voor armen en een bunker in de boze dag. 'Boos' is geestesverwarring, nog meer dan koude consequentie, vooral als verwarring verward tot gewoonte. Dat is dan de consequentie van een soort gezellige, warme waanzin. Misschien kan men een tijd daarin leven. Wat men er nooit vindt, is de eenvoud, de eenheid, de eendracht, van geloof, hoop en liefde in de Naam.

De breuk met de natuurlijke religie is ons voorgeleefd door de 'Bekennende Kirche' in haar strijd tegen de 'SS-Ideologie' van het 'Reich'.

Deze dingen nu hangen ten nauwste samen: het ópstoten van de instinctieve macht van het heidendom in de harten en het teruggedreven worden van de kerk op het elementaire van de *oerwoorden*. Wie dit ziet en verstaat, die verwondert zich allicht niet meer zo sterk, als hij hoort dat wij de oecumenische en de liturgische en de reorganisatie-beweging, ja, dat wij zelfs de opdracht der zending – zonder in het minst het dringend belang ervan te ontkennen – toch – het hoge woord moet eruit – secundair achten, vergeleken met dit éne: dat wij, niet particulier maar sámen, weer, om 'onder het Woord te leven', leren het abc te spellen in het leerhuis. Zo is ook de ervaring van de 'belijdende kerk' in Duitsland: *het leven zélf der gemeente* is gemoeid met deze visie, deze kennis en deze praktijk: te leren, misschien heel van voren af aan, zoals Israël eenmaal heeft moeten doen, wáár de *Naam* ingrijpt, waar precies de breuk ligt met de natuurlijke religie van het heidens, van het vleselijk, van het menselijk hart en in de breuk: de doorbraak der bevrijding.

De 'heiliging van de Naam', dat is het gebod-van-dit uur, gelijk van alle eeuwen; maar nu wordt het ganse leven daarop teruggedreven. Het belijden wordt weer een fundamentele dáád.

Wie nauwkeuriger zich voor ogen stellen wil, hoe het leven der gemeente in een werkelijke frontlinie gesteld en in de loopgraven van de verdediging geworpen, toeneemt in diepte en intensiteit, die neme het grote boek van Oskar Hammelsbeck, een zeer bijzondere lekenprediker: *'der Kirchliche Unterricht'* ter hand. Hij was zeven jaar leider van een grote volkshogeschool, daarna werkzaam in 'Erwerblosen-Kameradschaften' en in kampen van de 'Vrijwillige Arbeidsdienst'. Hij werd van de culturele en sociale vragen gedreven naar de 'Seelsorge' en moest die ten slotte herleiden tot de zorg, hoe moderne mensen in huis en school en vakvereniging te brengen tot een leven 'onder het Woord'. Alleen zo kan de kramp, de *overschatting van principes en partijen worden overwonnen*; alleen zo wordt ook de 'Frömmelei' terzij-ge-

steld en ruimte gemaakt voor wat hij noemt 'echte Weltlichkeit'. De Thora, de leer dient de nuchterheid, de zakelijkheid. De leer leert de gemeente een 'werelds' leven, d.i. een leven in de wereld, dat niet de wereld opschroeft tot demonische godsmacht, maar waarin anderzijds geen ding verwerpelijk is, indien het met dankzegging aan God, aan *déze* God, kan worden genomen en aanvaard. Ziehier, het geheiligde leven.

In het geding is dus eenvoudig: het *leven* der gemeente. Niet het bestáán der kerk, maar het leven der gemeente: Noch het mystieke leven apart noch de praktijk, maar de éénheid van beide in het leven, dat nu juist aan de gemeente van Christus eigen is door de werking en het geleide van Woord en Geest. 'Leven onder het Woord' is iets anders dan spreken over het woord, 't is *leven* op een bepaalde wijze, als *geméente* leven in de bevrijding en de binding, die van de ons begeleidende Presentie, van het roepend, richtend, helend, scheppend Woord uitgaat.

Daarom gaat het nu ook in de *bijbelkringen* en in het vormingswerk als *geestelijke activering* van de gemeenten, daarover ging het in deze cursus, die, hoe aanvankelijk ook, toch, hoop ik, iets van het wezenlijke betreft, hoe dor het voorgedragene moge schijnen, reeds vol is van de geestelijke beslissingen, waarvoor wij allen gesteld worden, zodra wij de Schrift als heilige leer verstaan, zodra de bouw ervan woord voor woord door ons ondergaan wordt als een schutswal tegen onze eigen, aangeboren religiositeit, zodra de strekking ervan, schakel aan schakel, door ons onderkend wordt als een frontaanval op dat verkeerde leven-en-denken, waaruit God eenmaal Israël hééft uitgeleid en waarheen wij na zoveel eeuwen van schijnbare vrede dreigen teruggedrongen te worden.

9

Wij lieten het barre woord vallen: er is een kerk en er zijn gelovigen maar er zijn niet of nauwelijks *gemeenten*. Men mag het ons ontstrijden; wij hopen, dat de bestrijders gelijk hebben; maar wij geven ze niet van tevoren gelijk, indien ze komen met de gewone argumenten als b.v. het Woord wordt bediend, daar is dus de gemeente. Ja, er wordt gepreekt, maar met dat al duurt óf de

onmondigheid voort en de weerloosheid tegen alle wind van leer óf de mondigheid van de partij- en richtingdrijvers en dus de dodigheid, de afstotende verstarring in de leer – of de griezelige vervluchtiging in de actie.

We schijnen gebannen te zijn in de *vicieuze cirkel* van vraag en aanbod. We weten niet wat, bijbels gesproken, leer *is* en dus verlangen we geen leer en dus komen we er nooit achter. We hebben onze smaak en die is banaal genoeg en dus moeten onze dominees zich aanpassen, en dus doet hij het heel heerlijk en zo is de prediking zelf banaal. Of: er leeft een verwilderd oordeel bij de ‘moderne’ mens over heel het gehalte der Schrift, en ze luis-teren niet meer en dus past een modern prediker zich aan en wordt al geestrijker en raakt al verder uit de koers. We hebben geen liturgische orde, we weten daar zo niet van en dus verlangen we er niet naar en zo wordt velen het ‘nieuwe’ juist tot een ergernis en mitsdien gaat het dan maar niet dóór, ‘om der zwakken wil’. Zo ook: we hebben geen geordende catechese, en elk *kan* doen wat goed is in zijn ogen; zo is ook te zeggen: wij hebben geen gemeenten, geen saamhorigheid in de Geest, geen gemeenschappelijk léven ‘onder het Woord’.

10

De scepsis

Men spreekt wel – en terecht – van een sceptische generatie. Velen doorlijden de twijfel tot op het merg. Toch geloof ik niet, dat hier een zo dodelijke bedreiging van het leven der gemeente ligt. Wat de gemeente in haar kernen opvallend *mist*, is de drang van het vragen. Het zou anders al een soort vroomheid zijn, te blijven in het vragen. Maar als houding is het moeilijk te plaatsen.

Niet in de *stand*, maar in de *gang* van vragenden ligt, hoe ook bedolven onder allerlei ordinair denkspul en napraterij, een getuigenis voor de *ernst van de twijfel*. Zij wordt onder ons niet genoeg ernstig genomen. Het is hier de plaats om eraan te herinneren, dat het in de bijbel anders gaat, menselijker, meer solidaire. Wij denken aan die merkwaardige, radicale scepsis, die zich

uitspreekt in het boek *'Prediker'*. Het spreekt van moeheid en verveling ten opzichte van de op- en ondergang van zonnen en seizoenen en wijsheden en normen. 'Het is al ijdelheid' (=vergeefsheid). Het is een kwelling voor de geest (1:14). Het acht het gepraat over de verheven bestemming der ziel een soort high-brow gebazel. Deze man ziet goed en kwaad stuivertje-wisselen. Hij weent zacht over het feit dat de bozen altijd triomferen, omdat zij de macht hebben en 'de verdrukten hebben geen trooster' (Pred. 4:1). Mij dunkt: het behoort tot het edelste van de jeugd zo onophoudelijk te vragen en wie, rijper geworden, dit nooit geheel verliest, die helpt mee de gemeente eerlijker te maken voor God en de mensen. Zo heeft ook de Prediker gewerkt: overal waar men het bijbels heeft gehoord, d.w.z. daarin dat dit een nood is, die hoopt op klaarheid en zekerheid, ook waar niets meer te hopen valt. Daarom moest het in de Schrift komen, onder de boeken der Wijsheid. Want de scepsis zelf heeft een keerzijde, die ook haar oorsprong is, die haar moed en vaart geeft. Hoor: God heeft de mens eeuwigheid, 'Weltdauer' (Buber) in zijn hart gegeven, al kan hij wat God doet (ziet u, het gaat niet om een peilen van Gods wezen) niet van het begin tot het einde verstaan (Pred. 3:11). Hoor: aan het einde der rede (van spreken en horen) laat zich dit als het hart daarvan horen: vrees God en bewaar zijn geboden, want dat is ten slotte de mens totaal (Pred. 12:13). Och, wemelde het maar onder ons van zulke bijbelse sceptici: hoe zou het leerhuis bloeien!

Gesprek: 'geloof je nog in God?', 'ik geloof wel in God, maar ik leerde pas geloven, toen ik ontdekte, dat Hij niet bestond'. Daarmee is een van de kostbaarste geheimen van het abc kostelijk verraden. Want zo is het met alle oprechten gegaan; wat Donner daar zei, blijkt steeds weer de breuk met de religie en de doorbraak van, het geloof.

10a

Wanneer wij enkel zouden rekenen met wat voor ogen is, dan zou de empirische kerk ons wel tot wanhoop kunnen drijven, niet het minst door de wet der inertie, waarmee het onbijbels bijbellezen voortgaat. Maar reeds ons klagen op zich zelf geeft

getuigenis aan een andere kerk, de 'onzichtbare', die verborgen leeft *in* de zichtbare àl-te-zichtbare, aan een goddelijke *heiliging* die voltrokken wordt te midden van het menselijke, àl-te-menselijke. De ervaringen ontbreken trouwens niet, dat midden in de steppen een stem klinkt, terwijl we nog staan op ogenschijnlijk dezelfde grond: ontschoei u, want de plaats waarop gij staat is heilige grond! Er is soms niet zo héél veel nodig, om te beleven, dat het 'kromme recht gemaakt wordt en het hobbelachtige tot een vallei.' Nergens anders dan *in* de 'zichtbare' kunnen we verwachten de 'onzichtbare' te ontmoeten; daarom denkt geen verstandige eraan nieuwe gemeenten te gaan *stichten*, neen, hij bidt, in het geloof dat het leven in de oude gemeenten wederkere of zich openbare. De vallei zal op de plaats zelf van het hobbelachtige komen en de woestijn zal bloeien als een roos. Een kerkvader heeft eens gezegd: 'De weg die van de gestalte der kerk tot haar geheimenis, van haar dubbelzinnige zichtbaarheid tot haar waarheid, eenheid en heiligheid ons leidt, is de weg van het geloof. Deze weg kan niet vermeden worden. (...) Gaan wij die weg niet, dan zijn wij hier gelijk overal in de wereld der ervaring aan de schommel van optimisme en pessimisme overgeleverd. Wij zijn dan vandaag ijverige en enthousiaste, morgen moede en sceptische leden der kerk. *Leden?* neen, niet leden, maar ijverige of moede *toeschouwers*, te vergelijken met de toeschouwers van een sportwedstrijd, die nu eens in de handen klappen en dan fluiten, die misschien door een weddenschap bij de uitslag geïnteresseerd zijn, maar die met dit alles slechts verdraden, dat zij aan de wedstrijd zelf geen deelnemen. De spelers zelf hebben niet gewed, zij applaudiseren niet, zij fluiten ook niemand uit – zij spelen. Dát is meedoen! En de deelname aan het leven der kerk is het geloof. (...) En in het geloof valt dan de beslissing en wordt duidelijk dat wij niet alleen aan de zichtbare en openbare gestalte der kerk, maar tegelijk aan haar waarheid, eenheid en heiligheid deel hebben en deelnemen. (...) In dit zoeken en vinden van haar eigen geheim leeft de kerk haar eigen leven, geheel afgezien daarvan of zij nu eens meer door heerlijkheid is omstraald dan weer meer door jammerlijkheid is omgeven.'

De kerk *is* door het geloof dáárin kerk, dat zij telkens weer en opnieuw kerk *wordt*. Wij willen geen toeschouwers zijn, wij verlangen ernaar dat de gemeenten van toeschouwers medespelers worden. In het *leven!* dóór het *Woord!* ‘Die Mission im “Maulbrauchen” tut es nicht, sondern das in der Heiligung gelebte Wort’ (Hammelsbeck). Ontwaakt, gij die slaapt en staat op! uit de dodigheid!

Daartoe moet het komen, daarvoor dient de heilige leer, die zich ons opnieuw aanbiedt, daarvoor dienen de kringen, die spontaan ontstaan zijn en waarvan, – bij een trouwhartige en geduldige leiding, naar wij geloven – veel goeds te wachten is, al is het begin nog zo nederig.

De Leer in het midden! Doorbraak van de gewoonte en het gevaar der eenzame lectuur! de leer, de heilige leer, als gezelschap en geleide!

Praktisch gaat de aanval van de vijand die ons nu belaagt, aan het dogma voorbij; hij richt zijn geschut op veel eenvoudiger stellingen: op het Israëlitisch karakter van de Schrift, op de éénheid der testamenten. Hem ergert deze God, die niet het Al is (of het zwevend Niets, waarin de mens alles is), hem ergeren deze Deugden, hem gaat dit alles ‘auf die Nerven’; daarom moet ook ons geestelijk verweer veel meer elementair zijn; we moeten eindelijk leren zien, hoe en waarom met het anti-heidens grondkarakter der Schrift, met de on-mogelijkheid der natuurlijke theologie *feitelijk alles beslist* is. Het schrikkelijk pleit tussen dwang en vrijheid, tussen prosternatie voor de Natuur en verwachting der Heerlijkheid houdt nog aan; evenwel is voor degenen, die ‘onder het Woord’ leven, de eenvoudige, zuivere beslissing reeds gevallen.

Wonderlijk, een tijd van massale formaties is ook de tijd van een stilbloeiend individualisme, dat zich niet naar buiten waagt. De gemeente moet hier dienend in het midden staan en op een kleine plek die extremen tot een geleefde synthese trachten te brengen.

Vandaar de wending naar het abc. Niet – ten overvloede zij het nog eens gezegd – alsof er geen scholing in de leer der kerk zou nodig zijn, er zal een nieuwe ‘catechismus’ geschreven moeten

worden voor volwassenen (in de trant van de Cat. van Trente of zo breed als Sertillanges' Catechismus voor de ongelovigen), cursussen blijven gewenst over al die vragen die het leven van kerk en volk aangaan, ook een cursorisch lezen van de H. Schrift met elkander – zoals wij dat later ook met elkander gaan doen aan deze plaats – toch houden wij ons overtuigd: het abc als behulpzel zal tactisch en factisch het éérste moeten zijn; en weet u waarom vooral? omdat de weg *van daaruit* naar de grote strijd der geesten – velen zullen het niet geloven – werkelijk de *kortste* blijkt, de kortste en best beschermde en die leidt van een beklemmend defensief tot een spontaan *offensief*.

Want vertrouwt er toch op (men kan iets ervan met eigen ogen in onze tijd zien), dat wat boven de geslachten blijft staan en hen begeleidt: wóórden zijn! Met zegenend gezag geladen woorden! Waar komt toch de inbeelding en het titanisme vandaan, dat meent, dat *wij* God moeten verantwoorden in de wereld, of de oppervlakkige welmenendheid, die denkt dat wij het Woord Gods met onze daden *geloofwaardig* moeten maken. – Ach, kwam *dáár* maar eens een heldere bries van *scepsis* doorheen blazen! Ook en juist bij de insiders! Waarom is het geheim van woorden zo verborgen?

De neutrale mensenkinderen waarderen christenen zeer om hun humaniteit, maar deze is op zich zelf nog geen verwijzing naar de Naam Gods. Het is altijd belast met een zekere dubbelzinnigheid.

Maar dit is zeker: de gelovigen zijn *niet* tot ergernis door hun goede werken, maar doordat ze geloven, d.i. met hun hart leven van wat de anderen een kolossale overbodigheid achten. Niet de daad (laat ons zeggen: de goede daad) prikkelt, maar het leven onder het gezag van woorden! Dat lijkt een formaliteit en toch komt van daaruit de kracht van het offensief. En eigenlijk verwacht de tijdgenoot ook, dat het juist *dáár* beginnen zal: bij het getuigenis, dat zegt: volgens het abc, wat er gaande is, als Israëls God gehoord wordt in de woorden die zo onmogelijke pretentie voeren, zonder afdoende rekenschap.

Wij spraken in deze cursus nog niet over de leer zélf (het eerste hoofdstuk gaat enkel over het wóórd: Leer), daartoe zouden wij nauwkeurig een deel der Schrift met elkander moeten lezen. Elk verhaal heeft een levend gehalte van leer. We zouden dat in ons samenlezen en samenleven moeten merken; en toch heeft u in deze voorbereidende grammatica mogelijk reeds de adem beroerd van de liefde Gods, die door de leer ons levenslang begeleidt. De Thora als bronwel van leven, levende tucht, levende deugd, levende daad, hoorde u hopelijk van verre ruisen en lokken. – Onderricht is gericht-worden onder de heilzame macht van Hem die alleen het richtige weet, die alleen recht heeft te richten en alleen in staat is richting te geven aan ons leven. Wij willen de versspreuk wel verstaan als analogie:

Enkel op gezag
Van Sebastiaan Bach
Kan de geest nog leven,
Zonder over te geven.

Het gehoorde heeft dan gezag; en zonder dat van de zingende Leer zijn wij als verloren in een walgelijke wangeest, antigeest, geperverteerde, beurtelings opgeblazen en leeggelopen geest. We moeten hier nog even verwijzen naar het voorgedragene in het eerste hoofdstuk, waar we leerden dat en waarom het gezag vooropgaat om beter te verstaan, dat gezag... het gezegde is, dat over ons komt met milde, serene majesteit.

11

Het *leven* der gemeente was van meetaf een leven in de liefde, *dóór* te ‘volharden in de leer der apostelen’ d.i. door vóórt te gaan, zich te voegen naar de viva vox van hun getuigenis, dat door de Geest hier bezegeld, bestendigd, bekrachtigd wordt. God is de Liefhebbende *blijkens* Zijn bemoeienis, ‘vroeg-op zijnde’ (Jer. 7:13; 11:7; 32:33) om ons te leren. *Hier* grijpt plaats, hier grijpt ons aan het wonder der *liefde*, van de liefde, die kennis is, van de kennis, die liefde is. En deze kennis berust immers dáárin, dat wij gekend *zijn*. Als wij toch de liefde bezaten! wij

zouden in ons vinden een groot ontwaken. En in dit *ontwaken* van onze geest zouden wij smaken het ontwaken van de wereld en alle dingen. Wij ontwaken immers nooit voor ons zelf alleen – niemand van ons leeft voor zich zelf of sterft voor zich zelf (Rom. 14:7) –; de liefde, de Godsliefde, die onder het Woord ontwaakte en door het Woord wakker houdt, *wekt* ook het dode in ons en buiten ons tot nieuw leven. Wie de liefde eenmaal kent, die zoekt en vindt haar spoor overal, die ontmoet haar smarten en haar vreugden overal; voor die is in potentie alles, álles gewichtig en boeiend, vol wezen, kracht, hulp en heenwijzing naar de verte. Dit is het teken dat de liefde echt is: dat zij in de Tegenwoordigheid leeft en dat in die Tegenwoordigheid het ganse leven een *aangezicht* krijgt en de daden Gods zich verheffen voor onze ogen tot eeuwige tekenen, die niet uitgeroeid zullen worden.

De eenvoud, de eenheid, de eendracht zal groeien en te voorschijn breken – uit de Leer.

Was er een tijd, dat we half-ironisch spraken over ‘bijbelvaste’ lieden, nu brak een periode aan, waarin zij ons al meer onmisbaar schijnen; want kwam er vroeger sprake van de ongodelijke en ‘oudwifse fabelen’, (1 Tim. 4:7) die streden tegen de goede leer, er zijn ook oud-menselijke, antiek-heroïsche fabelen, die mét de gezonde leer het eenvoudige mensenleven ontwrichten. Vreesden wij vroeger de afscheiding van de wereld zózeer, dat we ons tot bezinning nauwelijks tijd gunden, nu luidt de dag-order: bezinning! juist als ge u het lot der amok-lopende wereld aantrekt!

Ten slotte: Er zijn niet vele godsdiensten, en dan ook nog het dusgenaamde christendom. Er bestaat – en dat moeten we van buiten en van binnen weten: een natuurlijke religie in vele gestalten én er is uit genade het geloof in de Náám.

En de ene z’n dood is de ander z’n brood. Christus moet wassen en wij minder worden. Hoe vaster wij geloven in de Naam, des te ongeloviger worden wij tegen de oermachten van het leven. Daarom willen wij ‘leren’. Hoe stiller wij worden door Gods Daden, des te meer zal er van ons uitgaan. Daarom zoeken wij het gezelschap en geleide van de Leer. Hoe minder wij uit ons

zelf weten, des te dichter komen we bij elkaar. Daarom ontdekken zeer vervreemden elkaar in deze tijden. Wie trouw in het leerhuis gezeten heeft, die wordt een groot strijder en hij zal geduchte daden doen. En wie de zang van het Hooglied in zich omdraagt, die zal uitgaan en overal vinden, om te verbinden het geschonden mensengelaat. Wij keren aan het eind nog eenmaal weer tot de litanie over de Thora, het heilige Onderricht, de vreugde 'der wet' (Ps. 119):

Zalig zijn de oprechten van wandel, die in de Leer des Heren verkeren.

Zalig zijn zij, die zijne getuigenissen bewaren, die Hem van ganser harte zoeken.

Ik ben vrolijker in de weg van Uw getuigenissen dan over alle rijkdom.

Doe wel bij Uw knecht, dat ik mag leven en Uw woord bewaren.

Ik ben een vreemdeling op aarde, verberg Uw geboden voor mij niet.

En ik zal wandelen in de ruimte, omdat ik Uw bevelen gezocht heb.

Ook zal ik voor koningen spreken van Uw getuigenissen en mij niet schamen.

Grote beroering heeft mij bevangen vanwege de goddelozen (onder ons) die Uw leer verlaten.

Uw inzettingen zijn voor mij gezongen geweest in de plaats van mijn ballingschap.

Heer, in de nacht ben ik aan Uw Naam gedachtig geweest en heb Uw heilig onderricht bewaard.

De hovaardigen hebben leugens tegen mij gestoffeerd – maak mij levend door Uw woord!

Het is mij goed, dat ik verdrukt ben geweest, opdat ik uw rechtsorde naar haar waarde zou leren schatten.

De opening Uwer woorden geeft licht, en maakt de eenvoudigen tot ingewijden.

Ik heb mijn mond wijd opengedaan en gehijgd, want ik heb verlangd naar Uw geboden.

Aan alle volmaaktheid heb ik een einde gezien, maar Uw woord is zeer wijd. –

‘Volmaakt’ betekent in bijbeltaal: wat door zijn kern aan alles raakt: ‘ganzheitlich’. Op deze notie mikt het woord ‘Universal-literatur’; maar aan het eind van ons wortel-ABC zou zo’n titulatuur eigenlijk een anticlimax zijn. Toch zien we hoe geweldig-warm, hoe intens-waarachtig het is, dat de Schrift ‘tatsächlich nicht nur Hauptliteratur’, ‘all-leserlich wie am Himmel mit ganz grossen Buchstaben für alle Völker und Zeiten, sondern *aus sich selbst Leben* geworden ist *in allen unseren Völkern und Zeiten...* in allen den Reihen der Lebendigen, von den Königen zu den letzten Bauernknechten lebendig gewesen’ ... ‘Zu ihr hin und zurück, wendet sich die edelste Seele wenn ihr Shakespeare nicht mehr Genüge tun kann’ (Constantin Brunner). Maar hij voegt er aan toe, dat het voor de heiligen géén literatuur is; omdat ze er het goddelijk erbarmen lezen, en ook niet voor de moordenaar en de prostituée in Dostojewsky’s Raskolnikof; de bijbel is literatuur, ja, maar hij fungeert niet als zodanig: hij is te eenvoudig, hij is universeel-eenvoudig. Dat hij de gedachte: ‘menschheid’ in de wereld heeft gebracht, dat is een wonderfeit. Wij voegen ons in de litanie van Psalm 119 en zeggen: ‘aan alle volmaaktheid heb ik een grens gezien, maar ... uw Woord is zeer wijd’ (v. 96).

En als de Schrift genoten wordt als gezelschap van onze diepste eenzaamheid, maar ook als zij verstaan wordt als ethisch appèl tot de leiders en de scharen, in de omwentelingen, die aan de orde zijn en die velen uit hun eenzelvegeheid halen, dan blijkt, beziet men het nader, de draagkracht van de zuilen de werking van de wortelstokken, om én de literatuur én het manifest in de baan te brengen van het ABC van de grondwoorden. Juist van hen geldt, dat ze ‘ganzheitlich’ zijn; daarom maken zij de eenvoudigen tot ‘ingewijden’. Wat méér wil zijn, is minder dan wat in het ‘leerhuis’ op de ‘leesplank’ staat.

INHOUD

Inleiding – Mirjam Elbers	5
Woord vooraf – K.H. Miskotte	13
1. De omgang met het Boek	17
2. Leer	26
3. Naam	40
4. De Godsnamen	51
5. De orde der Deugden Gods	60
6. De eenheid der Deugden	76
7. De Daden	94
8. Woord	111
9. Weg	124
10. Heiliging	136
11. Verwachting	164
12. Het leven der Gemeente	198

